Biblioteca Școlarului

33

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

DAN

EDITURA TINERETULUI

D A N

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

DAN

ROMAN

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ
de
VIRGILIU ENE

1960

EDITURA TINERETULUI

Coordonatorul colecției „Biblioteca școlarului":
SILVIAN IOSIFESCU

Volumul de față urmează îndeaproape ediția *Dan* (1894), deoarece ultima ediție apărută în timpul vieții autorului (1896) are numeroase greșeli.

I

Un ropot de aplauze, şi cortina de dril se lăsă pe mica scenă acoperită de ramurile a doi salcîmi. Zgomotul de glasuri amestecate se înteţi. Mamele primeau felicitări pentru succesul dramatic al copilelor.

— Un adevărat talent... Cine-ar fi crezut ?

— Da' Titi, cum se grimase; nici n-o mai cunoşteam.

Cîte un hohot de rîs, tînăr, gîdilitor, se auzea ca o notă clară peste murmurul de vorbe. Şi-ncet lumea începu să se mişte spre cele două uşi deschise ale dormitorului de jos, prefăcut în salon de bal. Deja Frau Kunst, „tapeurul pensionului" bătea-n clapele pianului un vals, pe cînd doi sublocotenenţi încercau, nerăbdători, lustrul parchetului. În mai puţin de cinci minute, salonul se umplu. Colegiani, îmbrăcaţi elegant, ţanţoşi, cu gesturi şi aere de oameni în vîrstă, studenţi, ofiţeri de-abia ieşiţi din şcoală, erau prezentaţi de surorile, de verişoarele lor la celelalte eleve.

Adesea două domnişoare, cu cîte-un tînăr de mînă, se opreau faţă-n faţă :

— Îţi prezint pe frate-meu...

— Văru-meu, Mavrodin...

Şi îndată, cavalerii invitau la un vals pe noile lor cunoştinţi.

Multă lume rămăsese în grădină. Era răcoare. Cîteva felinare de hîrtie colorată, atîrnate de crengile copacilor, împrăştiau o lumină discretă.

Arendaşi, fabricanţi, negustori din provincie se întîlneau, şi, fără să se cunoască, începeau a-şi vorbi unul altuia, cu acea libertate şi lipsă de ceremonie a oamenilor de afaceri, şi după cîteva cuvinte se recomandau singuri, spuindu-şi, împreună cu numele, oraşul şi felul comerciului, după care urma alte indicări secundare : otelul la care trag întotdeauna, cîţi copii au şi ce cali-

tăţi mai de seamă au putut observa în unii din ei ; apoi intrau în subiecte serioase, atunci figurile lor luau o înfăţişare gravă, fruntea li se încreţea, ochii arătau o concentrare de atenţie, o grijă parcă de a înţelege şi afla tot, de a mai apuca vro idee nouă, privitoare la negoţ. Vorbeau de concurenţa pe care ne-o face America cu grînele ei, de seceta din Rusia, de împrumuturile Statului, de ultimele falimente. Uneori li se părea că e cineva care-i ascultă, îi spionează, ş-atunci îşi scoborau glasul, gesturile deveneau mai iuţi, mai expresive, şi vorbele lor şoptite aveau ceva din fîşîitul biletelor ipoticare. Un toptangiu din Călăraşi se găsise ceva rubedenie, după o soră vitregă a neveste-sei, cu un moşier din Ilfov. Ce bucurie pe ei. Fetele lor erau în aceeaşi clasă. Oare ele ştiau că sunt rude ? „Ce de parale trebuie să facă asta, cu şcoala ei !“ Şi imediat începură a face socoteala : 120 de fete a o mie de lei : cît să cheltuiască ea ?... Şi calculau pe zi kilogramele de carne, rabatul de la o consumaţie aşa mare, şi după două ceasuri de preţăluiri şi operaţii aritmetice, rămaseră amîndoi, ca-n faţa unei crime, uitîndu-se unul la altul, cu ochii mari, holbaţi, în umbra compactă a nopţii : d-na Raspal cîştiga treizeci şi patru de mii de franci pe an... „Închipui-ţi nene Tănase !“

Mamele, pe la ferestre, priveau de-afară, cu dragoste, la tinereţa dinlăuntru şi făceau haz de îmbulzeala, de fierberea şi zbuciumul acelei lumi nouă, însetată de viaţă. Erau copiii lor... cum au crescut de mari, ce iute a trecut vremea !... Erau copiii lor, fericiţi, frumoşi ca niciodată, cu obrajii rumeni, aprinşi, şi cu ochii scînteietori, îmbătaţi de plăcerea de a se găsi acolo împreună, de a se simţi, de a se pipăi şi strînge unii pe alţii în calda, pasionata îmbrăţişare a valsului. Şi ei nici nu-şi mai dădeau seama, în ameţeala lor, cît erau de înghesuiţi şi cum se loveau unii pe alţii la fiecare mişcare. Se vedeau perechi învîrtindu-se tot timpul în loc, cu o cheltuială de graţii şi cu o espresie de mulţumire, ce te făcea să zîmbeşti. De mai multe ori Frau Kunst îşi simţi coatele strînse de aproape între aceleaşi şolduri ce se

frecau de ea cu o supărătoare stăruinţă. Un termometru, uitat în părete, deasupra pianului, arăta 28^0 R. Şi Frau Kunst, încălzită de zbuciumul acestei lumi, pe care ea, cu degetele ei, o agita ş-o amesteca în acelaşi vîrtej nebun, bătea în clape din ce în ce mai violent ; o adevărată fanfară de sunete pornea pe uşile deschise, străbătea grădina adormită, dînd tremur frunzişului negru, apoi se umfla din nou într-un coridor întunecat din capătul clădirei, şi se înfunda în bucătărie, unde alimenta un ceardaş, pe care-l frămîntau de foc doi ungureni ş-o Kati, din personalul de serviciu al pensionului.
În faţă, cu ferestrele la stradă, e salonul de primire ; lămpi mari de bronz, cu globuri de porţelan, aruncă o lumină albă peste covoarele orientale, ce îmbracă aproape tot acest interior luxos, unde nu sunt două scaune la fel ; fiecare lucru îşi are forma şi coloarea lui deosebită, un amestec capriţios de mobile scumpe, dispuse într-o neorînduială intenţionată : în spiritul modei de azi, uniformitatea şi simetria denotă un gust ordinar. Doamna Raspal, directoarea, într-un cerc de intimi, povesteşte o mică întîmplare ce stă în legătură cu ultimul scandal al Capitalei.

În oraşele mari, se ştie, spiritul public e vecinic pus în mişcare de-o noutate emoţionantă. De zece zile, prin cafenele, pe stradă, în tren, n-auzeai vorbindu-se decît de Veronescu Prisăcani : deputat şi membru în comisia de indigenate, el primise bani de la mai mulţi evrei, cari cereau împămîntenirea. Lucrul se aflase, şi un cerber din opoziţie, orator distins, luase cuvîntul în Cameră. Se ridica în numele moralităţii publice şi al prestigiului parlamentar. Dar o mulţime de împrejurări conspirau în contra dezbaterei pînă la sfîrşit a acestei alarmante afaceri. Era ultima şedinţă. Deputaţii erau osteniţi şi plictisiţi de-o sesiune care-i ţinuse cu prelungirile pîn' în iunie. Era o căldură nesuferită în ziua aceea. Veronescu făcea parte dintre acei luptători de rasă, cari sunt vecinic în tabăra guvernului. Într-un moment dat glasul oratorului fu acoperit de un zgomot infernal.

Majoritatea striga : „La ordine !... Închiderea discuţiei !" Toţi băteau cu pumnii în pupitre.

În învălmăşală Veronescu, congestionat, se năpusti asupra oratorului. O cocoană, în tribuna damelor, dădu un ţipet de spaimă şi leşină. Într-un tîrziu furtuna se potoli, şi primul ministru, grav, solemn, senin, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, citi mesagiul de închidere. Dar ziarele opoziţiei se aşternură pe lucru. Toată viaţa lui Veronescu fu scotocită şi scoasă la iveală. Cu patru ani în urmă, cînd a fost ales deputat întîi, se publicase o notiţă prin care se arăta că acest mandatar fusese pe vremuri funcţionar la vama Prisăcani, de unde a dispărut într-o bună dimineaţă, cu cîteva mii de lei din casa Statului. Se afirma chiar că a fost prins şi închis, mai tîrziu. Dar el s-a grăbit a răspunde printr-o scrisoare, că în viaţa lui, n-a fost funcţionar, şi că nici nu ştie că există o vamă Prisăcani, că e posibil să mai fie un Dumitru Veronescu, şi în fine, că va da în judecată pe „infamul calomniator". Aceasta se vede c-a pus pe gînduri pe „infamul calomniator", că lucrul a rămas atunci baltă. De astă dată însă un reporter a fost trimes la Prisăcani. Peste cîteva zile se publicau mărturisiri, autografe, fotografii, cari puneau într-o lumină zdrobitoare tot trecutul, plin de aventuri ruşinoase, toate umilinţile şi peripeţiile prin care trecuse omul acesta. Acum nimeni nu-i mai zicea decît Veronescu-Prisăcani şi biografia lui era ştiută şi de copii. Se scriau cronici indiscrete asupra modului cum a ştiut să captiveze inima, prea simţitoare pentru vîrsta de 60 de ani, a unei văduve grase la trup şi la pungă, şi să devie soţul iubit şi răsfăţat al acestei bătrîne senzuale cu obrajii mari şi fardaţi, în braţele căreia muriseră trei bărbaţi legitimi.

Şi pe cînd tot oraşul fierbea de isprăvile lui şi-l arăta cu degetul, el, rumen şi surîzător, se plimba în trăsura-i elegantă, asista la spectacole, şi-şi purta pretutindeni acelaşi aer triumfător al parvenitului fericit, bogat şi invulnerabil faţă de codul penal.

Acesta era pe-atunci eroul de tristă celebritate a zilei.

Doamna Raspal e îmbrăcată simplu, într-o rochie neagră, pe figura ei brună se mai văd urme de frumuseţă, ochii şi gura au ceva bărbătesc, nasul supţire şi părul lins, de un negru lucios ; pe la tîmple se zăresc cîteva fire albe. Ea stă la masă, pe un scaun de palisandru, exemplar unic, vorbeşte rar, liniştit, fără să afecteze, mîinile-i albe şi slabe netezesc inconştient penele de struţ ale unui evantaliu cu prăselele de baga.

— Stăruisem la Cameră pentru pensia ce mi se cuvenea de la bărbatu-meu. Ba azi, ba mîni, trecuse doi ani şi nu se făcuse nimic. Mă rugam, cunoşteam o mulţime de deputaţi, toţi îmi făgăduiau, şi degeaba. Nu ştiam nici eu ce să mai fac. Într-o zi, ce să mă pomenesc ? Cu d-nu Veronescu în persoană. Bucuria mea : ştiam că e în comisia pensiilor. Fercheş, amabil, începu să ceară scuze c-a îndrăznit să mă deranjeze, că el a cunoscut pe bărbatu-meu, şi ştie că a fost un profesor distins, că dreptatea mea e strigătoare la cer ; în gîndu-meu : „mai bine-ar fi strigătoare la Cameră" ; dar... de la o vreme bag de seamă că parcă se cam jena... Vedeam eu că are ceva de spus... (Aici doamna Raspal închise puţin din ochiul stîng şi dete din cap, c-un zîmbet şiret, care se reproduse şi pe figura celorlalţi.) De, zic, domnule Veronescu, ce să mai fac ? M-am luat şi eu de gînduri... Da' el, indignat grozav, şi dîndu-şi ochii peste cap :

— O, doamnă, e teribil ce se petrece-n ţara asta ! Oameni pe care-i credeam cinstiţi, la cari mă-nchinam, ş-aş fi pus mîna-n foc pentru ei... ei bine ! i-am văzut de-o venalitate, că mi-e ruşine numai cînd mă gîndesc. Ştiţi ce mi-au spus ieri doi colegi din comisia de pensii, pe cînd stăruiam pentru d-voastră ? Mi-au spus curat că nu vor să iscălească raportul, pînă ce nu li s-o da cîte-o mie de franci, că d-voastră aveţi bani, ce mai umblaţi după pensie !

— Şi nu l-aţi dat afară ? întrebă pripit un domn cu ochelari şi cu barbete blonde, sculîndu-se de pe scaun, ca să se mai mişte.

— Eu, am rămas înmărmurită...

— Şi i-aţi dat două mii de lei, sunt sigur.

— Da' ce era să fac?

— Şi cu pensia, cum a rămas?

— Într-o lună s-a regulat tot, fără să mă deranjeze.

Şi nimeni nu băgă de seamă prin ce tranziţie d-na Raspal vorbea acum, nu cu acelaşi calm, despre un director de pension, care în toţi anii păzeşte, în septembrie, sosirea trenurilor: „de dimineaţă el şi nevasta lui sunt la gară, şi cum văd un părinte c-o fată, îl iau pe nerăsuflate". Aici doamna Raspal se sculă şi, lăsînd evantaliul, îşi ridică mîna ca un om care salută şi intră-n vorbă c-un necunoscut:

— Dacă nu mă-nşel, domnul şi-a adus copila spre a o *plasa* într-un *pansion*... Şi pe cînd bietul om umblă zăpăcit, să-şi scoată bagajul, să-şi caute birjă, d-nul director cu consoarta, după el, nu-l slăbeşte şi-i toacă la ureche: că-n cutare pension fetele mor de foame, şi capătă reumatism din cauză că şcoala e umedă ca o pivniţă; că la m-me X, nu se-nvaţă nimic şi toată ziua stau fetele pe la fereşti şi fac bezele la băieţii de pe stradă, că ministerul a hotărît să-nchidă cutare pension... şi-l ameţeşte cu vorba. Omul vrea să scape, spune c-a dat arvonă. „Nu face nimic, eu vă scad arvona, zic că mi-aţi dat-o mie, numai ca să vă scap copila din primejdie, nu de altă". Şi-l apucă de haină. „Întrebaţi, vă rog, întrebaţi pe toată lumea să vă spună de pensionul meu". Şi-i ia geamandanul din mînă: „Avem trăsura noastră, poftiţi, numai să ne vizitaţi şcoala, numai să vedeţi cum suntem instalaţi. În toată Europa nu veţi găsi o a doua instalaţie. Poftiţi, două minute, numai să vedeţi..." Şi bieţii provinciali, unii de naivitate, alţii de silă, cad în cursă. Anul trecut domnul acesta mi-a luat aşa de la gară opt fete cari erau înscrise la mine...

O doamnă bătrînă, care ascultase cu cea mai evlavioasă atenţie, făcu ochii mari şi întrebă cu o comică mirare:

— Da' bine, maică, omul ăsta ţine şi pension de fete?

Se făcu un haz nespus. Bătrîna crezuse că tot de Veronescu-Prisăcani e vorba.

Domnul cu barbete avea de gînd să-şi manifeste indignarea, vecinica lui indignare în contra tot ce e necinste, printr-o frază importantă, şi cu oarecare filozofie la mijloc ; dar ce efect putea să mai aibă acum ? Atîta rîs, pentru-un lucru de nimic... începea să-l indispuie. Cîte-un cuvînt frumos, sonor, îl obseda, îi umbla prin gură, enervant ca un fir de păr. Făcu cîţiva paşi, mai apăsaţi, ar fi vrut să găsească pe cineva demn de fraza care-l punea în neastîmpăr.

Şi cu mînile la spate, se opri în faţa unui tînăr ce sta deoparte la o mescioară de nuc, şi desina un cavaler pe dosul unui program.

— Ce zici, poete, de lumea asta ?

— Nimic, domnule inspector, răspunse tînărul după un mic interval, fără a-şi ridica ochii de pe hîrtie.

Domnul cu barbete era inspector peste monumentele istorice, post creat pentru el — Mişu Razi, nu pentru monumente. Îşi luă ochelarii, şi scoţîndu-şi batista, îi aburi, îi şterse, şi-i puse : toate acestea — cu o cochetărie de mişcări, în care neapărat degetul cel mic îşi păstra cu graţie cunoscuta lui poziţie, ceva mai în sus fireşte, şi mai depărtat de celelalte. Se plecă şi privi un moment chipul cavalerului, la care tînărul lucra nainte c-un aer distras.

— Hm... da' d-ta ai toate talentele... toate talentele, braavo...

Şi asupra acestor apreţieri, la care nu i se răspundea nimic, se uită la ceas — erau aproape douăsprezece, lumea începea să se retragă ; privi un moment în juru-i, ca un om care nu ştie ce caută, apoi îşi netezi barbetele şi salută ceremonios. Directoarea îl petrecu pînă la scară.

Tînărul trase cîteva linii îndesate peste figura cavalerului său, şi lăsînd creionul, se uită în salon, era singur. Îi răsunau încă, supărător, în cap vorbele inspectorului, a cărui familiaritate îl enerva ; poate chiar cuvîntul *poet*, de care conştiinţa lui lega un şir de dureri sfinte, îi făcea rău, auzit aşa din gura omului acestuia, suficient, afectat şi pururea încîntat de sine.

O domnişoară intră grăbită.

— Domnule Dan, trebuie să joci cu noi un cadril, nu se poate să ne refuzi.

El zîmbi şi încercă să se scuze ; dar încă două eleve veniră, şi vesele, vorbăreţe, aprinse de joc, îl rugară frumos şi-l înduplecară.

Dan era profesor de filozofie şi de limba romînă la clasele superioare.

Pentru el erau afişate pe păreţi, în cancelarie, atîtea programe oficiale, ca să nu se mai întindă la vorbă lungă, ca acum patru ani, cînd s-a pomenit în vară cu materia neisprăvită. Fetelor le plăceau orele lui de lecţie. Examina foarte rar, ş-atunci făcea mai mult o conversaţie, şi dădea note bune.

El căuta să pună pe eleve în curent cu mişcarea intelectuală a timpului, le învăţa să gîndească — lucru puţin obicinuit în şcoală pe vremea aceea, profesorii bizuindu-se mai mult pe memoria, decît pe inteligenţa elevilor — le arăta cît e de preţios darul de a observa, de a analiza şi pricepe viaţa în toată însemnătatea şi frumuseţea ei. Vorbea limpede, corect, liniştit. Arareori se încălzea, într-un curent mai impetuos de gînduri. Ş-atunci se lumina la faţă ca un profet, fraza se deschidea, se lărgea, într-o bogăţie de cuvinte sonore, puternice, emoţionante ; privirea, gestul, glasul lui, căpătau ceva particular de atrăgător, hipnotic aproape. Toată fiinţa lui respira o nemărginită bunătate. Adesea inteligenţa lui elastică, generoasă prin rezerva şi cumpănirea ei, făcea impresia acelor tablouri cu perspective mari, adînci, pierdute, ce par a nu mai avea sfîrşit.

Cînd intră la bal, elevele îl întîmpinară cu ovaţii zgomotoase. Lumea se rărise. Nu mai erau decît intimii. Un glas puternic strigă : „En place, mesdemoiselles [1] !“ Era comanda profesorului de dans. Şi infatigabila [2] Frau Kunst, călcînd pedala, porni cu brio primele

---

[1] *En place, mesdemoiselles !* (fr.) — luaţi-vă locul, domnişoarelor !

[2] *Infatigabil* (fr.) — neobosit.

tacturi de la figura-ntîi. Dan avea mişcările jenate şi nesigure. El păşea cu ezitare, luînd seama la ce fac alţii, şi ascultînd instrucţiile perechei lui de joc, o blondă zveltă, care-l lua de mînă şi-l conducea, ca pe un copil, cu un aer de protecţie fermecător. Doamna Raspal făcea haz de stîngăciile lui. Însăşi Frau Kunst întorcea capul, din cînd în cînd, să-i vadă jucînd. Dar tocmai această jenă şi neîndemînare a lui îl făceau mai deosebit simpatic. Şi dacă s-ar fi uitat bine în faţa domnişoarei Racliş, ar fi văzut cîtă recunoştinţă şi nevinovată fericire era în ochii ei albaştri : sfiala, nedumerirea lui îi dădea prilej să-l înveţe, să-l ia de mînă şi, mlădioasă, triumfătoare, să-l poarte şi să-l domine, oareşicum, să se simtă şi ea pentru cîteva minute stăpînă, superioară în ceva, fostului ei profesor.

Şi cu ce cuvinte drăgălaşe l-a certat la figura a şasea, fiindcă nu se prea lăsa să-l ducă ea, cu toată puterea braţelor ei, în goana săritoare a galopului.

Nedeprins cu balurile, lui i se părea stranie, îl tulbura cu libertăţile ei copila aceasta neastîmpărată, inconştientă, care se vîra în sufletul lui, aproape îl îmbrăţişa, rîzătoare, luminoasă, de o diabolică frumuseţă în rochia ei de vară, albă. Uneori se trăgea înapoi, parcă-i era frică de atingerea ei, cînd o vedea viind aşa nebună spre el, cu braţele întinse, cu gîtul gol, alb, marmorean, şi cu o privire caldă, umedă, ce-i surîdea cu toată francheţa şi farmecul ameţitor al nevinovăţiei celor şaptesprezece ani.

— Scăpaşi, domnule Dan şi de corvada asta, îi zise ea rîzînd, pe cînd o conducea la loc.

Ce mai ocazie pentru un tînăr cavaler, să protesteze aci, şi să-şi plaseze cele mai galante şi mai parfumate complimente, pe cari le au totdeauna fabricate gata tinerii cu educaţie de salon !

— Aşi, nu-i vorba de corvadă domnişoară... da' nu ştiu — răspunse Dan, cu un glas trăgănat, avînd aerul de a se gîndi aiurea.

II

Dan se deşteptă tîrziu. În odaie era o căldură nesuferită. Şase ani de cînd era în Bucureşti : şi-ntotdeauna vara, după examene, îl apucau aceleaşi gînduri urîte : să nu s-aleagă şi el la sfîrşitul anului, cu cîteva sute de lei, ca să se poată urni, să se ducă undeva, la munte, să se mai răcorească ! Simţea în el o lene, o osteneală ş-o nelinişte apăsătoare.

Era aşa de zdrobit, şi de îndurerat fiziceşte, încît efortul de care avea nevoie ca să se scoale din pat i se înfăţişa ca o durere, de care parcă-i era frică.

Şi ce de lume pleca din Bucureşti... Se gîndea la prietenii, la cunoscuţii lui, îi vedea în tren, veseli, fără griji, ducîndu-se departe, răcorindu-şi viaţa în alte impresii, trăind într-o lume nouă, fericiţi, îmbătaţi de farmecul şi surprizele călătoriei. Şi adesea starea asta a lui, de descurajare şi deprimare morală, căuta, ca la toţi oamenii cari scriu, să se formuleze în fraze cumpănite, pe care el şi le rostea în gînd, îngrijindu-se de structura, ordinea şi ritmul lor, ca şi cînd le-ar fi scris.

„Iată trei generaţii de oameni fără noroc. Bunicu-meu încurcat în judecăţi, se zbuciumă douăzeci de ani sub prigonirea unui Margopulo, ca să-şi scape răzeşia, pierde tot, şi din gospodar de frunte, cînd se vede la sapă de lemn, desperat, ia parul şi, ziua-n amiaza mare, la arie, culcă pe Margopulo dintr-o lovitură. Eu nu l-am apucat, dar am auzit că era o mîndreţă de om, vestit pe toată valea Similei, de cinste şi de vrednicie. Bunicu-meu a murit în ocnă. Tata a luptat cu nevoile şi cu sărăcia toată viaţa. Şi eu..."

Servitoarea intră binişor şi-i puse cafeaua cu lapte pe masă. El se sculă, dete cu puţină apă pe obraz — apa era caldă, parc-o luase de la foc. Ceva mai rece era cafeaua cu lapte. O sorbi în neştire. Mintea lui era de-

parte, cu atîţia ani în urmă : o căsuţă albă în Bîrlad, în mahala, într-o curte mare şi cu livadă-n fund, figura blîndă şi tristă a mă-sei, tată-său bolnav, venind ostenit de la cancelarie, într-una oftînd şi gemînd, cele două surori mai mari, Aglaia şi Smărăndiţa, cîrpind la cîte-o treanţă, prefăcînd vecinic o vechitură în ceva bun de purtat, făcînd să circule aceeaşi haină de iarnă la toată familia, vînzînd o cruciuliţă de aur de la botez, pentru a-i cumpăra lui un autor latin, şi cîte sacrificii, cîte greutăţi, cîte momente de spăimîntătoare lipsă, cînd în toată casa se facea o tăcere şi o frică, de numai se uitau unul la altul şi oftau. Nici un ajutor, nici o speranţă, de nicăiri !... Numai cine-a trecut pe-aici poate să-şi închipuie ce putere de luptă îndelungată şi tristă, şi cîte acte de adevărat eroism se desfăşură zi cu zi, şi se pierd în întunerecul vieţei acestor sărmane familii, cinstite şi mîndre în nenorocirea lor.

Şi cîte lucruri, neînţelese bine pe-atunci, i se desluşeau acum în minte. Vara plecau cu toţii afară, la un unchi al lor, care era vechil la Leonida, un bătrîn, burlac şi cam într-o ureche, care rîdea tare, vorbea pripit şi cepeleag [1], şi spunea într-una că el, aşa bătrîn, dar tot s-ar însura dacă l-ar iubi o fetiţă nostimă şi frumuşică, aşa cum e Smărăndiţa : şi biata Smarăndiţa se făcea roşie ca sfecla, ceilalţi rîdeau ; în urmă se deprinsese cu prostiile lui şi făcea şi ea haz. Şi ce frumos era acolo la Rădăeşti. Ca-ntr-o panoramă i se arăta acum satul răvărsat pe vale, ogoarele coapte în toiul căldurilor, şi iazul somnoros, şi pădurea întunecată, şi toate locurile pe unde hoinărea cu băieţii din sat, atît de veseli şi isteţi, cari ştiau cum se cheamă toate florile din şes şi tot felul de păsărele şi de gîndaci. Cum fuge vremea !... şi deodată îi apăru distinct figura şireată şi prefăcută a unchiului său, pe care el de mic, fără să-şi dea seamă pentru ce, nu-l putea suferi. Îşi aducea acum aminte, cum în iarna cînd era el în clasa a şaptea, venea pe la ei aproape în fiecare săptămînă

---

[1] *Cepeleag* — peltic.

şi cîteodată aducea şi pe Leonida, şi le dedea cofeturi şi gologani, şi steteau seara pînă tîrziu. Apoi în primăvară, într-o duminecă, el citea un roman de Dickens. Smărăndiţa avea o rochie nouă, ş-a venit veselă lîngă el, i-a închis cartea şi i-a arătat un inel frumos de aur, dar nu voia să-i spuie cine i l-a dat, ş-au plecat amîndoi la primblare. Era o zi frumoasă, caldă. Străzile erau curate şi casele, văruite de Paşti, străluceau în soare. Ea-l întreba de pe la şcoală. El îi povestea, cîte nimicuri toate...

...— Ţi-aduci aminte, Smărăndiţo, cînd trăia bietu tata, la un sfîntu Nicolai, eu i-am făcut de ziua lui o felicitare în versuri. Ce bine-i părea, şi cum mă-ntreba mereu : „Spune drept, tu ai făcut-o, din capu tău ?“ Şi seara, cînd a venit moşu, la masă, tata m-a pus să-i cetesc iar poezia, şi după ce-am cetit-o, tata m-arăta cu mîndrie : „Vezi tu, el a compus-o din capul lui“, şi mamei îi venea să plîngă de bucurie. Şi atunci moşu, ce om rău, numai de ciudă, ca să strice bucuria mamei ş-a lui bietu tata, începu să rîdă : „Aş, cui spui fleacuri ? Asta am cetit-o într-un călindar, a copiat-o de-acolo“... Ce om rău şi mincinos. Nu pot să-l sufăr.

Şi tot vorbind aşa, ba una, ba alta, au ieşit afară din oraş, ş-au trecut dincolo de grădină, departe, în cîmp larg. Ce verde era iarba, şi cum bătea soarele ! şi toate miroseau a vară. Ţipenie de om nu se afla, şi nici un zgomot nu mai răzbătea dinspre oraş. Un cîrd de cioare trecu croncănind pe deasupra lor, şi iar se făcu tăcere. El aştepta, avea o presimţire vagă că soră-sa are să-i spuie ceva în momentul acela.

Smărăndiţa îl privi ţintă-n ochi.

— Să-ţi spui ?

— Da, să-mi spui.

— Mă mărit... Cum semeni cu moşu cînd te uiţi aşa !... Serios, mă mărit... cu Leonida : nu-ţi faci idee ce om cumsecade e, şi ne mutăm cu toţii la ţară. Tu ai să te duci la Bucureşti. N-ai să mai duci greu de-acum...

Ş-atunci el izbucni într-un hohot de plîns nestăpînit. Simţea că i se rupe inima de milă, de jale, şi-n capul lui buimăcit răsunau, ca un bocet, aceste două vorbe : „Biata Smărăndiţa !" Ş-au podidit-o şi pe ea lăcrimile, ş-au plîns amîndoi, ca nişte copii pierduţi şi nenorociţi ; era o descărcare de suferinţi inconştiente, pentru cari ei nu găseau cuvinte. Pe drum, la întoarcere, i-a povestit ea toată istoria, toate stăruinţile şi învîrtiturile unchiului pînă să înduplece pe mama lor, care nu voia nici s-audă de asta la început. Dar în atîtea rînduri Leonida îi împrumutase, la nevoi. Se făcuse la el o datorie de cîteva mii de lei. Cu ce s-o plătească ?... Şi biata copilă repeta mereu, ca şi cum ar fi vrut să se convingă mai mult pe ea : „Eu îl iubesc... De ce să nu-l iubesc ? Un om bun, de treabă. Ne-a făcut atîta bine !" Şi s-a dus sărmana după acest om care putea să-i fie bunic, el a cumpărat tinereţea ei, şi ea s-a vîndut şi s-a jertfit pentru toţi. Ce viaţă putea ea să aibă în casa acestui bătrîn zuliar [1] şi năbădăios ? La un an după asta mă-sa a murit. Soră-sa Aglaia trăia cu unchiu-său. Iată ce s-a ales din toată familia lui. Şi de patru ani acum nu mai ştia nimic de ele. Au murit ? Mai trăiesc ? Cum se înstrăinase de toţi ! Ce s-a făcut cu inima lui de-atunci şi cu frumoasele lor visuri din copilărie ? Ce s-a făcut cu iubirea celor două surori, aşa de bune, aşa de gingaşe, cu acea iubire delicată care i-a modelat primele gînduri, primele manifestări ale sufletului lui ! Cum îşi închipuia el pe-atunci că nu va putea trăi niciodată fără ele. Ce planuri îşi făceau împreună pentru viitor ! Şi acum... Atîta nestatornicie şi răsturnare de simţiri omeneşti îi ostenea mintea şi-l umplea de-o nespusă melancolie.

Ca de-o viaţă trăită îşi aducea aminte de planurile ce îi treceau odinioară prin capul lui de copil. Ce de prostii frumoase gîndea el cînd era mic !... Noaptea, după ce sufla în lumînare, el nu dormea : atunci în-

---

[1] *Zuliar* — gelos.

cepea pentru el adevărata viață. Ș-atît de limpezi și fermecătoare i se arătau toate, ș-atît de curios de luminoase i se păreau propriele lui gînduri, că de multe ori se întreba : „oare gîndesc și alți copii de vîrsta mea, așa ca mine ?" Era în clasa-ntîi gimnazială. Tată-său zăcea pe moarte. Ce jale era în toată casa ! Cînd venea de la școală nimeni nu-l mai săruta. Și el simțea, cu acel dar de intuiție precoce al copiilor nenorociți, că trebuie să tacă, să nu ceară nimic, să ia și el parte la durerile celorlalți. Și nu zicea nimic. Numai se gîndea și ofta, cu inimioara lui de unsprezece ani. Seara îl punea mă-sa să se-nchine și-l culca. Atunci el își trăgea binișor plapoma peste cap și, cu ochii deschiși trăia în lumea lui de minuni... Ce fericit adormea, — ș-a doua zi se deștepta în aceeași priveliște dureroasă a vieței lor, din cale-afară chinuită. De ce nu i se întîmplase niciodată, în atîta amar de vreme, nimic din cîte visase, nimic din cîte evocase, cu toată setea, cu tot focul gîndurilor lui, în nopțile copilăriei ! Ce neam de oameni fără noroc.

Și, îmbrăcîndu-se, începu să observe cu atenție odaia, în care numai de cîteva zile se mutase. Își schimba locuința des. Niciodată nu găsise o cameră, să-i placă, să-i fie drag să stea acasă. Uneori zile-ntregi, umbla prin străzi retrase. Cînd vedea cîte-o căsuță mică, albă, ascunsă în fundul unei curți cu iarbă, și straturi de flori, și tufe de lilieci, se oprea în stradă, și privea lung, așa undeva ar fi vrut să găsească el o odăiță. Întotdeauna se muta cu plăcere. Și după o lună de ședere într-un loc, i se păreau vechi și ursuze toate lucrurile din odaie. Se simțea străin, singur, și, cînd intra, seara, îl apucau tot felul de gînduri triste și nu putea nici să lucreze, nici să doarmă. I se părea că se lasă tavanul pe el și păreții se strîng, s-apropie — or să-l înăbușe. Îl gonea urîtul. Odaia asta era ceva mai mare, mai veselă ; dar afară de portretele din părete, care-i erau necunoscute, toată mobila i se părea aceeași : același pat de spital, cu aceeași plapomă roșie, același lavoar de fier, cu ligheanul și ibricul de tuci smălțuit, aceeași sticlă cu

apă, cu paharul ei gros, şi masa ovală de nuc, şi sfeşnicul de alamă, şi oglinda din părete în rama ei veche şi simplă de lemn lustruit ; şi-n ceasul acela i se păru că şase ani l-au urmărit pretutindeni aceste mobile de otel din provincie, şi tot aşa s-au aşezat, patul în fund, masa la fereastră, şi lavoarul lîngă sobă, în toate odăile pe unde-a stat.

Se uită la cufăr, acolo era tot ce-avea el : un rînd de haine, schimburi, şi cărţi de literatură şi de filozofie. De patru zile se ţinea să le scoată, şi tot amîna. Şi pe cînd îşi încheia vesta, cerceta cu ochii cele trei scaune de paie, unul la masă, unul lîngă pat, la căpătîi, şi altul lîngă cufăr. Erau la fel, şi îndată îi veni în minte salonul doamnei Raspal, apoi balul, cadrilul lui, domnişoara Racliş...

De mult nu mai stătuse el înaintea unei oglinzi, aşa aţintit... Şi oricît s-ar zice că noi nu ne putem da socoteală de propria noastră figură, dar cînd ne uităm în oglindă, cu gîndul de a cerceta ce impresie a putut să facă chipul nostru asupra unei anumite persoane, se întîmplă să descoperim în figura noastră trăsături şi particularităţi, neobservate încă de noi, ca şi cînd am fi împrumutat, pentru a ne examina mai de aproape, ochii acelei persoane. Pentru Vasile Dan, care nu ştiu dacă şi-ar fi putut recunoaşte fotografia, fu aproape o surpriză să constate că era al lui acest cap cuminte din oglindă, ce dezvălea din păru-i negru şi des, o figură blîndă, smeadă, pe care gîndurile îşi pusese deja marca lor de distincţie, acel reflex de frumuseţă interioară, acea curioasă bătaie de lumină, ce dădea nu ştiu ce aer misterios, ochilor lui căprii, mari, cu pleoapele ostenite, şi gurii lui puternice, umbrite de o mustaţă neagră, lăsată în jos.

...Dar cum i s-a încreţit pielea pe frunte, şi pe subt ochi ! Şi aceste două crestături adînci pe amîndoi obrajii !... Parcă era mai alb şi mai întins la faţă.

Ce capete sclivisite aveau aseară unii giovini[1] ! Erau fardaţi, se vede, prea semănau a manechini din vitrinele bărbierilor. Cum dracu nu văd oamenii aceştia cît sunt de uricioşi şi de ridicoli, aşa linşi, înfrizuraţi şi lustruiţi ca păpuşele de porţelan ! Şi, cu puţin necaz, îşi înfipse pieptenele în păru-i aspru, ce nu părea de loc dispus a se supune încercărei lui de a-şi alege o cărare în stînga, sfîrşi prin a-l da în sus cu mîna, după obicei ; îşi luă pălăria şi ieşi.

---

[1] *Giovin* (it.) — tînăr.

III

În cămaşă, descheiat la gît, cu părul vîlvoi, foarte aprins şi năduşit la faţă, Cezar Priboianu stă la o masă plecat pe un teanc de foi patrate de hîrtie albastră, şi scrie zorit articolul de fond. E gras, adecă pare gras, pentru că-i aşa buhav la faţă, şi voluminos — ochii mici, verzi, duşi în fundul capului, fruntea congestionată, nasul gros şi puţin turtit la vîrf, o barbă roşcată şi neîngrijită îi acopere mai mult de jumătate figura. El e directorul şi primul redactor al ziarului *Alarma*. Singurul copil la părinţi, fusese dat de mic într-un pension de fete, la Cîmpulung, unde tată-său avea o mică fabrică de apă gazoasă. Acolo şi-a făcut el cele patru clase primare. Mă-sa îl răsfăţa şi nu-l lăsa niciodată să se joace cu băieţi de seama lui, ca să nu ia apucături rele. Băiatul creştea, ca o floare delicată într-o seră. Era drăguţ, cuminte, şi, la expoziţia de lucru a pensionului, în toţi anii avea şi el horbote împletite, dantele şi monograme cusute pe batiste de mînuşita lui. Adus la Bucureşti, fu pus într-un pension de băieţi de astă dată, cu toată părerea de rău a mă-sei, şi învăţă bine, cam sfiicios la început, dar s-a dat la brazdă. Odată l-au prins băieţii în dormitor, lucrînd cu croşetul la o faţă mică de masă, ş-atîta l-au rîs, că l-au dezgustat pentru totdeauna de acest *talent*, care făcuse gloria copilăriei lui şi la care mă-sa ţinea aşa de mult. După ce-a trecut examenul de bacalaureat, s-a înscris la drept. Dar acum era liber şi viaţa de cafenea, ştrengăriile cu prietenii începură a-l atrage. La început farmecul necunoscutului, nevoia de a-şi cheltui forţa înmagazinată a tinereţei lui virgine, în urmă deprinderea, lipsa de voinţă, discurajarea, acea opresiune a timpului pierdut care se lasă din ce în ce mai greu pe conştiinţa celor abătuţi din cale, un fel de silă distrugătoare şi de neîncredere în el, l-au făcut să-şi

piardă patru ani fără să se poată hotărî a trece un examen. Un prieten, corector la *Steaua Romîniei*, l-a luat odată la redacţie ca să-i ajute. Cînd s-a văzut stînd la un colţ de masă, şi făcînd şi el ceva în cercul acesta de oameni importanţi, cari ţineau spiritul naţiunei în vîrful condeiului lor, ceva cald parcă i s-a ridicat de la inimă la cap, ş-a simţit trezindu-se în el un dor nedesluşit, o nelinişte, care îi dedea arsuri pe inimă, dorul de a fi şi el ceva în lumea asta, de a se apuca şi el de-o treabă.

Peste cîteva luni făcea parte din redacţie. Era cel mai entuziast, cel mai harnic şi nu cel mai puţin inteligent dintre tinerii cari făceau, cum se zice, bucătăria gazetei : traduceri, informaţii, dări de seamă, cronici teatrale, din ce în ce mai bine scrise ; ce nu poate un tînăr, a douăzeci de ani, cînd s-aşterne cu dragoste şi cu entuziasm să facă ceva ?... Îşi găsise vocaţia. Acum părăsise cu totul gîndul de a mai da pe la Universitate. Pleca dimineaţa şi nu se mai întorcea acasă decît noaptea, de obicei foarte tîrziu şi rupt de osteneală. Cea mai mare parte din zi o petrecea la redacţie. Restul timpului, la birt, la cafenea, la berărie, şi seara, de două ori pe săptămînă, la teatru. În viaţa de ziarist, adesea intră ca o parte necesară apucăturile acestea de boem.

Dar într-o dimineaţă, tocmai cînd se gătea să iasă, o birjă se opri la poartă, ş-o femeie naltă şi slabă îi apăru în prag pe neaşteptate, era mă-sa. A fost o scenă în adevăr sfîşietoare. O mamă care cade în genunchi înaintea copilului ei şi-l roagă plîngînd, este poate cel mai mare şi mai sfînt simbol de iubire, de jertfă şi de durere, şi nu s-a găsit încă suflet de om să nu se cutremure şi să nu se ridice din cea mai cumplită cădere, la glasul acestei divine rugăciuni.

A plîns, a plîns bietul băiat, cele mai calde şi mai fecunde lăcrimi ce i-au udat vrodată obrajii lui palizi, şi simţea că se duce cu ele tot întunericul de pe mintea lui, toată stricăciunea ce se depusese, în anii din urmă, peste inima lui bună, peste iubirea şi castitatea copilăriei lui. După trei ani era licenţiat în drept, dar bieţii părinţi

n-au avut parte să se bucure de succesele lui universitare. Mă-sa a murit la cîteva luni după acea dureroasă întîlnire, şi în acelaşi an a murit şi tată-său. Ii rămîneau vro patruzeci de mii de franci. Ce şi-a zis el ? Banu-i cu dracu... Cine ştie ce nebunie m-apucă într-o zi, şi risipesc tot ce-a agonisit tata într-o viaţă de muncă. Să-mi iau mai bine un acaret. Şi şi-a cumpărat o casă în strada Fîntînii. A fost un an judecător de pace în capitală. Într-un proces pentru restituire de salar, intentat de Ministerul de justiţie unui magistrat destituit telegrafic, tînărul Priboianu, printr-o sentinţă foarte bine motivată, a respins acţiunea ministerului ca nefundată. Atîta independenţă de la un judecător de ocol merita o atenţie oficială, ca să servească de exemplu tinerilor magistraţi : şi i s-a dat : a doua zi a fost înlocuit. Inscris între avocaţi, prin munca şi cinstea lui, şi-a asigurat o mică clientelă, care-i aducea cinci sute de lei pe lună. O, ar fi putut avea o clientelă mult mai numeroasă, dacă s-ar fi lăsat de gazetărie. Dar aceasta era pasiunea lui, i se părea că se născuse cu ea, îi umplea viaţa, şi din tot ce-auzea şi vedea pe stradă, la tribunal, între prietini, pe el nu-l mişca, nu-l interesa decît ceea ce-ar fi putut constitui material pentru ziar. Gîndurile, observaţiile lui i se formulau şi i se aşezau în cap pe coloane de gazetă.

— Mă, nu ştiu, spunea el odată după a treia halbă de bere, da' eu lumea asta o văd în şpalturi mă, şi toată prostia omenească uite-aşa o văd pe şpalt !...

Şi desfăcîndu-şi braţul stîng, îşi fixa privirea în palma-i deschisă, cu aerul unui presbit care citeşte.

Acum îşi avea ziarul lui. In toate verile se ducea să petreacă două săptămîni la Cîmpulung. Un bun prietin al lui tat-său i-a propus într-o zi să-l însoare cu fiica unui proprietar de-acolo, şi pe cînd îi descria avantajele unei asemenea căsătorii : educaţia, frumuseţea, zestrea fetei, perspectiva de a fi ales deputat în localitate, el, dînd din cap, şi cu toată seriozitatea, îi tăie vorba :

— Nu pot, nene Tache, degeaba mi le spui, eu sunt însurat... am nevastă, şi copii.

Şi temîndu-se să nu-i vie rău lui nene-său Tache, care arăta o schimbare la faţă îngrijitoare, scoase din buzunarul de la piept ultimul număr din „Alarma", şi bătîndu-l binişor cu palma, ca şi cînd ar fi mîngîiat obrajii unui copil :

— Uite, vezi ? asta-i familia mea, de acum... Fiecare om, nene Tache, cu slăbiciunile lui... aud ?

Şi-şi plecă urechea, ca şi cînd i s-ar fi făcut o obiecţie pe care n-a auzit-o : aceasta însemna „să pofteşti să-mi răspunzi aici dacă ai ce".

Ziarul era în al cincilea an. — Cu ce plăcere povestea el originea acestei întreprinderi !

— De la o vreme bag de seamă că d-l director îmi aplica cenzura în toată regula. Nimic, nici o vorbă de rău, la adresa guvernului, nu se mai putea publica în *Steaua Romîniei*. Îmi tăia orice observaţie, orice aluzie la adresa aceloraşi oameni, despre cari cu cîteva luni mai înainte, iubitul nostru director zicea în fiecare zi : „să nu-i cruţaţi, băieţi, sunt nişte canalii infecte". În sfîrşit, viu eu într-o dimineaţă c-un articol la care muncisem două zile... da-l scrisesem nu mă-ncurcasem. Mă rog, combăteam la cataramă ; înfieram infamiile guvernului... Se uită în fugă pe manuscris şi odată-l văd că se încruntă la mine şi-mi zice, apăsînd pe cuvinte, îngrijat oareşicum de încăpăţînarea mea : „domnule, nu-nţelegi că noi, în situaţia în care ne aflăm, nu putem decît să sprijinim guvernul ?" Da' eu vrusei să fac pe naivul : „Nu înţeleg, domnule director, guvernul nu s-a schimbat, oamenii sunt aceiaşi"...

„Ei nene, dacă nu-nţelegi, n-am ce-ţi face, d-ta crezi că politica-i aşa..."

Şi fluturînd din mînă, îmi întoarse spatele necăjit. Îmi iau frumuşel manuscrisul. — „Vă salut, domnule director", în gîndul meu : politica dumitale... am înţeles-o. Să-ţi fie de bine. Se plictisise omul de-atîta opoziţie. Tot aia şi iar aia...

Toate bune, da' ce mă fac eu ? Unde mă înham ? Zece ani de gazetărie, nu e glumă. Ş-apoi la mine, asta-i o boală

Mă, nu puteam să dorm. Mă gîndesc eu, mă gîndesc, în sfîrşit zic : unde-o ieşi să iasă. Şi chem într-o seară la mine pe Iuraşcu, pe Pogonatu, pe Dan, şi-ncă vro doi şi le spui planul meu : o gazetă... Uite ce vreau eu : să ne gîndim serios la chestia ţărănească. Unde ne ducem noi cu oraşele noastre, dacă lăsăm satele-n urmă ? Mă, sunt patru milioane de romîni cari sufăr şi se chircesc de boale necăutate, de mîncare proastă, de ignoranţă, de asupririle primarilor şi arendaşilor, şi noi întindem colea din buget, ne-mbătăm de palavre şi facem politică de procopseală. Asta nu poate să meargă mult aşa... Viitorul ţărei nu e în coconaşul Guliţă, care-mi vine de la Paris, ismenit, cu monoclu-n ochi, cu nasul zbîrciog, parcă tot îi pute ceva, şi numaidecît îl vezi deputat, prefect... Şi în sfîrşit, ce să mai lungesc vorba ? — le-am spus scurt : Mă băieţi, vreţi voi să facem o gazetă ?... da' gazetă ; să-ţi fie drag s-o iei în mînă. Iată, eu pun la dispoziţia talentelor voastre experienţa, munca mea cea mai pasionată şi... douăsprezece mii de franci ; veţi lucra toţi cu tragere de inimă să facem ceva ? Bine. Nu ?... O să-nchidem prăvălia şi... pace bună. Şi ne-am învoit ; am botezat-o, ş-am tras o cumetrie la „Caru cu bere", pînă-n ziuă. Ş-acum, slavă Domnului, avem patru mii de cititori ; nu i-am adunat nici cu poliţia, nici cu suprefecţii...

Cezar Priboianu n-are stil îngrijit, nici fraze de efect. Dar are ceva mai bun decît asta. În toate articulele lui se vede curajul şi francheţa unui om drept şi adînc convins de ceea ce spune, care-şi toarnă, în primele vorbe ce i se prezintă, toată credinţa, toată căldura inimii lui.

Revistele de ordinar le face el. Stilistul redacţiei e Dan ; acesta conduce partea literară a gazetei. În ziua aceea Priboianu scria un articol privitor la scandalul Veronescu-Prisăcani, şi încheia, cu necesitatea tristă a guvernelor de a se sprijini pe tot ce e mai stricat şi mai odios în elementul romînesc, de a se încunjura de samsari şi de linguşitori ordinari, pentru ca, în urletele

lor, să nu mai audă furtuna care se ridică, glasul celor patru milioane...

Tocmai isprăvise articolul, cînd intră Dan.

— A, bravo, mi-ai venit la pont, şezi colea ş-ascultă... dar ce? parcă nu ţi-ar fi boii acasă... ce ai?

Şi fără a aştepta răspunsul acestuia, începu să-i citească. Asta era slăbiciunea lui Priboianu, să-şi citească articolul înainte de a-l trimete la tipar.

În faţa lor, la o masă lungă, acoperită c-un postav verde pătat de cerneală, pe care se cunoşteau urmele halbelor de bere, Iuraşcu, un tînăr spînatic, lungăreţ la chip şi cam adus de spate, făcea corecturi; Pogonatu, d-nu doctor, cum îi ziceau băieţii, îşi trăgea cotletele şi grav, cu mustăţile rase, în faţa unui maldăr de gazete străine, mari cît cearşaful, pufăia dintr-o havană şi regula politica exterioară; Armăşanu, un ardelean voinic, iredentist [1] înfocat, lucra frumuşel cu foarfeca; înaintea lui erau răvăşite ziare din provincie şi din Transilvania, pe care le „perforase", cum zicea el, o sticlă cu gumă arabică, şi-o halbă, fără bere; pe asta o „operase". Informatorul nu venise încă. În camera de-alături papà Săndulescu, vecinic cu nasu-n registre, făcea socoteli. La o altă masă, în picioare, un băietan nalt şi pistruiat, pregătea benzile pentru expediţie. Era vremea dejunului. Pogonatu isprăvise.

— Papà Săndulescu, te-atac c-un pol.

— Bucuros! (cu trei o). Cînd este, este.

Şi puindu-şi condeiul după ureche, trase sertarul, dete d-lui doctor o hîrtie de douăzeci de lei, îşi scărpină puţin barba căruntă, şi-şi puse iar nasul în registru.

Dan ascultă cu plăcere articulul. El care-şi migălea fiecare frază şi-şi tortura capul pentr-un epitet, simţea uneori o adevărată voluptate s-asculte proza lui Priboianu, cu fraze largi, pe unele locuri oratorice, aruncate în goana condeiului, neîngrijite, barbare, dar pline de căldură şi păstrînd, pînă şi în disproporţia lor, acea

[1] *Iredentism* — mişcare politică burgheză, naţionalist-şovină, ai cărei partizani urmăresc anexarea unor teritorii unde locuiesc şi conaţionali ai lor.

cadență naturală, acea mlădiere de talaz, pe care numai focul convingerei și descărcarea liberă a emoțiunei pot s-o dea.

Dar Priboianu rîdea și schimba vorba, de cîte ori Dan voia să-și arate admirația lui pentru acest mod fericit și expeditiv de a spune ce gîndești, de „a face fără dureri“ cum zicea el.

— Dejunăm la Iordachi împreună, îi spuse-ncet Priboianu, puindu-și cravata.

Ușa se deschise larg, și junele Alfred Gamulea, ce-i mai zice și Bimbircă, apăru. Nalt, cu părul negru, buclat la tîmple, cu jobenul pe ceafă, un baston gros la subțioară, de-un fir negru de mătase îi atîrnă monoclul pe vesta albă de pichet, jachetă cafenie, foarte lungă-n poale la spate, pantaloni largi în coloarea oului de rață, se crede frumos, deștept, irezistibil, și pe figura lui vecinic hotărîtă, se vede un dispreț, un disgust de toate cele, ca și cînd ar zice mereu : „în ce lume infectă, Doamne, cu ce canalii sunt osîndit să trăiesc !“ A făcut în șase ani trei clase gimnaziale la Craiova. Și-a fabricat un certificat de șapte clase. A fost cîteva luni funcționar la regie, unde-și crea peste leafă mici suplimente nu tocmai cinstite. A servit doi ani, ca spion, în poliția secretă a Capitalei, de unde a trecut de-a dreptul reporter la o gazetă guvernamentală subvenționată (ce pleonasm !). Ușile tuturor înaltelor autorități îi erau deschise, la Capșa discuta politică cu mărimile — reporterul partidului — nu umbla pe jos decît la brațul unui ministru, ș-atunci muscalul lui „domnu Alfred“ mîna la pas pe lîngă trotuar ; punea suprefecții în slujbă, înlesnea furnituri, antreprize, tranzacții între stat și particulari, deplasa voturi în parlament...O, era teribil domnu Alfred în zilele lui de glorie. Dar s-a lăcomit din cale-afară ; ș-a făcut și imprudenți... Într-o zi a publicat în „ziarul său“ o informație, cam pripită : „Aflăm cu plăcere că simpaticul nostru amic și confrate Alfred Gamulea se va logodi zilele acestea cu gentila d-șoară Ema Comino, fiica domnului colonel Comino. Felicităm etc...“ A doua zi colonelul a tras două palme

militărești simpaticului ginere. Lucrul a făcut zgomot. Tot pe atunci, căci așa vin afurisitele de belele, cu grămada, cîțiva indiscreți s-au plîns că domnul Alfred le-a luat bani, ca să le dea slujbe, ș-au rămas pe drumuri... Dacă vă închipuiți că tînărul Gamulea, în fața atîtor scandale, s-a dat afund, sau și-a mai pierdut din aerele sale de erou, vă înșelați amar ; nu-l cunoașteți. E drept că, victimă acestor infame calomnii, s-a retras de la ziar. De astă dată informația începea așa : „Anunțăm cu regret pe cititorii noștri că..." Dar același june galant cu aceeași figură importantă și disprețuitoare se primbla pe Calea Victoriei (căci și fără muscal te poți primbla pe Calea Victoriei), își lua regulat obicinuita consumație la Capșa, și dacă miniștrii erau mîndri și nu se mai primblau cu el la braț, avea în schimb foarte mulți deputați și persoane de considerație, cu cari era *per tu*, și cari s-ar fi dat în foc pentru „nostimul" lor Bimbirică. Știa atîtea drăcii, făcea atîtea servicii... La franțuzește o cam codălghia[1] : se gîdila grozav cînd îi vorbeai limbă străină. Acum, de cîteva luni, era informator la *Alarma*.

— Cam tîrziu, logofete, îi zise Priboianu, uitîndu-se la ceas, și, luîndu-i foile, se așeză la masă, c-un creion albastru, să le citească, căci pentru motive știute, controla întotdeauna știrile d-lui Alfred.

— Cică mai slăbește-ne, nene, cu „consiliele de miniștri !" „Aflăm din izvor sigur că mîine la orele 4 p.m. se va ține un consiliu de miniștri". Ei și ?... Nu mai pune, dragă Bimbirică, informații de astea !

După ce mai tăia cu creionul cîteva știri bănuite, trimise foile la tipografie, își îndesă pe cap pălăria lui moale, foarte veche, despre care Dan zicea într-o zi privind-o cum sta pleoștită pe masă : „Domnule director, zău c-a-nceput să-ți semene ca un frate pălăria asta, uite, mă uit la ea și văd figura d-tale".

Erau douăsprezece.

— Hai băieți, dați-i zor, să ieșim la două ! — Hai Dane.

---

[1] A *codălghi* (mold.) — a o sfecli, a da de rușine.

Acesta scria o notiță despre „Serata școlară“ a pensionului Raspal.

Priboianu se impacienta.

— Sper că n-o faci în versuri.

Afară îl întrebă, privindu-l în ochi cu o dragoste și bunătate părintească :

— Tu poate voiai ceva lei ?...

Dan se jena-ntotdeauna să ceară-nainte. Avea trei sute de lei pe lună, pentru două foiletoane pe săptămînă, avea și de la pension 1.500 de lei pe an, dar era foarte nepractic și nechibzuit în privința paralelor. Nu știa nici el singur, cum se face de e vecinic în deficit cu leafa pe-o lună.

— Aş vrea să mă duc pentru cîteva zile la Sinaia, zise plictisit și evitînd de a răspunde direct la întrebare.

Priboianu îi dete un bilet de-o sută, și îi spuse zîmbind, ca unui copil :

— Bagă de seamă să n-o pierzi.

Era ceva din duioșia și delicateța unei mame în iubirea pe care-o avea Priboianu pentru Dan. Și greu și-ar fi închipuit cineva o așa apropiere de sentimente între acești oameni. Priboianu, gros, vorbăreț, expansiv cu toată lumea, zgomotos, iubitor de chefuri și absolut străin de tot ce e artă. Dan, slăbuț, blajin, sfiicios cu lumea, pururea gînditor, contemplativ, figură și temperament de artist. Avea mult în el din resemnarea, evlavia și melancolia mă-sei. Ș-adesea îi revenea în minte, ca un tablou, atitudinea ei de sfîntă și de martiră, o revedea, stînd îngenuncheată ceasuri întregi la icoane, cu ochii în psaltire, cu buzele tremurînd de-o șoaptă, pe care numai Dumnezeu o auzea, și toată figura ei tristă scăldată într-o lumină stranie, ca la unii sfinți din cărțile bisericești... De unde venea oare lumina aceea misterioasă, ce cădea ca o mîngîiere divină pe capul blînd și nefericit al mă-sei ?... El purta încă melancolia părinților ș-a copilăriei lui, pe cînd în Priboianu trăia nealterată veselia, francheța și spiritul de afaceri al fabricantului de la Cîmpulung. Dar amîndoi buni, cinstiți și plini de

milă pentru durerile altora. Făcuse cunoştinţă la birt, acum şase ani. Priboianu era mai mare cu zece ani ; dar nu pentru asta-i zicea *tu* şi *mă ;* aşa zicea el din prima zi la toţi acei cu cari vroia să păstreze raporturi amicale. Dan însă, cu toate protestările acestuia, nu-şi putuse deprinde limba să-i zică altfel, decît *dumneata* şi *domnule director,* fără nici o intenţie de a limita familiaritatea.

La dejun, Priboianu îl întrebă de ce nu s-apucă să fac-o carte didactică, o gramatică romînă, bunăoară, ar fi o afacere minunată.

Dan zîmbi. Îl seduse o glumă.

— Domnule director, cred că asta nu-i în legătură cu suta noastră de-adineaorea.

Apoi îi explică cum ar trebui schimbat întreg sistemul de învăţămînt ; azi şi programele şi cărţile didactice şi profesorii fac din şcoală o fabrică de spoială. De mic îl ia pe copil la *„substantive, prepoziţiuni, interjecţiuni"* şi el sărăcuţul se trudeşte, cu figura speriată, să le pronunţe, să-nveţe papagaliceşte ceea ce nici dascălul nu pricepe ; înlăuntru mintea lui doarme, pentru şcoală, şi pe deasupra s-aşterne un lustru, o pojghiţă, care crapă şi cade cum dă de soare, şi de libertate, cum scapă de bidineaua dascălului. Şi bieţii băieţi trec prin şcoală, ca printr-un loc de tortură. Desfătarea cu care la sfîrşitul anului, imediat după examen, îşi aruncă şcolarul cărţile, caietele, tot ce-i mai aminteşte de chinurile unei clase de care-a scăpat, este, poate, cea mai elocventă manifestare şi revoltă a conştiinţei lui în contra acestui sistem de a-l îndopa în silă şi pe nemestecate cu o hrană, nepreparată pentru el şi imposibil de digerat. Cum să nu-i pară bine, cînd scapă de şcoală, că poate să uite, să-şi uşureze capul ostenit şi ameţit de-atîtea lucruri, pe care nu le-a înţeles, nu le-a simţit intrînd în mintea şi-n viaţa lui, ca ceva cald şi sănătos care se topeşte, se amestecă cu sîngele lui, şi-i face bine.

Dan se încălzea. Erau gînduri cari-l frămîntau pe el de mult, şi parcă simţea că i se limpezesc şi mai bine, spuindu-le.

— O gramatică romînă ?... Dar aceasta ar trebui să răsară, să crească din mintea şi vorba copilului, cum îi cresc dinţii în gingii, iar nu s-aşternem cu lopata definiţii stupide şi forme goale, care-l sperie şi-l zăpăcesc. O bună carte de lectură, cu explicări blînde, omeneşti, cari să-i arate înţelesul, funcţiunea şi viaţa fiecărei vorbe, să vadă copilul că limba e ceva viu, organic, să-i fie drag s-o înveţe, s-o priceapă bine în toate secretele dezvoltărei ei ; ... asta ar trebui mai întîi. Ce comoară de frumuseţi doarme îngropată în poeziile poporului nostru, şi bieţii băieţi habar n-au cîte cunoştinţi ar putea ieşi de-acolo ! Ei îşi cheltuiesc o bună parte din energia şi spontaneitatea minţei lor crude pe tipicurile pedante, pe formulele goale ale unei învăţături artificiale. Ce dragoste să mai simtă pentru limba romînească, bietul şcolar, cînd dascălul moţăie cu nasu-n gramatică şi crede c-acolo-i toată pricopseala !...

Priboianu, cu coatele pe masă, se uita ţintă în ochii lui calzi, mobili, expresivi, îl asculta cu nesaţ.

Dan, uşurat ca de-o greutate ce-i apăsa mintea, respiră adînc şi faţa i se lumină într-un zîmbet, ce părea că anunţă o glumă.

— E, domnule director, am şi eu utopiele mele, de mult visez o şcoală, un ideal de şcoală, unde băiatul să vie cu plăcere, să-i fie drag să-nveţe, nu pentru o diplomă, ci pentru a-şi satisface neliniştea, nevoia firească a minţei lui, o şcoală, unde profesorul să fie un prieten bun al elevilor, pentru ca aceştia să-l iubească, să le fie dor de el cînd nu-i de faţă, să li se pară că-i aud mereu cuvîntul lui, blînd şi înţelept, toată viaţa să-şi aduc-aminte de ce-au învăţat cu el la şcoală... în sfîrşit ce să-ţi mai spun ? Cînd vei fi ministru de culte îţi voi expune pe larg planul meu de organizare !...

Şi Dan sfîrşi c-un gest mare, exagerat, ca şi cum ar fi rîs de vorbele altuia.

IV

Dacă pleci din Bucureşti, cu trenul care merge spre Predeal, după trei ceasuri de drum — bineînţeles accidentele nu intră-n socoteală, şi dacă lenea şi lipsa de dragoste pentru priveliştile naturei te ţin pironit pe bancheta ta plină de purici, să nu te plîngi cititorule că nu te-a prevenit nimeni — începi a vedea tot mai des nălucind pe la ferestre rampele podurilor, şi-n acea clipeală auzi vîjîind pe sub vagon o apă repede şi puternică, ce parcă numai cu acest vuiet al ei îţi dă o senzaţie de răcoare ; apoi dealuri neregulate, din ce în ce mai strînse, mai apropiate, încep a se ivi pe la ferestre, ca nişte pumni monstruoşi, ameninţători, ce parc-ar voi să spargă geamul, să te provoace : scoală călătorule, c-ai intrat în umbra îmbătătoare a Carpaţilor, scoală de vezi munţii cum se ridică-nainte ca nişte domuri colosale în ruină, şi Prahova cum fuge, se îndoaie şi şuieră, ca un şarpe formidabil, sub roţile vagoanelor. Priveşte. S-a dus monotonia cîmpului ras. De-aci încolo, clipeşti, şi alt tablou, altă vedere ţi se deschide. Valea se îngustează, de o parte şi de alta maluri surpate, dealuri rupte, prăpăstioase, ca nişte animale fantastice, îşi arată pîntecele desfăcut, cu urme de rugină roşii ca sîngele, pe sus stînci urieşe, diforme, se încalecă, se-nghesuiesc, unele parc-au plecat ş-o dată s-au răzgîndit, cîte-un „in folio" gigantic îţi dă închipuiri fabuloase. Trenul urcă mereu. Din cînd în cînd vezi şoseaua încingînd ca un brîu puternic şoldurile munţilor. Pe albia-i neregulată, Prahova, verzuie, păstrînd încă sălbătăcia şi răcoarea munţilor din care-a ieşit, aci parcă se leneveşte, se-ntinde molatic, ca braţul ostenit al unei cadîne frumoase, aci spumegînd se repede cu furie şi strigă parcă de frica stîncilor ieşite din pămînt, ca nişte mîini schiloade ce vor s-o cuprindă.

Deodată vezi înaintea trenului că drumul se închide, un munte năruit astupă valea de-a curmezişul ; dar o gură neagră se cască în masa vînătă de piatră, toţi se reped la geamuri să le închidă, intri-n întuneric. E primul tunel, apoi altul, şi valea se lărgeşte, codrii întunecaţi îmbracă înălţimele, se întind, se scoboară tot mai aproape, valea se îngustează iar, în dreapta un părete verde închis — te miri cum stau copacii — dar în stînga începe să s-aşeze un platou la poalele brădişului, din care iese gol masivul Bucegiului. Sus pe platou apar vile, din balcoane copii şi bone salută trenul cu stăruitoare fluturări de batistă. Şi ce greu [1] răsună pe-aici, repercutat, huruitul roţilor şi gîfîitul greu, puternic al maşinei. Un şuier lung, speriat, aproape jalnic, trezeşte somnul codrilor, toată valea aueşte de-un ecou, frumos, muzical... Sinaia.

. . . .

E dimineaţă ; apele aburesc, somnoroase vilele încep a-şi deschide ferestrele, ţăranii cu cai pregătiţi de excursiune aşteaptă pe la porţi ; cîte-un domn cu ochii împainjiniţi, în cămaşă de noapte, iese-n balcon, şi scărpinîndu-şi coastele, stă cîtva buimac, cu privirea dusă, uitită ; copacii par osteniţi, asudaţi ; clopotul din deal, de la mînăstire răsună, ca-n pădure, clar, tremurător, duios. Piscurile munţilor se auresc. Sinaia e în umbră. Copii veseli, aduşi la grădină de bone ce fac pe melancolicele, se joacă, aleargă, sub picioruşele lor sună prundul de pe aleele dispuse în amfiteatru, între cele două oteluri principale. Începe lumea să iasă la primblare. Jos, în parcul de sub ferestrele hotelului „Caraiman" s-a înfiinţat obicinuita partidă de crochet. Mulţi tineri se opresc în loc să privească, nu că jocul în sine ar presinta vreun interes pentru spectatori, dar între parteneri sunt cîteva domnişoare drăguţe, şi între acestea, în primul rînd, e cunoştinţa noastră de la pension, Ana Racliş. Şi, oricum, e o plăcere să te uiţi la o fată frumoasă. Dacă pe stradă şi-ntorci capul după ea,

---

[1] In ed. 1894 : „Şi ce *curios...*"

şi parcă-ţi pare rău că trece, aşa, inconştientă de ce fior îţi lasă ; dar cînd poţi ceasuri întregi să stai deoparte şi s-o priveşti cum umblă, cum rîde, cum îşi ridică braţele, cum îşi mlădie trupul... Cel puţin, aceasta trebuie să se petreacă în gîndul domnişorilor de pe de lături, cari de-o oră nu găsesc altă ceva mai bun de făcut, decît să se uite la un joc, despre care sunt de acord cu toţii că e cît se poate de anost, şi la care-ar fi foarte fericiţi să ia şi ei parte.

Ana, c-o pălărie mare de paie dată cam pe ceafă, într-o rochie de flanelă albă cu dungi albastre, umbla, legănîndu-şi capul şi trupul ca un copil răsfăţat, vorbea tare, rîdea de toate cele. Privirea, gesturile, toată fiinţa ei avea un aer ştrengăresc, care-o prindea de minune. Un ofiţer din roşiori, iar îşi ciocni tocurile şi, drept ca-n faţa unui superior, nu ştiu ce-i mai spuse, ceva de haz, probabil, că ea începu să rîdă cu hohot, şi ridicîndu-şi capul, ca o vrabie care bea apă, odată conteni din rîs şi făcu ochii mari, ca de ceva neaşteptat...

— A, domnu Dan, bună dimineaţa, cînd ai venit ? Dă-te jos, c-am să-ţi spun ceva.

Şi toţi se uitară în sus, să vadă cu cine vorbeşte ; dar nu văzură nimic.

Dan se sculase pîn-a nu se lumina bine de ziuă. În otel dormeau toţi. Se-mbrăcă mai mult pe-ntuneric şi, deschizînd fereastra, care dădea-n grădină, începu să privească cum se dezvălesc încet din umbră şi parcă cresc în desişuri negre de copaci, vilele cochete ale acestui orăşel de munte, singurul adăpost răcoros mai aproape de capitală ; şi fantazia lui, pururea darnică, îi spuse să-şi aleagă una, care i-o plăcea ; şi el îşi alese una micuţă, de-abia se zărea într-un boschet de brazi, pe dealul din faţă ; dar n-apuca să se instaleze bine, şi îi veneau o mulţime de prietini, şi nu-ncăpeau toţi, atunci îşi alegea una mai mare... ş-adecă de ce nu şi-ar lua-o pe cea mai bogată şi mai încăpătoare ?... să-şi aibă fiecare odaia lui, mobilată frumos ; pe lîngă asta avea, bineînţeles, o bibliotecă frumoasă, ş-un venit... ca să poată trăi şi iarna, să lucreze, să scrie, cu prietinii —

să fie o întrecere între ei ; fiecare să scrie în secret de ceilalţi, şi cînd va isprăvi, să-i adune pe toţi şi să le citească. Se gîndea la cele mai însemnate talente ale timpului său : poetul Stelian, care dăduse deja literaturei romîne un volum de poezii de cea mai mare originalitate, ca adîncime de gîndiri şi ca tăietură de vers, şi care era nevoit să-şi cheltuiască tot focul, toată splendoarea inteligenţii lui, scriind articole politice la un ziar de partid, umplîndu-şi sufletul lui delicat şi visător de proza amară a unei vieţi de intrigi şi de lupte viclene şi meschine, din cari el, în orice caz, va ieşi învins, şi nenorocit ; dar bietul Graur, unul din cei mai buni nuvelişti romîni, lucrînd şapte ceasuri pe zi la contabilitatea ministerului de interne, unde toţi şefii de birou se cred mult mai deştepţi decît el, şi-şi fac semne cînd îl întreabă cîte ceva, şi glumesc pe socoteala hainelor lui cam vechi, a umbletului, a pieptănăturei, şi a tot ce li se pare caraghios, fiindcă iese din sfera aşteptărei şi priceperei lor ; dar Petroni, scriitorul dramatic, care a dat teatrului romînesc primele piese, pline de viaţă şi de talent, şi care se zbuciumă de atîţia ani în întreprinderi comerciale, pentru a căror reuşită se cere spirit practic şi o mulţime de alte însuşiri, pe care el nu vrea să se convingă că nu le are... şi Dan îi lua pe toţi şi-i ducea cu el departe... acum nu mai vroia la Sinaia — îi ducea cu el la o moşie mare, unde fiecare-şi avea vila lui separată, înconjurată de arbori seculari, acolo scriau capodopere, moşia lor devenea centrul intelectual şi artistic al ţărei, vara plecau cu toţii în străinătate. Unde era el... cînd gălăgia de sub fereastră îl deşteptă. Se uită jos ; deocamdată nu cunoscu pe Ana, dar glasul şi rîsul ei îl asigurară imediat că sub pălăria aceea mare era ea.

De-un ceas o privea cum se joacă, zglobie, veselă, ameţită, ca de un vin tare, de propria ei tinereţă şi sănătate. Şi toate gîndurile lui se abătură asupra acestei vieţi curate, pentru care lumea nu era încă decît vis şi lumină.

Rămasă fără mamă, la vîrsta de nouă ani, Ana crescuse pînă la 16 ani în pensionul doamnei Raspal. Familia ei făcea parte din vechea aristocrație a capitalei. Sora ei mai mare era măritată cu Nicu Lambrino, ministru de culte pe vremea aceea ; tată-său, un om fără multă învățătură, dar bun și plăcut la vorbă, venea mai în fiecare duminică c-o cutie mare de bomboane ; Ana aștepta gătită ca de bal : avea rochii multe, de o eleganță și de o scumpete, ce nu se potrivea de loc cu vîrsta ei. Tată-său o ducea la Șosea, la Capșa, la teatru, o dată a dus-o și la Club, dar copila sastisită de-atîta lume străină l-a apucat de pulpana jachetei și, gata să plîngă, l-a rugat s-o ducă la pension. În școală, învăța numai ce-i plăcea ei, și intra în clasă cînd voia. Uneori o apucau toane de răutate : țipa, spunea mici obrăznicii guvernantelor și chiar directoarei ; altă dată se ducea c-o cutie plină de bomboane-n grădină, fetele se strîngeau în jurul ei, cele mici întindeau mînuța, închizînd din ochi, ca pisicele ; ea deschidea cutia, și luînd cîte-o bomboană, o ridica în sus, se făcea c-o dă și o scăpa jos, unde o strivea imediat cu piciorul, ș-o amesteca bine cu țărna, ca și cînd s-ar fi temut să nu adune cineva frimiturile ; după ce le chîrfosea așa pe toate, învinețind de răutate și de pofta distrugerii, rupea cutia și aruncînd bucățile, apucată de un hohot jumătate rîs, jumătate plîns, fugea în odaie, avea odaia ei, unde se încuia cu cheia și nu ieșea pînă seara. Cîteva zile nu mai vorbea cu nimeni. Apoi deodată, în timpul unei recreații, începea să îmbrățișeze pe camaradele ei de clasă, și deschizîndu-și pupitrul le împărțea bomboane, gravuri, cutii, creioane colorate, și tot ce avea acolo, tot tezaurul ei de nimicuri scumpe, pînă la piesele de aur, cari constituiau banii ei de buzunar, dedea tot ; și ochii îi scînteiau de bucurie, mînile-i tremurau ; era o criză nervoasă, o adevărată beție de a risipi, de a-și arăta toată vanitatea ei de fată bogată și răsfățată.

Dan își aducea aminte ce rîs impertinent avea la început, la lecțiile lui, și cum îl strîmba și-i reproducea gesturile, pe cînd le vorbea ; din cînd în cînd o fixa,

urmîndu-şi şirul, cu o privire blîndă, apoi cîte-o mică aluzie în cursul lecţii, şi Ana, mai întîi agasată, în urma, învinsă şi oareşicum umilită de-atîta răbdare şi bunătate pe care nu izbutise s-o tulbure, sfîrşi prin a înţelege, ş-a se căi ; după două luni îl rugă s-o asculte şi pe ea, spunînd c-o adorabilă naivitate că-i place psihologia şi literatura, şi s-a hotărît să le înveţe serios. Directoarei nu-i venea să creadă, tot pensionul s-a crucit de această minune. Cînd a împlinit şaisprezece ani, n-a mai vrut să stea în pension. Soră-sa o ducea în toate balurile. Din cînd în cînd venea încă pe la lecţiile lui. Adesea o vedea la teatru, ş-atunci ochii lor, în mulţime, găseau parcă o plăcere nouă de a se întîlni, de a-şi căuta o linie de privire printre capetele care se mişcau, şi de a-şi trimete gînduri de mulţumire, de ascunsă înţelegere, de simpatie. În cursul săptămînii se vedeau la şcoală, ochii lor nu se mai priveau aşa ; ea părea că aduce în creţii rochiei ei de mătase ceva din frivolitatea şi cochetăria balurilor în cari fusese.

Soarele era sus, şi Dan, cu coatele amorţite, tocmai se ridica să plece, cînd Ana dădu cu ochii de el, şi-l strigă. El se roşi, se retrase iute de la fereastră. Îi părea rău c-a stat atîta... Şi ea, ce idee să-l strige aşa tare în faţa atîtor necunoscuţi ! Un moment se gîndi să nu se ducă, dar ar fi fost ridicul. Îşi aprinse o ţigară, şi îndesîndu-şi pălăria pe cap, ieşi cu un aer plictisit. Ea-i sări înainte, întinzîndu-i mîna de departe.

— Dă-mi voie să-ţi prezint pe nepotu-meu Albert Lambrino ; dorea de mult să te cunoască. Vezi ce nepot mare am eu ?

Un tînăr nalt, alb la faţă şi frumuşel, cu părul blond, scurt şi creţ, se apropie de Dan, şi puţin jenat la început, îi spuse că învaţă literile la Berlin, unde studenţii romîni au fundat o societate literară, un cerc în care se citeşte cu dragoste şi se discută tot ce se produce în literatura noastră.

— Acolo numele d-voastră e cunoscut şi iubit de toţi.

În ochii tînărului se vedea dorința sinceră de a auzi, de a sorbi cuvintele lui Dan, ca să aibă ce duce camarazilor lui de la Berlin.

Nimic din fumurile și strîmbăturile feciorilor de bani gata. De la cele dintîi vorbe ale acestuia, dispoziția și figura lui Dan se schimbă. Totdeauna în atenția și interesul pe care ni-l arată un nou cunoscut, sufletul nostru găsește o plăcere, o sete irezistibilă de a se dezvăli, de a-și cuceri parcă o nouă simpatie, și nu știu ce fior de virginitate încălzește și cheamă afară cele mai intime gînduri ale noastre.

Ana îi privea cu un zîmbet de mulțumire, cum steteau amîndoi deoparte și-și vorbeau, ca doi buni prieteni cari nu se văzuseră de mult. Crochetul se isprăvi. Ana veni lîngă ei.

— Haideți de-aici, că bate soarele. Și tustrei porniră, pășind încet prin alee, pe unde mai era puțină umbră. Dan vorbea de cercurile literare din București, de mișcarea intelectuală care se începe acum, cu tinerimea care se ridică ; în linii repezi schița figurile scriitorilor mai însemnați și felul lor de a înțelege arta.

În fața otelului Eduard se opriră. Albert îl rugă să dejuneze împreună cu ei. În restaurant, bătrînul Racliș citea un ziar, era singur la o masă cu vro zece tacîmuri.

— Tocmai te citisem, domnule Dan, ia șezi colea... Ano, uite *Alarma*, e un articol de domnu Dan. Știi cum citește ea, ș-adună tot ce scrii ? Uite-așa are-un teanc acasă.

Și bătrînul își rîdică cît putu palma deasupra farfuriei. Apoi începu a se plînge de picioare și de inimă, mai ales de inimă. Nu putea să umble mult pe jos. Avea numai cincizeci și cinci de ani, dar era alb tot și, cînd punea mîna pe ceva îi tremurau degetele. În ziua aceea părea mai abătut, mai bătrîn.

Dan se sculă în picioare și salută, puțin jenat. Era familia lui Racliș : ginerele și fiica lui, ș-o fetiță de vro nouă ani, cumnatu-său Peruianu, cu alți doi copii...

Atît zîmbetul afabil[1] al domnului ministru cît şi imperceptibila închidere de ochi a doamnei păreau a spune : „degeaba te emoţionezi, băiete, că noi nu te băgăm în seamă". .

Dan, între Racliş şi Albert, vorbea încet despre căldurile şi starea sanitară a capitalei, pe cînd ceilalţi plănuiau pe franţuzeşte o excursiune la „Peşteră".

Ana se aplecă spre Dan, pe la spatele tînărului Lambrino.

— Vii şi d-ta mîine cu noi.

Dan ezita. Dacă în acest *noi*, gîndea el, n-ar fi atîtea mutre insuportabile...

— Dar nici nu mai încape vorbă, desigur că merge şi d-nul Dan cu noi.

Şi Albert îl rugă cu atîta insistenţă, că-l înduplecă.

— Dacă n-ai fi mers d-ta, nici eu nu m-aş fi dus, zise Albert cu ochii plini de mulţumire.

Ana îşi întoarse capul, puţin ironică.

— Bre, ce prietenie !

Dar imediat îşi luă seama şi, schimbînd tonul şi figura, cu o mobilitate de actriţă, se grăbi să repare impresia rea ce o făcuse amîndurora.

— Vezi Albert, trebui să-mi fii recunoscător, numai mie-mi datoreşti asta.

După masă Dan se duse să-şi scrie foiţa pentru jurnal, ca să fie liber a doua zi. Era cald. Lumea se retrăgea prin odăi. Pe-o bancă umbrită de brazi, Ana citi cu Albert articolul din *Alarma*. Era o dare de seamă asupra unei cărţi de curînd apărute în Franţa : *L'irréligion de l'Avenir*[2], de *Guyau*. După ce expunea în scurt cuprinsul volumului, arăta influenţa binefăcătoare pe care o va exercita asupra tinerimei, filozoful modern ce deschidea, prin ideile lui generoase şi umanitare, un nou cîmp de cercetări şi de discuţii, un nou mod de a înţelege lumea şi viaţa. „Veacul care vine, sfîrşea articolul, s-anunţă bine. Peste melancolia şi descurajarea

---

[1] *Afabil* — binevoitor, cordial.
[2] *L'irréligion de l'Avenir (fr.)* — Necredinţa viitorului.

pe care a împrăştiat-o în sufletele noastre, a tinerimei de azi, filozofia amară şi dizolvantă a lui Schopenhauer, glasul lui Guyau se rîdică, mîntuitor, ca un cîntec profetic, divin, care cheamă la viaţă şi la simpatie".

— Ce cap distins — zise Albert gînditor — şi cum seamănă c-un profesor tînăr de la Berlin, Ering !

— Da să vezi lecţii ce face la pension ! Noi rămîneam cîteodată extaziate, şi cînd ieşea din clasă, nici nu mai ştiam unde ne găsim.

— Păcat că nu-i tata altfel de om ; i-aş spune să facă cunoştinţă mai de-aproape cu el.

— Aşi, n-ai idee ce sălbatic e. Eu m-am mirat grozav că vrea să meargă mîni cu noi... Uite Drăghici. Uf, ce asomant[1] e !

Era ofiţerul de roşiori. Îşi zornăi pintenii într-un salut milităresc.

— Ce-aţi hotărît, domnişoară, pe mîine ? Mergem la Peşteră ?

— Da, şi s-a mai mărit caravana, merge şi d-nu Dan.

— N-am onoarea. O fi tînărul balaoacheş de azi-dimineaţă...

— E profesorul meu, domnule Drăghici, şi unul din cei mai talentaţi scriitori. E de mirare că nu ştiţi încă.

— Scuzele mele, domnişoară ; vedeţi, noi ăştia militarii, nu prea suntem în curent cu literatura. Care va să zică mîine dimineaţă... la drum !

— Şi sper că nu veţi mai dispreţui aşa pe noul nostru companion.

— A, dimpotrivă, voi prezinta omagiele mele cele mai sincere domnului... cum i-aţi zis, vă rog ?

Albert, roş, simţi că-i vîjîie sîngele-n urechi şi avu nevoie de-o rară stăpînire de nervi, ca să poată spune, fără să tremure :

— Domnule locotenent, vă găsesc ironia cam... deplasată !

Drăghici se făcu alb ca hîrtia. În spaima lui de-un scandal, cu fiul ministrului, se agăţă de prima scăpare,

---

[1] *Asomant* (fr.) — plictisitor, pisălog.

o minciună îi fulgeră prin minte şi-i readuse imediat sîngele-n obraz.

— Ei vedeţi, cum v-am mistificat, eu ştiu foarte bine pe d-l Dan şi sunt unul din cei mai pasionaţi admiratori ai talentului lui... E adevărat că nu-l cunosc personal, dar am citit tot, l-am auzit şi la Ateneu, ce conferinţă... superbă, pe onoarea mea.

Şi Albert i-a făcut loc pe bancă, ş-au mai citit o dată articolul din *„Alarma"*.

În timpul acesta, tatăl Anei, în odaia sa de la otel Eduard, făcea o penibilă siestă. Trebuia să plece în străinătate, să facă un consult pentru boala lui de inimă ; dar era în întîrziere cu trei rate la credit, nu-l mai puteau păsui ; erau şi alte datorii de plătit, moşia era scoasă în vînzare, avea un teanc de somaţii pe cap, nu putea să lese încurcătura asta în urma lui. Cine ştie, poate e nevoie de-o operaţie, poate moare. Şi cum rămîne Ana ? A, vedea el bine că de cîţiva ani se pierde-n datorii, se cufundă, ca-ntr-un pămînt moale, ce-l sorbea încet, pîn' la glezne, pîn' la genuchi, pîn' la brîu... Ştia, dar nu credea c-o să vie aşa curînd... Şi mintea lui parcă se temea mai mult de cuvîntul „ruină", decît de efectele ei.

— Întoarce, te rog, cheia... Aşa, să nu ne mai tulbure nimeni.

Avea ceva solemn bătrînul în liniştea lui. Ginere-său era agitat, posomorît, şi respira zgomotos.

— Uite, dragă Nicule, cum stăm.

Şi scoţînd carnetul, întinse un creion, ş-o foaie de hîrtie lui Lambrino şi-ncepu a-i dicta sumele datorate, cu indicarea dobînzii şi scadenţei lor.

După două ceasuri de socoteli, rezulta : vînzînd moşia, ş-acopereau toate datoriile, cari se urcau la vreo cinci sute de mii de franci. Îi mai rămînea o casă în Calea Victoriei, pe care-i oferea Zissimo Avlami, bancherul, o sută optzeci de mii de franci.

Bătrînul tăcu. Aştepta un cuvînt de la ginere-său. Acesta era agitat ; lăsă creionul pe masă şi oftă. Privirea bătrînului îl întreba, îi cerea un răspuns.

— Ce să faci? Vinzi şi casa, şi... ne-mplineşti nouă zestrea, dumneata ai cu ce trăi, ai pensia...

— A, nu-i vorba de mine, dragă Nicule, tu uiţi că mai am o fată : Ana cum rămîne?...

Şi ochii i se umeziră, glasul începea să-i tremure : bătrînul adora pe Ana.

Lambrino se impacienta.

— Cu Ana? Ce sunt eu de vină?... Îi rămîn patruzeci de mii de franci, uite mai renunţăm noi la zece mii din ce ni se cuvine ; cincizeci de mii... ce vrei să-i facem?...

— Bine, dragă, nu te supăra... ai dreptate... ne-am înţeles, rămîne-aşa...

Lambrino ieşi ; bătrînul încuie uşa după el. Cînd s-a însurat avea patru moşii mari ; ş-asupra împrejurărilor în care le-a vîndut, gîndurile lui se opreau acum ca la nişte date importante, ce-i împărţeau viaţa în epoce deosebite. Ana s-a născut... înainte de vînzarea Cristeştilor ; Caterina, nevastă-sa, a murit în anul în care-a vîndut Sălcuţa, a treia moşie. Atîţia ani fusese prefect, apoi ambasador pe la curţile străine... Dar acum îşi făcea mustrări, suferea, nu pentru dînsul, el a trăit... Cum nu s-a gîndit la Ana? A fost slab, laş, fără voinţă. S-a lăsat dus de nas şi tras pe sfoară de toţi şarlatanii, cari-l linguşeau, ca să-l adoarmă ; şi l-au adormit. Cum nu s-a deşteptat, cum nu s-a gîndit la copilul lui? Un sentiment de groază, analog cu acel pe care-l avem cînd ne visăm căzînd de la înălţimi mari, îi strîngea inima ; i se părea că-nnebuneşte. Se vedea vinovat, neputincios, netrebnic, în faţa unui ireparabil dezastru.

Ca o lumină tremurătoare de opaiţ, care aruncă pe păreţi, în proiecţiuni mari, fantastice, umbra lucrurilor de nimic, conştiinţa lui slabă, nedeprinsă cu nevoile, apucată de o frică de sălbatic, în faţa vieţii pe care n-o înţelegea, îi exagera toate în proporţii spăimîntătoare.

V

Pe cai de munte, mărunţi, puternici şi cuminţi, „caravana“ urca la pas printr-o rărişte de mesteacăni. Peruianu cu Lambrino, înainte, discutau politică şi finanţe. Peruianu era un avocat mediocru, dar învîrtea afaceri cari nu mai erau mediocre. Foarte activ, totdeauna grav la faţă şi la vorbă, de o cinste exemplară, în lucrurile mici, şi de o rară prudenţă în cele mari. Era de patruzeci şi cinci de ani şi-şi păstra curată reputaţia lui de om drept şi dezinteresat. De opt ani administra averea unei milionare bătrîne, care trăia la Paris. Lumea ştia că-i bogat, dar cît îi de bogat, asta el o ştia. Numai zestre luase aproape un milion. Nevasta lui, soră cu Racliş, o femeie limfatică, bolnăvicioasă, sta mai mult în casă şi-şi îngrijea de cei patru copii, doi băieţi mici, fetiţele mai mărişoare, frumuşei toţi ca nişte îngeraşi. Îşi iubea bărbatul şi se uita la el ca la un om superior, impecabil, a cărui seriozitate, posomorîtă, aspră uneori, era pentru ea semnul exterior, îmbrăcămintea firească a forţei ş-a distincţiei lui. De altfel ea ştia bine că nici în lume Mişu ei nu prea vorbeşte, şi zîmbetele lui sunt remarcate şi se ţin minte ca nişte evenimente.

Dar el muncise, muncise mult ca s-ajungă aci. Şi nu trebuie să se uite c-avea şi ceva stare de la părinţi, cînd s-a însurat. Cine în adevăr se ridicase vertiginos de repede şi de sus, era prietenul Lambrino. Fiul unui arhitect, care s-a sinucis în urma unei antreprize nenorocite, se văzu la vîrsta de 20 de ani, rămas fără nici un sprijin la Paris, unde-l trimesese tată-său ca să facă arhitectura. Prietenii îl ajutară vro două luni, îl sfătuiau să se întoarcă în ţară, să facă dreptul ; era băiat frumos, vioi şi seducător la vorbă. De două ori au făcut chetă studenţii pentru repatriarea nefericitului lor amic. Era

în timpul expoziţiei *„celei mari"*. De-o lună toţi îl credeau dus, dispăruse. Dar într-o zi un prieten îl întîlni în expoziţie la braţul unei rumene negustorese, se vedea după găteala ei zorzonată şi bătătoare la ochi, ceva mai în urmă o fetiţă de vro paisprezece ani, ameţea cu nesfîrşitele-i întrebări pe-un domn gras, cu figura plictisită, a cărui vestă albă se întindea la infinit pe-o burtă fenomenală. După un ceas îi întîlni iar, de astă dată domnul cu burta lipsea. Mai tîrziu au aflat prietenii că Lambrino devenise inseparabilul doamnei şi domnişoarei Marcachi Spiridon, spre marea mulţumire a soţului care, numai astfel, putea să-şi petreacă în linişte toată ziua la expoziţia de maşini şi industrie, singura secţie care interesa comerciul său ; căci el nu venise atîta drum, ca să caşte gura la fleacuri, şi la tablouri cari reprezintau femei despoiate ; el venise să facă cumpărături şi comande pentru marile lui magazii de fierărie din Bucureşti. Patru ani, după asta, Lambrino se însura cu domnişoara Marcachi. Lumea spunea că trecuse cam ostenit din braţele mamei, în braţele fiicei ; dar lumea spune multe ! Capitalul socrului îi asigură un colegiu în capitală. În Cameră se distinse ca un orator de forţă. Citise cu pasiune biografiele oamenilor mari politici, discursurile lor, le ştia pe dinafară ; ambiţios, fără scrupule, dar dulce la vorbă şi mlădios cu toată lumea, înţelegînd perfect jocul grupărilor politice ale zilei, el, în nerăbdarea lui juvenilă, se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte de o adresă şi agilitate în adevăr artistice. E un băiat cu viitor mare, spuneau bătrînii. După trei ani avu durerea de a-şi pierde soţia. Îi rămînea un singur copil, Albert. La un an se însura cu d-şoara Racliş. Era grăbit. Viaţa-i scurtă. Cu această a doua zestre atingea milionul. De cînd îl visa el ! Întărit, armat, se aşternu voiniceşte pe lucru, şi portofoliul ministerial, după ce-i trecuse pe la nas de vro două ori, veni într-o bună dimineaţă şi i se aşeză frumuşel la subţioară, ca cel mai firesc lucru din lume.

Amîndoi călăreau alături, Peruianu robust, puternic, sîngeros ; figura lui îşi ascundea trăsăturile subt o barbă

neagră stufoasă, din care se vedeau numai nasul, umerii feţei şi ochii, nişte ochi mici, şerpeşti, de o căutătură glacială ; Lambrino, zvelt, rîzător, părea cu mult mai tînăr decît Peruianu, deşi erau cam de aceeaşi vîrstă, o mustaţă blondă, pe figura lui de porţelan, un nas supţire, puţin coroietic, şi ochii, ochii lui dulci, fermecători la privire, îi păstrau încă toată vioiciunea şi frumuseţa, cari-au jucat un rol atît de însemnat în strălucita lui carieră. La vro douăzeci de paşi, îndărătul lor veneau doamna Lambrino, Ana şi Drăghici, care spunea desigur nostimade şi ghiduşii de-ale lui, căci s-auzeau hohotele de rîs pînă la Dan, care era în urmă de tot cu Albert. Trei ţărani, pe jos, duceau merindele, pardesiurile şi umbrelele. Un cuţulan de stînă, lăţos, cu urechile tăiate şi chior de-un ochi, mergea pe lîngă calul lui Dan ; uneori îşi ridica spre călăreţ ochiul lui trist şi blînd, rugător, parc-ar fi vrut să spună : „cred că nu vă supăr că merg şi eu". Îndărăt, dintr-o zare de codru, soarele răsărea încet pe-un cer de un albastru cald şi fără pic de nor. Albert vorbea de viaţa studenţilor de la Berlin, de profesorii de-acolo, de mişcarea ideilor socialiste. Văzuse pe Lassalle [1] şi l-auzise vorbind la o întrunire de lucrători... Din cînd în cînd îşi întorceau capetele şi priveau, peste vîrfurile copacilor, cari se lăsau în urma lor, se afundau ca-ntr-o prăpastie. O altă caravană zgomotoasă venea din urmă : erau vro zece, cocoanele ţipau, toţi rîdeau şi-şi încurau caii la deal, lovindu-i mereu cu varga peste ochi şi cu călcîiele-n pîntece, ş-într-un strigăt ş-o gălăgie infernală, trecură înainte, aproape la fugă.

— Ce bestii ! zise Dan, arătînd cu dezgust spre ceata care se depărta, cu zbierete şi scălămbăieri de sălbatici.

Mai la deal ajunseră pe Ana, care se răzleţise şi-i aştepta sub un fag bătrîn, surîzîndu-le de departe, drăgălaşă sub pălăria ei de paie, ale cărei borduri largi ondulau la fiecare mişcare. Un voal alb, uşor înodat sub

[1] *Lassalle Ferdinand* (1825—1864) — socialist mic-burghez german, întemeietorul uneia din varietăţile oportunismului în mişcarea muncitorească.

bărbie, îi flutura pe sîn încet, de-o abureală de vînt — părea o chiemare discretă, un semn delicat, timid, abia înţeles, ca tremurarea primului gînd amoros.

— Bine, n-aţi mai isprăvit? Mai vorbiţi şi cu noi.

Dan surîse.

— Bag seamă, căpitanul şi-a isprăvit repertorul.

Ana se uită curios în ochii lui Albert.

Pădurea părea că nu mai are sfîrşit. Caii se ghemuiau pe tăpşanele repezi; cîte-un plescăit de copită răsuna ca-ntr-o catedrală. Ana, dreaptă şi zveltă în rochia ei albastră-închis, ale cărei poale acopereau de amîndouă părţile şaua şi coastele calului, pînă la scări, îşi mlădia trupul după mişcările calului: era o legănare de panteră, ceva indefinit care se suia la talie şi, cuprinzîndu-i sînul şi umerii rotunzi, îi şerpuia ca o undă de lumină pe la gît, prin părul ei blond ridicat la ceafă... era ceva misterios care-ţi dedea fiori.

— Ba nu zău, domnule Dan, de ce nu eşti gentil, să ne spui o poezie?...

Şi ochii ei se închideau linguşitori, c-o înclinare de cap rugătoare şi graţioasă.

Albert insista şi el.

— Serios că nu ştiu nimic pe dinafară, cum credeţi că v-aş lăsa să mă rugaţi atîta?

— Uite, ce frumos ar fi, pe-aici...

Acolo copacii, mai deşi, făceau ca un interior. Ea trebui să-şi plece capul, se tupila pe sub ramuri, cu mişcări de păsărică.

— Da, zise Dan, ce frumos ar răsuna un clavir aici!

Tustrei erau veseli, în una din acele stări de ebrietate sufletească, cînd rîsul parcă e în aer, şi te îmbată ca un miros tare, de care strănuţi; cînd faci un haz copilăresc de toate nimicurile, şi ai o poftă nebună de spus prostii.

Cu o fantazie de caricaturist dezvoltară gîndul lui Dan: un piano, dus în excursiune... apoi o ideea americană: un cal, care ar fi şi piano, cu coardele-n burtă, cu clapele pe coamă şi cu pedalele-n scări, şi domnişoara Ana cîntînd pastorala de Beethoven, şi cum calul Anei

se tot prăftuia de muscă fluturîndu-şi coada, altă toană de rîs : un *piano à queue* [1]... coada era deja, mai lipsea piano.

Apoi tăcură, ca şi cum ar fi ostenit de-atîta rîs. Un ţînc, de vro şapte ani, un ţăran în miniatură, scobora nişte capre de vale, cuminte şi serios.

— Da' a cui îs caprele astea, băieţaş ? întrebă Albert, numai aşa, ca să-l audă vorbind.

— Ale noastre — şi-şi ţinu drumul, convins că l-a luminat deplin, fără să-şi ridice de pe ochi căciula mare cît el, ca să vadă cine l-a întrebat.

Ana deveni serioasă, ca o umbră îi lunecă pe faţă. Dan o înfăşură într-o privire caldă, apoi îşi lăsă ochii în jos, caii lor se apropiară puţin, un moment piciorul lui îi atinse rochia.

Apoi deodată ea-şi întoarse faţa spre Dan, ca şi cînd ar continua o conversaţie.

— Grozav aş vrea să te văd cînd scrii...

Şi cum Dan se uita la ea, cu aerul unui om care nu-nţelege, ea urmă :

— Să stau o dată deoparte, fără să ştii că-s eu acolo, să văd cum eşti cînd scrii.

— Cum să fiu ? Ca şi-acu, doar c-atunci sunt plictisit. Ori dumneata-ţi închipui poate-o figură inspirată, cum ei fi citit prin cărţi...

Albert rămăsese puţin în urmă şi vorbea cu unul din ţărani. Gîndul c-ar putea fi o apropiere de sentimente între Ana şi Dan, că şi-ar putea spune cuvinte gingaşe în momentele acelea, îl încînta ca o idilă dulce ce se urzea sub ochii lui, sub discreta lui protecţie. Cum se înşela !...

Cînd se văzură singuri, călărind alături, se simţiră jenaţi amîndoi. Se făcu o tăcere penibilă, apăsătoare, ca şi cum un nou suflet s-ar fi pus între ei, ceva invizibil şi sever, de care ochii, gîndurile, bătăile inimei lor aveau o teamă neînţeleasă, mistică, şi în tăcerea asta conştiinţile lor se simţeau spionate şi sufereau ca de-o

---

[1] *Piano à queue* (fr.) — pian cu coadă.

obsesiune. Fără să-şi spuie un cuvînt, evitîndu-şi privirile, amîndoi îşi opriră caii şi-şi întoarseră capetele spre Albert.

Ieşeau din pădure ; înaintea lor se ridica un munte chel ; nici un arbore ; pe jos iarba era păscută. Soarele ardea ; cei dinainte se opriră, s-aştepte umbrelele. Acum mergeau toţi în grup ; cîinele-şi scosese limba, de osteneală şi de căldură, din cînd în cînd şi-o retrăgea iute cu un clănţănit din dinţi, ca şi cum i-ar fi atras cineva atenţia, că nu-i frumos să stea aşa.

Spre stînga muntele, lepros, creştea într-o cupolă, uriaşă, înaltă, înaltă, de parc-ameţeai uitîndu-te.

— Vîrful cu dor, zise Drăghici, arătînd cu cravaşa într-acolo.

Şi călăreţii cîrmiră la dreapta. Mai era ca o jumătate de oră, de urcat. Cărări, mîncate şi adîncite de şuvoaie, crăpături largi, căscate de uscăciune, făceau cam anevoios urcuşul. Acum caii mergeau înşiraţi, dibuind cu copita un loc sigur, pe potecile neregulate ; de o parte şi de alta pămîntul era prăbuşit, la o adîncime de-un stat de om. Se vedea viind din zarea muntelui ca nişte dihănii bizare, cu aripi lungi şi albe ce se tîrîiau pe jos : erau trei cai, cari duceau scînduri. Locurile rele şi ponorîte au făcut pe cărăuşi să recurgă la un mod barbar de a transporta dulapii din vatra cherestelei la Sinaia. Iau scîndurile, în lungimea obicinuită de patru metri, fac două maldăre de cîte zece bucăţi, le leagă la un capăt, c-un curmei, alcătuind ca un jug, pe care doi oameni îl ţin ridicat, un al treilea introduce calul între cele două maldăre, îi vîră capul în jug şi-l porneşte. Calul prin scofîlciturile muntelui tîrăşte astfel scîndurile, cari-i sfarîmă picioarele şi coastele : de la gît pînă-n copite e numai răni ; cîteodată, împins la un scoborîş mai răpede, cade grămadă sub povara lui, şi dacă bicele mai izbutesc să-l scoale, minune e de-ajunge cu viaţă pînă-n Sinaia. După trei drumuri de acestea, nobilul tovarăş al omului, în pace şi-n război, cum zice

Buffon [1], pierde orice formă de cal şi rămîne un animal ciudat, ce pare a-şi căuta o nouă ordine în clasificarea zoologică.

— Staţi acolo ! staţi acolo, domnilor, strigau cărăuşii de departe, şi făceau semne cu mîna, ca să nu înainteze în strîmtoarea prin care se scoborau cei trei cai chinuiţi între aripile lor de scînduri. Dar fie că nu se-nţelegeau strigătele şi gesturile desperate ale ţăranilor, fie că o carvană în fruntea căreia se găsea un ministru nu se putea opri aşa lesne, călăreţii noştri cotiră şi înaintară în strîmtoare.

— La o parte ! Staţi ! Păziţi !...

Strigăte confuze se amestecară, cu un huruit uscat, de şandrama care se dărîmă, maldărele de scînduri, ducînd pe cai în hiolă [2], îi răpezi de vale printre călăreţii noştri. Calul doamnei Lambrino, lovit peste picioare, se dete iute-ntr-o parte, doamna îşi pierdu echilibrul şi căzu, fără nici o altă primejdie decît aceea de a-şi descoperi puţin din cerculeţele şi dantelele de pe dedesupt. La zece paşi, un cal din cei încărcaţi, trîntit pe spate, sugrumat de un jug, se zbătea din picioare, ca un gîndac enorm cu faţa-n sus. Şi pe cînd ţăranul se trudea să-l scoale, o dată se pomeni că-l taie ceva ascuţit peste ochi, peste obraz, peste mîni : „Da' ce dai, domnule ?" — atîta apucă să zică, şi nu mai văzu nimic, orbit, zăpăcit de lovituri. Era bravul Drăghici, care îşi rupea cravaşa de faţa acestui nefericit ; nu-l mai puteau potoli, însuşi domnul ministru interveni, în franţuzeşte : se vede, ca să nu priceapă ţăranul :

— Allons, mon cher, assez [3]...

Şi porniră. Doamna Lambrino rîdea de sperietura ei, explicînd cum a căzut. Deodată Ana şi Albert priviră în jurul lor îngrijaţi, şi amîndoi avură aceeaşi întrebare :

— Dar unde-i Dan ?

---

[1] *Buffon George Leclerc de* (1707—1788) — naturalist şi scriitor francez, autorul marii lucrări *Istoria naturală* (36 vol. 1749—1788).

[2] *In hiolă* — tîrînd după sine.

[3] *Allons, mon cher, assez...* (fr.) — haide, dragul meu, destul...

Marin, unul din țărani, era călare, se apropie de ei și le spuse că domnul Dan i-a dat cinci lei ș-a plecat înapoi pe jos, trebuie să fi ajuns departe. Albert descălecă, renunța și el la excursiune : rugă pe Ana să nu spună nimic celor dinainte ; aceasta făcu o grimasă de răutate și de dispreț.

„C'est idiot“ [1], și mînă-nainte cu necaz.

Albert se uită un moment după ea cu ochii triști, plini de o nespusă milă.

Și porni iute la vale pe dîra proaspătă a scîndurilor. El se simțea străin în familia lui. Rămas de mic fără mamă, crescuse pînă la paisprezece ani sub îngrijirea unei nemțoaice bătrîne, care-i umpluse capul de biblie și de literatură romantică. Tată-său, vecinic absorbit de grijile politice, abia își lăsa din cînd în cînd mîna indiferentă pe părul blond și ondulat al acestui copil sfiicios, și-i recomanda întotdeauna, cu același aer distras, să fie cuminte.

Trei ani de-a rîndul ieșise premiant întîi la liceul „Sfîntu Sava“. Într-o zi, doamna Lambrino îl certă pentru că-l văzuse de mai multe ori stînd de vorbă cu doi băieți murdari și sărăcăcios îmbrăcați — erau cei mai buni prieteni și camarazi de clasă ai lui Albert. Copilul se făcu roșu, și, strîngînd micii lui pumni, într-un spasm de mînie, îi strigă în urechi :

— Nu ești mama mea, să mă lași în pace... îmi ești urîtă, nu te pot suferi. Să știi !

Peste-o săptămînă tată-său îl internă într-un colegiu privat la Berlin, unde atrăgea atenția directorului mai ales asupra caracterului rău al băiatului lui, și se ruga să-l ție din scurt și să fie foarte sever cu el. Bietul director, care s-aștepta să aibă de-a face c-un mic animal sălbatic, nu putea să-și creadă ochilor, văzînd cu ce seriozitate s-așterne pe lucru din prima zi și cu ce blîndeță se poartă băiatul acesta. Din zi în zi aștepta o explozie. Albert se întreba și el : „Ce-o fi avînd oare omul acesta de se uită așa curios la mine ?“ Acolo a

---

[1] *C'est idiot* (fr.) — ce nerozie.

terminat liceul cu distincţie şi s-a înscris la litere [1]. Tată-său îi trimetea cinci sute de lei pe lună. Sta în pensiune la un alămar, Danovschi, polonez refugiat, care cunoştea toate ţările Europei, şi-i plăcea grozav să povestească istorii extraordinare din viaţa eroilor patriei lui. Acesta avea cinci copii, nevasta-i murise ; Miba, fata lui cea mai mare, îngrijea de casă.

În anul al doilea de universitate, Albert zăcu şase săptămîni de tifos. Într-o noapte, tresări ca dintr-un vis urît, şi deschise ochii mari, speriaţi. Miba veghea la căpătîiul lui.

— Mi-e sete.

Ea-i ridică puţin capul şi-i duse la gură paharul cu limonadă. După aceea îl aşeză binişor, potrivindu-i perna sub cap şi vîrîndu-i plapoma pe sub coaste. El suspină, închise ochii, dar două lăcrimi mari i se iviră pe pleoapele strînse ; şi pe cînd Miba i le ştergea încet cu batista, îşi simţi mîna strînsă în palma lui arsă...

— Miba, eu n-am avut mamă... vru să mai zică ceva, dar îl înecă plînsul, şi ducînd mîna ei albă la gură o acoperi de sărutări.

Ea-i şterse lăcrimile, apoi îşi lunecă puţin palma pe fruntea lui înfierbîntată şi-l rugă frumos să tacă, să-nchidă ochii şi să doarmă.

„Mă crede-n delir“, şi-nchizînd ochii, o adoră-n gînd şi-şi umplu viaţa, ca de-o lumină nouă, de bunătatea şi iubirea acestui înger.

Zece zile după asta era sănătos. Într-o dimineaţă, ducîndu-se la universitate, se întîlni cu Miba, ş-amîndoi se opriră în stradă, dar nu se întrebară ca alte dăţi : „unde te duci ? de unde vii ?...“

El o privi în ochi misterios. Ea zîmbi. Oameni grăbiţi treceau pe lîngă ei.

— Mă iubeşti, Miba ?

— Da, de mult...

---

[1] In ed. 1896 : *„...în litere.“*

Şi strîngîndu-şi mînile, se despărţiră, simţind amîndoi, fără a fi nevoie să şi-o mai spună, că din momentul acela sufletele lor erau legate pentru totdeauna.

În prima duminică, seara, cîţiva studenţi şi cîţiva meseriaşi erau strînşi la Danovschi, împrejurul unei mese rotunde. Un samovar fierbea la o parte. Unii beau bere, neobicinuiţi cu ceaiul.

Miba, îmbrăcată în alb, vorbea încet cu două prietine ale ei ; din cînd în cînd se scula să-şi servească musafirii. Nu era frumoasă ; dar cîtă nevinovăţie şi bunătate în chipul ei slav, alb, bucalat, cu ochii verzi, cu nasul mic ce-şi rîdica nările în evidenţă deasupra gurii ei cărnoase, cu buza de sus răsfrîntă puţin afară ; şi cînd zîmbea închidea din ochi şi făcea gropiţi drăgălaşe în obraz, în bărbie şi încă una în tîmpla stîngă, la coada sprincenei. Era naltă, şi bine făcută. Albert o mînca din ochi, ea-i trimetea, pe furiş, cîte-o privire caldă, ca o sărutare. Ceasornicul din părete, sfîrîindu-şi lănţişoarele cu greutăţi, cîntă *cucu* de nouă ori.

Danovschi-şi luă un aer solemn, clipi din ochi, şi scoţînd din buzunarul vestei două verigi de aur, chemă pe Miba şi pe Albert. Cu barba lui mare, roşcată, avea un aer de preot care oficiază. Toţi se sculară-n picioare. În tăcere, puse-o verigă în degetul Mibei, alta-n degetul lui Albert şi-i binecuvîntă. Amîndoi erau rumeni la faţă, şi drăgălaşi în sfiala lor. Cînd le spuse să se îmbrăţişeze, se făcură şi mai rumeni şi mai sfiicioşi, toţi îi priveau cu lăcrimi de bucurie în ochi ; cum se vedea că se iubesc şi că aceasta-i prima lor sărutare !

Un student rosti o mică cuvîntare de ocazie. Un cizmar tînăr recită cu glas sonor un fragment liric din cîntecul clopotului de Schiller. Apoi Miba se aşeză la vechea ei pianină şi-şi arătă talentul în cîteva bucăţi din Chopin şi din Schumann.

După aceea cîntară toţi în cor cîteva cîntece populare.

Şi se retraseră liniştit, ca şi cînd ar fi ieşit dintr-un templu, ducînd fiecare în sufletul lui ceva sfînt şi pios, ca un parfum din simplitatea şi farmecul fericirei la care asistase.

Albert venise acum pentru a doua oară în țară, de cînd îl dusese tată-său la Berlin. În casă, era privit ca un străin. Logodna lui era o nebunie, o ruşine ş-o nenorocire-n familie, de care nu trebuia să se mai vorbească. Tată-său îi zicea : „*domnule*", şi-l rugase, cît va sta, să-şi ascundă veriga din deget, că „îi face rău". Albert se supuse, dintr-un sentiment de respect... pentru verigă. Peste-un an își lua doctoratul. Atunci se va căsători şi va veni în ţară. Tată-său se temea de un proces în viitor. Bătrînii Marcachi muriseră şi toată averea lor, peste opt sute de mii de franci, îi venea lui Albert, singurul moştenitor. Împreună cu zestrea de la mă-sa i s-ar fi cuvenit, la majoritate, o avere, de care bunul lui părinte nu se-ndura, nu putea să se despartă pentru nimic în lume. De aceea, în privința banilor, era de-o delicatețã extremă cu fiu-său. Acum îi da cîte-o mie de lei pe lună. Într-o zi îi spuse că e dispus să-i asigure o sumă îndoită pentru toată viaţa, numai să nu-i vie în ţară cu nemțoaica. Albert îi răspunse că se va gîndi la aceasta mai tîrziu. Şi tată-său crezu că în cuvintele lui nehotărîte se ascunde un plan, o ameninţare. Era, se vede, sub impresia acestei temeri, cînd i-a spus bătrînului Racliş că el nu poate renunţa la restul ce i se mai cuvine după actul dotal, încheiat pe vremuri bune.

Albert îl găsi pe Dan în pădure. Sta jos cu cei trei ţărani, cari scoseseră din traistă un hărtan de mămăligă ş-un boţ de brînză de oi, ş-înfulicau cu foame, pe cînd caii lor, uşurați din jug, ronţăiau cîte-o buruiană şi pufăiau cu nările în frunzele uscate de pe jos.

Ţăranul cînd s-aşază să mănînce, oriunde-ar fi, îşi ia mai întîi căciula din cap, şi orice-ar avea pe suflet, la masă nu se cade să fie supărat ; mînia şi necazurile să stea deoparte cu căciula ; el nu mănîncă niciodată culcat sau într-o rînă, ci în capul oaselor „ca oamenii", şi e păcat să hulească, şi să „spurce sfînta masă" cu vorbe urîte şi cu măscări... Dar la glume şi la rîs, e toată dezlegarea : cu cît rîzi mai mult, cu-atît eşti mai bun.

— De, mă Radule, fu să te-ntîlneşti cu naşu-tău pe ziua de azi.

Pe faţa lui Radu erau crestături ca de cuţit, pe unde-i plesnise pielea de cravaşă, şi sîngele de-abia se zbicise. Acesta îşi înghiţi bucătura, şi răspunse cu un fel de *ia !* plictisit, din gît, care nu se poate reprezinta prin scris.

— Auzi, mă, cică era cocoana ministrului aia de căzu după cal...

Dacă n-ar fi fost la mîncare, Radu ar fi spus o vorbă, de care-ar fi ţiuit un ceas urechea stîngă a doamnei ministrese.

— Poi de, Toadere, eu stric ? spune şi tu...

Albert şi Dan îşi luară ziua bună de la ei, şi plecară iute-nainte, li-era foame.

— Ce interesanţi sunt ţăranii noştri, săracii, cînd îi cunoşti de-aproape !

— Tocmai la asta mă gîndeam şi eu, zise Albert, cîte n-ai afla, să stai cu ei de vorbă ! Mă mir că literaţii noştri nu se ocupă mai cu dinadinsul... Eu nu cunosc nici o scriere unde să se arate în adevăr sufletul şi starea ţăranului romîn.

Dan cugeta de mult la un roman tras din viaţa de la ţară. Avea subiectul, şi ceva material adunat — luptele şi nenorocirile bunicului său i se desfăşurau adesea în închipuire, ca reminiscenţile vii ale unei drame petrecute sub ochii lui.

Şi mergînd îşi schiţa planul în linii mari, apoi se oprea la cîte-un amănunt, povestea o întîmplare pe care-atunci în clipa aceea o urzea în minte, şi se emoţiona, ca şi cum ar vedea-o. Dar pentru ca să poată scri, îi trebuia linişte, şi cel puţin un an de trai între ţărani, în deosebitele părţi ale ţărei, ca să-şi poată da seamă bine, de viaţa, obiceiurile, nevoile şi gîndurile lor ; pentru că el nu vroia să puie în romanul lui ţărani de ocazie, şi de teatru, ca cei pe care-i scot subprefecţii înaintea măriei sale la zile de paradă, el voia să cerce-

teze, să afle şi să spuie tot adevărul, toată marea dramă socială care se pregăteşte în întunericul şi mizeria bordeielor... Albert făcu ochii mari ; faţa i se luminase ca de-o revelaţie. În urma lor se auzea tărşîitul scîndurilor...

— Văzuşi obrazul lui Radu ?

— Da, zise Albert dînd din cap, e teribil

Şi amîndoi tăcură, simţind că au aceleaşi gînduri.

VI

Dan se întorcea de la redacţie pe-o căldură tropicală. Zgomotul trăsurilor, strigătele precupeţilor, vorbele trecătorilor pe stradă îi intrau în cap, ca-n ceva gol, cu un răsunet neobicinuit. El îşi lăsă gîndurile leneşe să alunece peste impresiile din urmă, neizbutind să le fixeze pe ceva ; le simţea jucînd, împrăştiindu-se şi împărechindu-se bizar, ca nişte alice pe-o farfurie care se mişcă : confidenţile lui Albert, logodna cu Miba, raporturile lui curioase cu tată-său i se păreau un roman citit de curînd, în care se amestecau figuri misterioase de conspiratori poloni, faţa tăiată şi plină de sînge a ţăranului Radu alături de chipul nobil, rumăn şi-nveselitor al Anei ; şi cele două surori ale lui cu nedespărţitul unchi îi reveneau mereu în minte, figurile lor se multiplicau, ca din reflectarea unor oglinzi paralele, şi un sentiment de nelinişte, de osteneală, de apăsare morală îl grăbea spre casă, ca pe-un om care simte că-i vine rău şi se teme să nu cadă-n stradă. Pe drum scoase iar scrisoarea şi citi, cu pofta chinuitoare pe care ne-o dau uneori lucrurile triste şi crude : „Grecul a murit în postul Sîmpetrului şi noi stăm cu moşu, Aglaia de astă iarnă e paralizată şi nu se dă jos din pat..." Mai citi o dată şi rupse scrisoarea, aruncînd în mersu-i bucăţică cu bucăţică ; păreau nişte fluturaşi albi ce-i zboară din palmă şi se aşază osteniţi pe urmele lui. Acum cuvintele din scrisoare i se repetau obsedant în minte... „Grecul a murit..." Şi gîndul că s-ar putea ascunde o crimă sub acest mod brutal de a vesti moartea unui om, cu care-atîţia ani ai mîncat din acelaşi blid ş-ai dormit în acelaşi pat, la început îi licări, şters şi tremurător ca într-o aţipire de somn, apoi i se roti tot mai strîns, tot mai înfierbîntat pînă ce i se înfipse, ca un piron, în cap, şi-i rămase acolo

cu forţa convingătoare a lucrului văzut. Şi pe cînd fantazia lui surescitată cerea să reconstituie drama în crudele ei amănunte, un văl de groază şi de ruşine simţea că se lasă peste cele mai scumpe şi mai duioase amintiri ale copilăriei lui.

— Unde mergi, poete, aşa gînditor ?

— Domnule Razi... te rog, nu-mi mai zice „poete".

— De ce ?

— Nu-mi place.

Razi îl luase de braţ ; mergeau în aceeaşi direcţie. Fusese pe urma lui Dan la Sinaia. Se dusese numai aşa în primblare. Dar l-a văzut ministrul şi l-a poftit la masă ; i-a dat o misiune pe vară, să plece-n Elveţia pentru a studia organizarea şcoalelor rurale. A, miniştri ca Lambrino, n-a avut ţara... are să reformeze întregul nostru învăţămînt. Apropo... „O domnişoară foarte frumoasă era supărată foc pe-un oarecare domn care-a dezertat de la o excursiune. Traditore, traditore !..."

Şi rotunjindu-şi gura pe o pronunţie afectată, declamatoare, îşi înecă vorbele din urmă într-un rîs artificial, din gît, ca şi cum l-ar fi gîdilit cineva la subsuori.

Dan îşi duse palma la gură spre a-şi ascunde un căscat. „Ce rîs nesuferit, şi cum mă anosteşte omul ăsta !" gîndi el.

— Nu pleci nicăiri vara asta ?

— Nu.

Dan simţea că se prosteşte, că i se strînge mintea, ca un arici speriat, în faţa omului acestuia, care-l ţinea de braţ, cu o intimitate exasperantă.

Fecior de bani gata, Mitică Razi trecuse prin şcoală şi prin lume dus de mînă, ca un copil, de averea şi influenţa lui tată-său. Pînă la vîrsta de treizeci şi cinci de ani nu era cunoscut decît ca „băiatul lui Iorgu Razi", un bătrîn moşier, senator sub toate guvernele, vestit prin maniile lui de „cultivator agricol occidental". În toţi anii venea la moşie cu cîte o idee nouă din străinătate : schimba epocele semănăturilor, săpa de-a lungul ogoarelor canale de irigaţiune, şi în urmă făcea sondaje zadarnice pentru a da de-un izvor mare, ce

trebuia să fie undeva ascuns pe moşia lui ; încerca fel de fel de culturi nepotrivite cu clima şi locurile noastre, aducea guano pentru îngrăşarea pămîntului, maşini electrice pentru a precipita fecundarea seminţilor. Zăpăcit de minunile văzute pe la expoziţii, ori trîmbiţate prin reclame, în tot timpul cît sta la ţară nu făcea decît experienţe : planta pomi cari se uscau, punea seminţi cari nu răsăreau, construia coteţe sistematice, în care păsările slăbeau şi mureau sistematic ; ş-avea o credinţă de maniac în tot ce e maşină : maşini de clocit ouăle, de ales untul, şi ce triumf, ce fericire pe el cînd, după mii de ouă pierdute, găsi o dată în *cuveză* zece puişori de găină, piuind somnoroşi sub tuleiele lor umede : pasămite i se făcuse milă de el babei din curte şi, luînd zece pui de sub cloşcă,-i pusese pe-ascuns în „afurisita aia de maşină".

Dar de la o vreme cultura asta sistematică îl înglodase cam rău în datorii. Boierul se luă de gînduri.

— Mitică dragă, ia să te mai laşi de cavalcade. Sunt şase ani de cînd ai venit din străinătate. Eşti „doctor în ştiinţile politice". Apucă-te şi tu de-o treabă, că nu mai merge, fătul meu. Ţăranii s-au ticăloşit, îmi strică tot, mă fură, nu mă mai ascultă, stăm rău, cît se poate de rău.

Şi Mitică se gîndi la o însurătoare *bună*. A se *însura bine* înseamnă şi astăzi, ca ş-atunci, a lua zestre mare. Era băiat nostim, vedea asta după impresia ce făcea prin baluri. Îşi susţinu încă vro trei ani toate aparenţile de om bogat. Trăia din reputaţia şi creditul ce mai rămîne cîtva timp pe urma unei averi pierdute. Aşa lasă toate incendiile mari, după ce se stîng, o provizie de căldură ascunsă, de care multă vreme mai fumegă zidurile arse.

Doamna Aspazia *de* Mavrichi, peţitoare nobilă, după multe încercări infructuoase, i-a spus şi ea într-o zi :

— E greu, domnule Razi, vezi d-ta boierimea noastră a scăpătat, azi negustorimea se ridică în locul aristocraţiei. Şi negustorul, cînd i vorba să-şi mărite fata întreabă de ginere, ca de-o marfă : „de unde-i, şi cît produce,

şi ce profit poată să-i aducă". Trebuie neapărat să iei o slujbă, să te-alegi un deputat ceva, altfel nu putem face nimic.

Fără a părăsi clubul, teatrurile şi felul lui de viaţă falsă, Mitică începu să se gîndească la o carieră. N-avea nici o pregătire, şi munca-i făcea oroare. În şcoală nu se distinsese decît ca un bun colector de timbre. E acesta un talent care să-ţi poată servi la ceva în viaţă? Se întreba şi el, în neştiinţă de altă aptitudine pe care să şi-o fi descoperit pînă la vîrsta asta, de treizeci şi cinci de ani. Dar dac-ar face o colecţie din toate articolele de gazetă, cari laudă pe capul statului?... Ce de discursuri, pe la inaugurări, pe la parăzi şi solemnităţi oficiale! Din toate banalităţile astea oare nu s-ar putea scoate ceva?... A muncit bietul Razi. Şi peste doi ani apărea un volum elegant intitulat „O pagină de istorie contimporană" studii istorice de „*Demetrie Razi*" diplomat în ştiinţele politice de la Paris. Imediat i s-a dat medalia „bene-merenti" clasa-ntîi, pentru „scrierile sale literare". În bugetul anului următor i s-a înfiinţat postul de „inspector al monumentelor istorice" pe care-l ocupa cu toată cinstea şi demnitatea ce trebuie să aibă un autor de studii istorice. Erau trei ani de atunci şi se găsea tot în vînătoare de zestre. Vezi că şi pretenţiile lui crescuseră acum din cale-afară.

— Ce, aicea stai?

— Da, răspunse Dan, c-un aer bolnav, trăgîndu-şi mîna de sub braţul lui Razi.

Acesta-l luă amical de mînă.

— Cum arzi! Ar trebui să iei ceva... un gram de chinină. Se vede şi după faţă... Apropo, o să te rog ceva, domnule Dan: eu am scos luna trecută o broşură „Regenerarea Romîniei", nu ştiu dac-ai văzut-o, o să ţi-o trimet, aş dori mult să am părerea dumitale; ...cîteva rînduri. Ce zici se poate?

— Bine, domnule Razi, trimite-mi-o.

Dan, de cîte ori se simţea aşa abătut, se culca; la el depresiunile morale erau adesea însoţite de simptome de friguri; aceeaşi slăbiciune de nervi şi oboseală

fizică, aceeaşi tînjire generală, şi furnicări ca de ace îi făceau dureri pe la încheieturi, îi amorţeau braţele şi-i muiau picioarele. Cînd se lungi în pat, închise ochii : o dulce odihnă, o pace binefăcătoare se lăsa asupra lui... Cîţi oameni trudiţi, bolnavi, cari n-au un pat, cari n-au voia să se culce la vremea asta ! Şi-n mintea lui se desfăşurau tablouri : ogoare imense, lanuri de grîu, şi mii de secerători cu capetele-n soare, cu piepturile goale, storcînd bogăţiile pămîntului cu mîinile lor pîrlite şi zgîriete. Apoi vedea un lung convoi de soldaţi cu raniţile-n spate şi puştile pe umăr, trecînd în toiul căldurei, albiţi de praf şi rupţi de oboseală. Cît n-ar da un nefericit de aceştia pe-un ceas de umbră şi de odihnă !

Gîndul că el e liber îi răsări cu strălucirea vie, fulgerătoare, a unei revelaţii, şi se simţi recreat ca de-un curent răcoritor. Da, era liber, nu datorea nimănui nimic, nu depindea de nimeni. Munca lui era uşoară, şi cîştiga foarte mult. Bietul tată-său scria toată ziua la primărie pentru-o sută cincizeci de lei pe lună, şi ce viaţă umilită, ce greutăţi şi nevoi, cari nu se mai isprăveau !... N-avea nimic de zis în contra soartei lui. Atîţia băieţi cu cari-nvăţase în şcoală au ajuns rău de tot : Duţulescu s-a făcut frate la schitul de la Durău, Macovei un actoraş de provincie ; Nedelcu s-a ales un pungaş de rînd, acela de cînd era în şcoală fura de stîngea cînd intra într-o băcănie ; pe unii i-a stricat beţia, pe alţii lenea. Şi chiar dacă sînt cîţiva cari din punctul de vedere material au ajuns mai bine, dar nu e nimeni care să se fi distins prin ceva, ca să-l ştie lumea ; pe cînd el, slavă Domnului, trăieşte între cei mai inteligenţi tineri din ţară, şi-a făcut un nume destul de cunoscut, numai prin munca şi meritele lui, neajutat de nimeni ; cîteva poezii au fost foarte bine primite, şi i-au marcat deja un loc printre tinerii de talent. Începea să se găsească fericit. Cînd se gîndea c-ar fi putut rămînea toată viaţa un biet scriitoraş ca tată-său, într-un orăşel de provincie, simţea un fior analog cu acel pe care ni-l dă deşteptarea dintr-un vis urît ; i se părea că trecuse pe lîngă o pră-

pastie pe care n-a fost văzut-o atunci, şi numai acum cînd se uita în urmă îşi da seamă de primejdia din care a scăpat ca prin urechile acului ; un sentiment de lumină şi de siguranţă îi însenina viaţa. Apoi un moment de neclintire... gîndurile lui parcă se opriră pe loc, ca şi cînd ar fi aşteptat ceva : în sufletul lui astfel pregătit, ca într-o linişte evlavioasă de templu, apăru, cu strălucirea fantastică a unui planet nou, Ana. Ş-atunci, printr-un fel de conştiinţă retrospectivă, văzu că ea era de mult acolo. Da, acum îşi aducea bine-aminte : îndărătul celor mai trise şi mai întunecate gînduri, el simţise întotdeauna vibrînd ceva luminos, şi cald, şi binefăcător, ca o mijire albă de soare într-un cer închis, acoperit de nori.

Acum o vedea bine. În ochii ei dulci tremura ceva din propriul lui suflet ; erau atîtea gînduri sămănate de el, ca nişte flori din altă climă, într-un pămînt rebel, şi toate răsărise... Mintea lui aluneca în urmă ca pe-o proiecţie de lumină, căutînd paşii, atitudinile, privirile, sunetul glasului ei, atîtea licăriri de-o misterioasă fericire, ce l-au făcut adesea să simtă trecerea unui farmec necunoscut, a unei suflări nouă de viaţă peste inima lui ostenită, şi zile întregi să rămîie visător.

El, pe catedră, explică o lecţie de psihologie. Ea, cu coatele pe bancă, se uită ţintă-n ochii lui, ş-ascultă. Din cînd în cînd privirea ei inteligentă parcă s-aprinde de căldura frazelor lui, faţa i se luminează ; o vede gesticulînd cu ochii ei limpezi şi vioi, propriele lui gînduri, şi setea ei de a-l asculta îl animează, dă minţii şi glasului lui o elasticitate ş-o vibrare particulară. El însuşi se miră de lumina asta neobicinuită ce i se face în cap ; cu o emanaţiune de putere uimitoare ea îi trimite, din ochii ei fascinatori, o acuitate de simţuri, o dilatare inexplicabilă a minţii, una din acele aprinderi şi clarificări repezi a tuturor gîndurilor, pe care se zice c-o dă prima beţie de eter. E scăpărarea a două suflete emoţionate, misterioasa întîlnire a două raze de simpatie, forţa nouă pe care o descarcă întotdeauna căderea pe acelaşi

ritm şi perfecta armonizare de vibraţii a două unde de energie, de viaţă.

Şi Dan avea atunci conştiinţa exactă a unui inestricabil echilibru de puteri intelectuale, se dedubla clar : în fuga vorbirei îşi vedea gîndurile înainte de a le rosti, cum răsar şi se înşiră, legîndu-se, urzind cuvintele şi construindu-se-n fraze, îşi da seamă în acelaşi timp de sonoritatea şi modulaţiile glasului, de expresia figurei, de cumpătarea gestului şi de efectul fiecărei fraze : atîtea percepţii multiple ale momentului îşi găseau în el răsunetul şi atenţia cuvenită. Îndărătul gîndurilor pe care le spunea tare, un alt rînd de gînduri se ridicau, şi el parcă le auzea cum îi şoptesc mereu : „Vezi tu ce jocuri curioase de umbră şi de lumină trec pe faţa ei albă şi-n ochii ei albaştri, o vezi cum te-ascultă de cuminte şi cum te-nţelege ? În momentul acesta ea te iubeşte, fără să ştie : vorbele tale intră şi se aşază în sufletul ei ca un ferment de lumină ; acum dorm în ea, la sunetul glasului tău, toate impresiile din lumea-n care-şi poartă rochiile de mătase şi micile ei vanităţi şi cochetării ; nu te vede decît pe tine ; ea te cugetă, şi tot sufletul ei se pierde într-al tău..."

Apoi o vede pe stradă, la braţul unchiului ei Peruianu. Privirile lor se întîlnesc într-un salut jenat şi parcă-şi spun ceva pe fugă. Îşi întoarce capul după ea, ca după o nălucire dintr-o altă lume ce-a trecut o clipă pe dinaintea lui, ca să-i dea prilej de visuri dulci şi zădarnice...

Ce figură ursuză şi posomorîtă are Peruianu ! Şi mereu o vede cu el la primblare. Cum e cu putinţă să s-apropie şi să meargă alături două fiinţe atît de monstruos deosebite !

E la Ateneu ; prima lui conferinţă, sala geme de lume, se suie la tribună emoţionat, o salvă de aplauze îl întîmpină ; privirea lui o caută în mulţime, o vede lîngă tată-său, ochii lor se salută şi ea-i trimete un zîmbet discret de prietenie şi de încurajare. Vorbeşte despre : *Iubirea în poezia populară.* Glasul lui e cald, sonor, gestul liniştit, fraza corectă şi sigură. Publicul îl aplaudă

des. El simte în sală un curent simpatic care-i ațîță verva. Uneori aplauzele îl fac să se oprească ; ș-atunci, drept, cu un surîs copilăresc se uită în ochii ei umezi, scăpărători de bucurie, ca și cînd de-acolo ar sorbi toată puterea și entuziasmul talentului lui. Ea rîde, ca prin vis, și bate din palme... Și la ieșire-l așteaptă-n ușă.

— Ce frumos ai vorbit, domnule Dan !...

Și el duce, în sufletul lui răsunetul acestor cuvinte și umbra dulce a chipului ei, din care se exală un parfum de fericire peste toate impresiile și gîndurile lui...

— Intră

Și se sculă, puțin necăjit, ca și cum l-ar fi deșteptat dintr-un vis frumos.

Dar cînd văzu pe Albert se bucură ; simți în odaia lui ceva din prezența Anei.

O... și fără asta. Dan îl iubea, de cînd era în secretele vieții lui intime.

Albert venise în ziua aceea de la Sinaia. Îl căutase pe la redacție ; pleca la Berlin, de unde nu va mai veni în țară. dacă va fi să mai vie, decît cu Miba lui.

Apoi după o mică ezitare, și plecîndu-și ochii distrași pe un calendar, zise, ca-n treacăt :

— Știi că și Ana se mărită...

— Da ? Cu cine ? și Dan înțelese de ce nu se uită Albert la dînsul.

— Cu Drăghici.

Și ca și cum ar fi simțit în tăcerea lui Dan sfărîmarea unei iluzii, începu să-i spuie, tot cu ochii pe călindar, cît de ușoară și de frivolă i s-a părut lui Ana, cum a primit de iute propunerea lui Drăghici, pe care cu două zile nainte îl găsea *asonant* și nesuferit, cum numai faptul că acesta e bogat, grație falimentelor lui tată-său... Și se opri, lăsîndu-și fraza neisprăvită ; făcu un gest de silă și de dizgust. Dan era liniștit : acum putea să-l privească-n față.

— Cînd pleci ?

— Deseară, și tocmai voiam să te rog... să prînzim împreună...

— Cum nu ! Cu cea mai mare plăcere. Ş-am să te petrec şi la gară...

Dan simţi că pronunţase prea tare vorbele din urmă. Neliniştea, nevoia de a se mişca îl făcu să se uite la ceas : era aproape vremea mesei. Ieşiră, jenaţi că nu mai găsesc nimic să-şi spună, simţind că amîndoi se gîndesc la acelaşi lucru, de care să păzeau să vorbească: Albert din discreţie, Dan din mîndrie.

Drăghici era fiul unui toptangiu de pînzeturi, Hagi Enachi din Iaşi, care-n adevăr dăduse două falimente, dar nu aşa mari după cum se zicea : tot să-i fi rămas bătrînului, din atîta zdruncen, zece mii de lire turceşti, că el aşa-şi socotea paralele ; acum se retrăsese la moşia lui în judeţul Vaslui, îşi măritase fetele, una după un doctor, alta după un avocat din Roman, băiatul îi ieşise printre cei dintîi din şcoala militară, bătrînul îi trimetea patru sute de lei pe lună, ca să aibă Nunuţul lui cu ce-şi ţinea *„grantu"* în lumea nobilă în care trăia.

Locotenentul era bine făcut, frumos, totdeauna vesel, excelent conducător de cotilioane, trecea de foarte bogat, croitorii îi făceau haine pe datorie, superiorii îl ocroteau, camarazii îl găseau de spirit, cocoanele începeau să rîdă cît îl vedeau. Era în garnizoană la Bucureşti. De trei săptămîni venise la Sinaia în concediu. Cu doamna Lambrino se cunoştea de mult. Într-o zi îi spuse, între două glume, că e pe tabloul de înaintare, ş-o vorbă a domnului Lambrino i-ar pune imediat a treia tresă la chipiu. Ea îl tachină.

— Eşti prea tînăr, dac-ai fi încai însurat. Am auzit că ministrul va înainta întîi pe cei însuraţi. Însoară-te, domnule Drăghici, dacă eşti nerăbdător să-ţi vezi tresa.

— Da' cu cine ? Spune-mi d-ta cu cine...

— Caută...

Şi Drăghici crezu c-a înţeles. Din ziua aceea Ana deveni punctul de asediu al viitorului căpitan. Ea nu pricepea. Dimineaţa cum se da jos în grădină, n-apuca să facă zece paşi, şi tunica roşie îi apărea ca din pămînt. Era o adevărată obsesiune, de care fetele, oricît s-ar plînge ele, sunt totdeauna bucuroase. (Mi-a spus o fată lucrul acesta, şi eu am crezut-o.)

În ultima excursiune, de la care au dezertat Dan şi Albert, Drăghici băgă de seamă că de multe ori doamna Lambrino îşi găsea de vorbă cu soţul ei şi cu Peruianu, şi el rămînea ceva mai în urmă cu Ana. „Se vede cît de colo că e înadins, gîndi el, ca să ne vorbim în răgaz. Trebuie să încetez cu glumele şi să-mi iau un aer mai serios"...

E curios cum găsesc oamenii ruşine pentru o mulţime de lucruri absolut inocente, şi-n schimb spun atîtea necuviinţi, cu cea mai perfectă linişte, şi fără să se poată zice că nu sunt *bine crescuţi,* în înţelesul de salon al cuvîntului. E o politeţă, întotdeauna bine primită, să spui unei femei cinstite că are piciorul excepţional de mic, că-i şade foarte bine decoltată, că te miri cum soţul ei se-ndură să plece pentr-o săptămînă de lîngă ea, ş-o lasă să vie singură la bal... La teatru eşti în cel mai riguros bonton să te uiţi cu binoclu la braţele goale şi pieptul desfăcut al doamnelor, cari găsesc că tot pielea pudrată e cel mai elegant corsaj. Şi la băi de mare eşti un ursuz ş-un rău crescut, dacă nu vii să priveşti în fiecare zi unde se scaldă „naiadele". Vorbeşti c-o domnişoară, de abia scăpată din pension ; şi cu chip că eşti hazliu, îi spui o mulţime de... *grosolănii fine,* ea rîde şi te găseşte nostim. Ia încearcă, presupuind că-ţi e dragă şi c-ai vedea posibilitatea să-i placi tu ei, încearcă să-i faci această întrebare francă şi absolut inocentă :

— Domnişoară, pot să spun părinţilor d-voastră că vă iubesc ?...

Ce neruşinare ! Copila se va rumeni toată. Vei fi tratat ca un nebun. Minune, dacă ea nu va spune părinţilor să te dea afară. E, pe cît se vede, ceva mai adîncă, decît o simplă glumă, anecdota pudicului june, care surprins în cămaşă de noapte, se acopere tot, ca să-şi ascundă gîtul, cerîndu-şi scuze, dezolat că-l găseşti fără cravată.

Gînduri de acestea îi treceau vag şi lui Drăghici prin minte ; dar nu se oprea mai cu dinadinsul asupra lor, şi nu se hotăra la o întrebare desluşită şi francă, din două puncte de vedere : întîi, ca toţi tinerii cari se cred

irezistibili, era sigur că Ana îl iubeşte, şi n-avea nici un zor să-i ceară un răspuns, pe care îl ştia mai dinainte ; ş-al doilea... al doilea, ţinea, şi el, mai mult la *cravată*.

Tăcu un moment şi încercă să-şi ia un aer melancolic ; dar lucrul era aşa de nepotrivit cu firea lui veselă, că renunţă numaidecît. Şi-ncepu a rîde mai dinainte de comica istorie pe care avea s-o spuie :

— Cunoaşteţi pe doamna Guran, a colonelului ?... Soldatul meu a fost ordonanţă la d-nul colonel. Cică i-o comedie cînd pleacă la un bal ; aţi văzut ce groasă e, că nu-ncape pe uşă ; în ziua aceea nu mănîncă nimic, şi cînd se-mbracă pune doi soldaţi să-i strîngă corsetul, cică-ntind de şnururi bieţii soldaţi, de le iese sufletul, şi ea-i ocărăşte şi-i bate de necaz ; şi-ntr-o seară tocmai cînd era mai furioasă, că nu-şi putea realiza talia „de silfidă“, iaca vine şi colonelul în ţinută de bal cu decoraţiile pe piept, să vadă ce s-a întîmplat de zăboveşte atîta, şi cum îi el tacticos şi moale : „Cica lasă-te mai slobod, soro, că iar o să-ţi vie stenahorie [1], ca la palat...“ Dar ea o dată s-a repezit ca o leoaică şi, nici una nici două, jap o palmă prea iubitului soţior... şi unde se-ncinge o bătaie, cică ţipa doamna şi striga, ca din gură de şarpe : săriţi că mă omoară, Ioane, Achime, puneţi mîna mizerabililor ; da' soldaţii : „nu putem coconiţă, că ne trimete la ocnă pe viaţă ! Cum să ne atingem noi de d-nu colonel !...“

Şi Drăghici îşi ilustra naraţiunea cu gesturi, strîmbături şi schimbări de glas caraghioase.

Ana rîdea mai mult de schimele lui, decît de ce spunea. Şi apoi la vîrsta ei, e aşa de ieftin rîsul !... Dar încurajat de succes, locotenentul începea să aibă haz în adevăr. Ştia atîtea istorii, şi le spunea cu dichisul lor şi cu oarecari aptitudini de ventriloc [2]. De la veselia asta, trebuie să recunoaştem, că e cam greu să treci la o declaraţie de amor. Dar e şi acesta un mijloc de a seduce :

---

[1] *Stenahorie* (gr.) — greutate în respiraţie, năduf.

[2] *Ventriloc* — persoană care poate rosti cuvintele fără a mişca buzele şi fără a deschide gura, dînd impresia că vorbeşte din abdomen.

rîsul e o creştere de energie, şi ori de unde ne-ar veni, îl plătim cu un echivalent din simpatia noastră. Toţi comicii sunt iubiţi.

La întoarcere, scoborau pe jos ; pe la cîte un lunecuş mai repede, el vroia s-o ajute, îi oferea braţul ; ea refuza, c-un zîmbet de voinicie care sfidează. Acum erau înaintea celorlalţi ; soarele în urmă se lăsa încet, copacii parcă se lungeau, se întindeau în sus ca nişte braţe nerăbdătoare să-l apuce ; pădurile, munţii respirau o dulce linişte de seară. Ana se gîndea vag la privelişti de mare, la asfinţituri de soare citite prin cărţi, la melodii blînde, somnoroase, la depărtări nelămurite, la nimic... Ceva din umbra şi lenea apusului părea că-i şterge, îi topeşte conturul lucrurilor închipuite, şi gîndurile-ncep să doarmă. Locotenentul povestea mereu ; rîdea, să leşine, de pretenţiile la frumuseţă şi de aerile şi gătelile doamnei Velisar. La un bal, astă iarnă, îi cade o jaretieră, şi în focul valsului nu bagă de seamă ; un tînăr o ia ş-o strînge frumuşel în buzunar ; după ce se isprăveşte valsul, o vede un moment singură deoparte şi se apropie de ea, cam jenat ; da' ea, tare :

— Ştiu ce vrei să-mi spui, mă adori...

— Nu, doamnă, v-aţi pierdut asta, zice tînărul naiv, dîndu-i jaretiera.

Şi Drăghici rîdea, rîdea de se prăpădea.

— Eşti un răutăcios, zise Ana distrasă, fără să ştie bine ce-i spusese acum în urmă, şi rezumîndu-şi, în aceste cuvinte, mai mult impresia ei generală asupra atîtor palavre, cari-ncepeau s-o obosească.

Locotenentul crezu că e cea mai bună ocazie să vorbească de el, de copilăria, de viaţa, de cum e firea lui. El, *răutăcios ?* şi-i părea aşa de bine de epitetul acesta spus de Ana, că-l repeta mereu, prefăcîndu-se că protestează — el răutăcios ? dar tocmai c-avea inima prea bună... şi-şi aducea aminte de o mulţime de neajunsuri şi supărări provenite numai din această prea mare, nefericită bunătate a inimii lui ; şi trăncănea nainte, cu acea exasperantă vervă şi uitare de sine a oamenilor bolnavi

de limbuţie, cari se îmbată vorbind, şi nici nu vor să mai ştie dacă-i asculţi, sau nu.

A treia zi pleca la Bucureşti. Ş-atunci, în tren, îi spuse lui Albert, care nu era să se mai întoarcă la Sinaia, că e pe cale de a se rudi cu el, că domnişoara Racliş era de mult visul lui, că în sfîrşit s-au înţeles, şi numai doamnei Lambrino datoreşte această fericire; merge la Bucureşti să vadă pe d-nu Racliş şi să hotărască nunta, cît de curînd. Pentru Albert era neaşteptat, aproape de necrezut lucrul acesta. Şi nu-şi da seamă nici el, pentru ce, ascultîndu-l, i se părea falsă toată bucuria şi expansiunea omului acestuia. Dar — fie sila de a-şi opri gîndurile la ceva cu totul displăcut, fie lipsa de o mai adîncă înţelegere a lucrurilor ş-a oamenilor — Albert sfîrşi prin a crede. După ce i-a spus lui Dan i-a părut rău imediat, ar fi vrut să mai aducă vorba despre asta, şi tot timpul cît a mai stat cu el la birt, la gară, a fost mereu sub apăsarea acestui gînd.

Întîmplarea făcu ca tînărul Drăghici, înainte de a da ochi cu Racliş, să se-ntîlnească cu doamna Aspazia de Mavrichi, amica şi consiliera intimă a tuturor candidaţilor de-nsurătoare, cari fac parte din *societate*. Cuvîntul acesta are încă o însemnare de *castă* între oamenii cu pretenţii de nobleţă: ca să faci parte din „societate", ţi se cer mai multe condiţii, între cari două par a fi mai de căpetenie: întîi, să n-ai nevoie să munceşti, ca să-ţi cîştigi viaţa (munca e o înjosire); ş-al doilea să cheltuieşti mai mult decît ai.

Drăghici vru să facă pe misteriosul, dar cu Aspazia nu merge, ea pricepe, miroase, uite ea-şi pune capul că e ceva la mijloc... Şi tînărul îi spuse tot, se deschise ca o carte, sub ochii mici, şireţi şi iscoditori ai doamnei de Mavrichi.

— Cîtă zestre crezi că poate să-ţi dea?

— Ca şi lui Lambrino, trei sute de mii...

— Cu patruzeci de mii, te mulţumeşti? Atîta are.

Şi Drăghici boldi ochii mari.

Atunci Aspazia îi spuse toată istoria: cum a scăpătat Racliş, cum îşi desface ultima rămăşiţă din avere, ca să-şi

plătească datoriile, şi-i lămurea cu cifre exacte, ca şi cînd ar fi fost de faţă la răfuiala financiară dintre Racliş şi Lambrino.

— A, înţeleg, dacă ţi-e dragă fata, felicitările mele. Un lucru să ştii însă : că Ana costă scump, costă foarte scump... să-ţi spun eu cum a fost crescută, şi risipa pe care a văzut-o casa lor. Ea nu ştie ce-i banul.

— Dacă-i aşa...

Şi Drăghici nu s-a mai întors la Sinaia.

VIII

Dan se sculă de dimineaţă, hotărît să stea în casă toată ziua şi să scrie. De mult nu mai scrisese versuri, şi parcă-l apucase dorul, ca de-o fiinţă iubită, de-un vers cald, puternic, şi sonor, în ritmul căruia să simtă bătăile propriei lui inimi. Era duminică, şi-i era dragă odăiţa asta curată şi liniştită în care se mutase numai de două zile ; era o casă albă, veche şi simplă, în mijlocul unei curţi largi, cu tufe mari de soc şi de lilieci în faţă, şi-n fund copaci bătrîni ; şi era toamnă, şi frunzele îngălbenite, cari se scuturau cu un fior misterios de regret, aveau ceva din melancolia sufletului lui.

Dar ridică transparentul. Afară era moină, cernea de sus o bură măruntă. Cînd deschise fereastra, un zgomot de trăsuri depărtate năvăli în odaie, ş-un miros plăcut de cîmp, şi de pădure udă îl izbi în faţă.

„Totuşi e dulce viaţa", gîndi el, şi-n răcoarea şi parfumul sănătos al acestei dimineţi de toamnă simţi că soarbe ceva din copilăria lui. Întocmai aşa miroseau dimineţile la Bîrlad, pe la culesul viilor, cînd plecau duminica cu toţii la Crîng. Ş-un dor nemărginit îl ducea către acele vremi triste şi totuşi de un aspect fermecător, acum, privite din depărtare. În mintea lui se lămurea, ca-ntr-un tablou, căsuţa din Cotu-Negru, tot aşa albă şi veche, într-o curte mare şi cu livadă-n fund...

Desigur, e un ritm în viaţa asta, e o putere ascunsă, neînţeleasă încă, ce face să revie periodic sub ochii noştri priveliştile de-odinioară, reînchegînd, pentr-o clipă, o lume întreagă dispărută ; de-aici vine că noi avem uneori conştiinţa c-am mai trecut cîndva, de mult, prin nişte împrejurări, identice cu acelea în care ne aflăm, şi c-am auzit ş-atunci aceleaşi vorbe, spuse cu acelaşi ton, de aceiaşi oameni, ca şi cum complexul de sen-

zaţii actuale ar deştepta din adîncimile unei vieţi anterioare un ecou depărtat, o stranie fulgerare de reminiscenţă, care ne face să ne-ntrebăm uimiţi : „oare unde am mai văzut eu toate astea, cînd am mai auzit eu perfect aceste cuvinte ş-am simţit întocmai, tot ce simt în clipa asta ?"

Ce rău îmi pare că nu mi-am însemnat...

Dan ridică ochii, şi rămase înmărmurit. La casa din faţă, în pervazul unei ferestre deschise, Ana sta în picioare şi se uita la el. Ea-şi înclină capul c-un zîmbet. El se roşi... a salutat oare ? şi mai dete o dată din cap, zăpăcit, neîndrăznind s-o privească, neputînd să-şi ia ochii de la acea dulce, ameţitoare, fascinantă apariţiune.

O, acum înţelegea el ce-l atrăsese cu atîta farmec şi de unde-i venea acel sentiment vag, neobicinuit, ca o presimţire de fericire, pe care-l avea în căsuţa asta cu lilieci la poartă ! Ochii Anei, peste aceşti lilieci, băt-au în fereastra lui, ca o rază de soare în odaia unui bolnav.

Dar... aici şedea ea ? Cînd se mutase ? Casa lor era în Calea Victoriei. De ce nu se mai duce de la fereastră ?... Parc-a mai slăbit ; se uită-n stradă. Ce-o fi gîndind ?...

O trăsură se oprise la poartă. Ana se pleacă, face-un semn şi dispare.

Cine-o fi venit ? Cu liliecii ăştia, nu se mai poate vedea nimic în stradă...

Ea se mai iveşte o clipă, cu pălăria-n cap, îi arunc-o privire neînţeleasă, parc-a vrut să spună ceva, parcă i-a arătat ceva, o carte...

Dan, gînditor, ascultă huruitul trăsurei cum se depărtează, s-amestecă cu alte zgomote, se stînge ; de mult nu se mai auzea, şi lui i se părea că tot îl mai aude.

Îşi punea o mulţime de-ntrebări, şi s-adîncea în presupuneri. Ce se mai întîmplase de-atunci ? Ce-a fost zvonul de astă vară, ş-apoi deodată nu s-a mai auzit nimic ?... A, lui, nu i-a părut rău, cînd i-a spus Albert... Dar l-a surprins, fireşte. Ea, să fi iubit pe Drăghici ? Prea bine... dar atunci n-ar mai fi fost Ana pe care-o ştia el. Ar fi fost o Ană cochetă, frivolă, nesimţitoare...

foarte potrivită pentru un Drăghici... atît mai bine că se întîlnesc în drumul vieţii. Ana lui ? O, aceasta nu era o fiinţă de rînd, era un suflet mare, care înţelegea lumea şi viaţa, aşa cum le-nţelegea el, care l-ar însufleţi la fapte mari şi l-ar susţinea, ca o providenţă, în toate gîndurile şi luptele lui, o fiinţă blîndă, superioară, făcută pentru iubire şi pentru jertfă. Era şi frumoasă, căci ce e frumuseţea, dacă nu expresia şi întruparea exterioară a bunătăţii, a puterii şi armoniei dinlăuntru ? Da... i se păruse adesea că-n ochii aceia albaştri şi limpezi, ca un cer frumos de primăvară, întrevede un suflet care l-ar înţelege, copilăros, întunecat încă de mici vanităţi moştenite, dar cald, pasionat de lumină, însetat, parcă, de o viaţă nouă. De multe ori credea că surprinde pe figura aceea dulce, atentivă, un reflex de entuziasm, ca o tremurare a propriilor lui visuri... Şi atunci mintea lui o chema, o chema adînc, hipnotic. Şi se ducea cu ea în singurătăţi... ba nu, în lume, în agitaţiile vieţei, unde se cere forţă şi voinţă, unde bunătatea şi simpatia noastră are un scop ş-un cîmp larg de desfăşurare, unde sunt atîtea răni de vindecat şi lăcrimi de şters, şi unde omul simte pururea că are pentru ce trăi ; şi amîndoi luptau, se îndemnau la muncă, îşi aduceau partea lor de energie în marea şi generoasa frămîntare a vieţii, vibrau de durerile altora, şi cu cît sufereau mai mult, cu atît se iubeau şi *se admirau* unul pe altul, pentru că adevărata iubire, vecinic tînără şi inalterabilă, nu trăieşte decît din admiraţie.

Altă dată i se părea rece, mîndră de frumuseţa şi de rochiile ei, ş-atunci îşi aducea aminte de lumea deşartă în care trăia închisă, de viaţa ei artificială, de prejudiţiile şi vanităţile ereditare, de cari nu se mai putea desface, pentru că erau în sîngele ei. Simţea o depărtare enormă : altă fire, altă creştere, cu totul alte gînduri... Ş-apoi, ea e bogată. Cum de nu cugetase el la lucrul acesta mai întîi !...

Dan se mai uită mult la fereastra deschisă ; dar nimic nu se mai arăta în golul negru şi trist al acelei

odăi, în care de aci înainte aveau să locuiască cele mai pasionate gînduri ale singurătăţii lui.

Luă o carte, citi de cîteva ori aceeaşi pagină, ş-o lăsă. Se aşeză la masă şi-şi deschise caietul de versuri, vechiul lui caiet cu colţurile-ndoite, ale cărui scoarţe vinete, pătate de stearină, îi aduceau aminte nopţi de neodihnă, momente de discurajare, cînd după ceasuri de muncă, adesea stearpă, ostenit ca de-o luptă c-un vrăjmaş invizibil, îşi lăsa caietul pe flacăra lumînării şi, întorcîndu-se cu faţa la părete, îşi continua, în întuneric, involuntar, căutarea unei forme ce i se părea c-o prinde, amăgitoare ca o himeră, vecinica alergare a minţii chinuite de setea perfecţiunei. Dan nu era poet. Îi lipsea zborul, spontaneitatea, topirea şi turnarea repede a emoţiunei în tiparul limbei ; îi lipsea, vedea el bine, acea fluiditate de gînduri, ce par a-şi nimeri dintr-o dată forma proprie, fraza clară, cu sensul, ritmul şi sonorităţile cerute, cuvîntul predestinat, fix şi etern ca un adevăr. La el versul se urzea încet, c-o migăleală penibilă, c-o tortură de minte adesea exasperantă ; şi gîndirea lui se resimţea de această stoarcere dureroasă, purta parcă semnele forcepsului, marca unei scrîşniri, a unui chin de faceri. Versul era corect, supărător de corect, de o limpeziciune de cristal, dar focul, emoţiunea, care se toarnă deodată ca bronzul cît e fluid, lipsea mai din toate poeziile lui. Şi totuşi aveau ceva curios de atrăgător aceste poezii, în strălucirea lor rece de lună ; te puneau pe gînduri ca o marmură antică, cum zicea Graur adesea, vorbind cu o prietenească admiraţie despre severitatea de factură şi tăietura sculpturală a versurilor lui Dan. El se deosebise, de cînd era în şcoală, printr-o neobicinuită sobrietate şi preciziune de stil ; era în clasa patra gimnazială cînd profesorul de romîneşte, care nu prea avea obiceiul să citească lucrările şcolarilor, i-a scris pe compoziţie : „Foarte frumoasă, dar de unde-ai copiat-o ?“ Nici nu se putea un elogiu mai mare.

Citise mult şi cu pasiune. Admiraţia aproape estatică, de care îl umpleau operile marilor maeştri, ce i se înfăţişau ca nişte zei dintr-o altă lume, şi ambiţia precoce de a însemna şi el ceva în viaţă îl aţîţau şi-i concentrau într-un singur gînd toate puterile lui sufleteşti. Şi cum a avut o copilărie săracă şi neliniştită, a contractat de mic un fel de reţinere, de ezitare şi de sfială în tot ce făcea ; de aci frica de a-şi descărca impresiile, de a-şi turna gîndurile în prima lor formă.

Dan îşi trase scaunul mai aproape : primul vers i se închegase. Şi cu slova lui măruntă, chinuită parcă şi ea scrise încet, în fruntea paginei :

Tot visul meu de-odinioară... In ceasuri de singurătate.

şi răzămîndu-şi condeiul pe marginea caietului, îşi răsuci o ţigară, dibuind al doilea vers. Forma aceasta de vers încăpător, lung afară din obicei, i se impunea ca o necesitate, de cîte ori lăsa să treacă prea multă vreme între o poezie şi alta ; ca şi cum, după atîta aşteptare, gîndurile lui ardeau de dorul de a se vedea strînse, în tiparul versului, ca o îmbrăţişare [1] mai lungă, mai caldă, mai plină de frenezie. Nu s-aşeza niciodată la scris, pînă cînd nu-şi avea în cap un subiect lămurit, şi cel puţin primul vers. Rima, de obicei, nu-l preocupa, era sigur că ea va răsări la sfîrşitul versului următor din însăşi încheierea frazei, va creşte ca o floare, din dezvoltarea normală a ideei ; totul era să înlăture cu luare aminte orice umplutură, să găsească cuvîntul precis şi să-l planteze în lumina care-i trebuie, ca să poată trăi. Un fir de zgură, o clătire de-o clipă în turnarea unui clopot, cine ştie dacă nu hotărăsc pentru totdeauna de claritatea sunetului...

Dan îşi rezuma astfel subiectul poeziei pe care-o începuse : M-apropiu de treizeci de ani şi eu n-am trăit încă. Din tot ce-am gîndit, din tot ce-am încercat să iubesc, nu m-am ales decît cu visul ; eu simt că am în mine un fond de bunătate şi de simpatie, şi nici pînă azi nu ştiu ce să fac cu el ; cît am s-aştept ? cît am să

---

[1] In ed. 1894 : *„...cu o îmbrăţişare..."*

stau cu brațele-ntinse, spre ceva luminos, care-mi surîde, și-mi spune mereu că vine, și nu mai vine? Parc-aș începe ceva... parcă m-aș duce undeva... Și mi-e frică, sunt așa de singur... Unul, numai unul să mai fie, ce mare m-aș simți în fața vieții! Ah, un prietin, un suflet care să mă-nțeleagă, și să deștepte tot ce am bun și doarme în păcătoasa mea fire; să-mi întindă mîna și să-mi zică: „Am venit, haide!..."

Gînduri de tînăr, agitat de nedreptățile și dezordinele vieții, gînduri de visător al unei lumi mai bune, pe care-o vede posibilă, și nu pricepe cum de nu vine mai curînd. Dan le purta de mult, și le plămădea în el; acum i se păreau legate și limpezite, așteptau gata să s-aștearnă în poezie.

Și pe cînd își isprăvea a doua țigară, simți că i s-alege, ca dintr-o negură, întreg, versul următor. Luă condeiul, stătu puțin, neclintit, în cumpănă; apoi se hotărî și scrise:

Aceleași licăriri mă cheamă, ca niște glasuri depărtate.

Șterse *licăriri*, și puse *zări de foc*; dar nici așa nu-i plăcea, se necăji, și șterse versul tot, îl înnegri bine, ca să nu se mai poată citi. Se gîndi, se gîndi... Curios; cum i se păruse lui c-avea în cap, foarte lămurit planul unei poezii?... O vedea parcă desfășurîndu-se și curgînd agitată ca o apă mare de munte; simțea vibrarea versurilor în gîndurile lui, le auzea, aci melancolice, tînguitoare, ca plînsul unui fluier depărtat, într-un amurg de seară, aci răsunătoare, puternice ca strigătul de alarmă al trîmbiților într-o noapte de revoltă... Dar n-avea nimic: unde-i poezia? Nici urmă de plan, nici o idee lămurită. Se-nșelase, ca acele femei obsedate de dorul maternității, cari au uneori toate simptomele unei sarcini, simt în ele copilul mișcînd, și-n duioasa. divina lor așteptare, pregătesc scutice pentr-o iluzie.

Dan șterse și primul vers, și-nchise caietul.

Se uită la fereastra din față: același gol, căscat ca o gură în întunericul odăiei. Se întrebă dacă nu cumva visase...

A doua zi Ana se arătă iar, timpul de a schimba un salut, un zîmbet şi dispăru.

De-acum înainte Dan îşi petrecea în casă toate ceasurile lui libere. Întotdeauna venea cu nerăbdare, ca şi cum s-ar fi ştiut aşteptat. Avea sentimentul că Ana a intrat în viaţa lui intimă, că-l observă : cînd pleacă, şi cînd vine, cît de dimineaţă se scoală, şi la cîte ceasuri, noaptea, îşi stînge lumînarea.

Uneori n-o vedea cîte două zile. Atunci era trist, îngrijat, îşi făcea fel de fel de închipuiri. Se gîndea că e supărată pe el, ori că e bolnavă, ori că s-a dus, şi n-are să mai vie. Şi mereu se uita acolo, neliniştit ca de nişte presimţiri urîte. Apoi o dată, într-o dimineaţă, fereastra se deschidea, ş-o vedea iar, parcă mai veselă şi mai frumoasă decît totdeauna, ochii lui se extaziau ca de-o apoteoză, ca de-o explozie de lumină. Uneori ea-şi lua o carte şi citea. Din cînd în cînd îşi lungea spre el o privire vagă, ce părea că se duce departe, fără nici o ţintă, fără nici o dorinţă de a se opri pe ceva ; şi Dan îşi punea la încercare tot talentul lui de premiant la desen, dar nu izbutea să-i prindă sub creion expresia blîndă, gînditoare, de o amoroasă melancolie, pe care-o avea ea cînd sta aşa la fereastră, cu ochii pierduţi şi adînciţi în deşert. Apoi iar nu se mai arăta cîteva zile. Dan se întreba mereu unde dispare, cu cine-o fi stînd acolo ; niciodată nu văzuse pe altcineva la fereastră ; de ce n-o fi mai venind pe la pension ?... Unde o fi tată-său, de nu se vede ? Altădată îl mai întîlnea pe stradă. Cum ar face el să afle ?... Are să pună pe Dinicu lui să cerceteze...

Dinu Poteraş era un fost ţigănaş, descendent dintr-o familie de robi, tovarăş de arşice cu Dan, odinioară, făcuse oarecari studii — două clase primare, încercase căteva cariere, pentru cari tată-său, un meşter potcovar, care se-mbăta regulat de şapte ori pe săptămînă, îşi da toată osteneala ca să-i dezvolte aptitudinile ; într-o zi dispăru, şi nu se mai întoarse ; băieţii din mahala spuneau că s-a înecat, unii bănuiau c-ar fi plecat cu „Circul" ; potcovarul mai vorbi de el o săptămînă, ară-

tînd ciocanul amenințător pentru-o eventuală întoarcere ; cine-a suferit mai mult a fost Dan : singurul băiat de seama lui care-i arătase o dragoste mai atrăgătoare fusese Dinu ; de cîte ori seara, pe lună, cînd ședeau amîndoi în grădină, nu-și croiau visuri copilărești, să plece în lume departe, printre străini... planuri de mici aventurieri, cari nu se sperie de nimic, și pentru care toate sunt posibile. Trecuse zece ani, fără să mai audă nimic de el, îl uitase. Și într-o dimineață, iată că se pomenește la redacție c-un tînăr nalt, brun, și foarte jenat în surtucul lui vechi și larg. Era Dinicu-n persoană. O viață zbuciumată de om fără noroc și fără căpătîi. Scăpat într-o noapte de groază, din mînile lui tată-său care voia să-l omoare, rătăcise zece ani din loc în loc, slujind pe mîncarea ce rămînea de la cîini, bănuit, maltratat pentru c-avea, ziceau toți, „mutră de potlogar", mai tîrziu hamal la Brăila la port ; adesea se gîndea la d-nu Vasile, își închipuia mereu c-are să-l vadă într-o zi printre călătorii unui vapor ; acum în urmă ajunsese chelner la o cafenea în Buzău ; într-o zi, neavînd mușterii, s-a pus să citească un jurnal „*Alarma*" ; acolo a dat de numele lui „domnu Dan" și l-a apucat dor [1], de-a început să plîngă. A mai stat o lună, a făcut economie, ș-a venit la București să-l găsească, să-i spuie... să facă ce-o vrea cu dînsul, că el de-acum nu se mai duce, vrea să rămîie toată viața pe lîngă „domnu Vasilică al lui".

A doua zi Priboianu îl înscria în bugetul redacției cu șaptezeci de lei pe lună, și, arătîndu-se încîntat de figura lui deșteaptă și simpatică, îl bătu amical pe umăr :

— Să mi te porți, Dinicule, dragă !...

Trecuse trei ani de-atunci. Dinu era încasator în Capitală, de-o îndemînare și de-o cinste, cum „papa" Săndulescu spunea că n-a mai pomenit de cînd îi el. Dar ceea ce era în adevăr atingător, era iubirea, adorația lui pentru Dan : o devotare de acelea, cum numai prin cărți se mai citesc. Toată suferința lui era că nu

---

[1] În ed. 1894 : *„...și l-a apucat un dor..."*

venea mai curînd o împrejurare în care să-şi poată arăta recunoştinţa, dragostea lui de a se jertfi, de a-şi da viaţa pentru „domnu Vasile"... şi ce fericit era cînd avea de făcut un mic serviciu pentru Dan, şi cu ce discretă, supusă prietenie-l privea, căuta să-i afle din ochi gîndurile, nevoile, supărările, pe cari el credea c-ar şti să le împrăştie ; numai un cuvînt să-i spuie, ş-ar face orice ; se simţea mare, atotputernic în umilita, nemărginita lui iubire.

— M-ai înţeles, Dinicule, nu-i grabă... cînd ei putea... Nu vreau să ştie nimeni.

— Nici pămîntul, domnule Vasile ; ştiu eu...

Şi Dan rămase singur, în odaia lui tristă din care privea zadarnic la fereastra din faţă. De-o lună n-o mai văzuse. Era iarnă : nopţi lungi, tăcute, de-o apăsare mortală. Fereastra Anei, vecinic îngheţată, îi făcea o impresie de pustiu. Numai alături, la două ferestre, se vedea seara lumină, ş-o umbră se purta mereu de colo colo ; era bătrînul, singur, care se primbla pînă tîrziu. Ce gînduri îl munceau ? Ce se petrecea în casa aceea ?...

IX

Racliş vînduse moşia şi casa, nu mai datorea nimărui nimic : achitase pe Lambrino pînă-ntr-o pară, refuzînd, cu indignarea delicată a omului mîndru şi bine crescut, actul de generozitate al ginerelui său, darul de zece mii de franci pentru Ana.

Fusese o lună la Paris şi se-ntorsese ceva mai bine. Doctorii îi recomandaseră linişte, şi puţină mişcare[1]. Închiriase un mic apartament în strada Armaşului ; aici sta cu Ana, căreia nu i se spusese nimic de toate aceste daraveri băneşti. Bătrînul şedea toată ziua în casă, făcea pasenţe, şi era sigur că într-o zi are să se întîmple ceva — nu ştia ce — o minune, desigur, care-i va reface averea şi va pune lucrurile la cale, din nou, aşa cum au fost. La ce dar să mai arate şi Anei un vis urît, prin care trec vremelnic, din care-or să iasă curînd, poate nu mai departe decît mîine ? Un zgomot de paşi pe scară, o vizită, o scrisoare dedeau mînilor lui slabe un tremurat supărător, imposibil de stăpînit, figura, ochii lui s-aprindeau de-o nerăbdare, de-o nelinişte, care-i iuţea, într-un mod dureros, bătăile inimei.

— Ha ? Ce ? Cine e ?

Şi la fiecare mişcare ce se făcea în jurul lui, tresărea, i se părea că slugile, Ana vor să-i ascundă o surpriză ; se uita în ochii lor cu priviri cari-ntreabă, cu o expresie de rugăminte duioasă ce părea a spune : „nu mă mai faceţi s-aştept, vedeţi că sunt bătrîn şi tremur, ştiu... suntem bogaţi iar..."

Avea peste tot o mie de lei pe lună ; pentru el nu cheltuia mai nimic, se lăsase şi de fumat ; uneori se-ncuia în odaie şi-şi repara-n ascuns hainele, ştergînd petele cu benzină, cusînd nasturii, fericit că are de

[1] În ed. 1894 : *„...şi foarte puţină mişcare"*.

lucru... Toate economiile, peste patru sute de lei pe fiecare lună, i le da Anei, să facă ce-o vrea, să-şi cumpere ce-i trebuie ; şi, dacă-i mai trebuie, să-i spuie lui, să-i ceară oricît, oricît de mult...

Uneori seara, după masă, juca *écarté* cu Ana, şi se lăsa să-l bată : se prefăcea că se necăjeşte, mărea miza de la un leu, la cinci, şi pierdea mereu. Ana rîdea ; la sfîrşit vroia să-i dea banii înapoi.

— Nu, dragă Ninică, ăia sunt ai tăi ; dacă vrei să mai joci... — da-i tîrziu, lasă mîine seară.

Şi bătînd-o încet peste obraz cu degetele lui tremurătoare, o trimetea să se culce.

De cîtva timp soră-sa, doamna Peruianu, era mereu bolnavă. El nu putea să iasă, şi ruga pe Ana să se ducă s-o vadă şi să mai stea cu ea.

Peruianu îşi avea casa lui, în strada Griviţii ; din prag simţeai că intri în locuinţa unui om sever : o sală mare, patrată, cu păreţii ştucaţi şi c-o lumină rece, mohorîtă ; de o parte şi de alta se deschideau opt uşi, cari dădeau în încăperile principale ; în fund o scară de marmură urca la catul al doilea, unde era un vast salon de primire şi cîteva odăi laterale, deschise numai la baluri, de două ori pe an.

Mobila, păreţii, uşile, toate aveau un aspect sombru, ceva din interiorul bogat şi răcoros al castelelor. Şi-n toată casa, o disciplină, o tăcere, uşile se deschideau şi se închideau fără nici un zgomot, servitorii curaţi şi discreţi păşeau încet, cu un aer solemn ; nu se auzea ţipet de copil, căci şi copiii erau gravi, de-o seriozitate precoce, şi nu ieşeau din odaia lor decît însoţiţi de guvernantă şi la ceasuri hotărîte ; de altfel toate se petreceau în casa asta după bătaia ceasornicului şi după o normă fixată ; fiecare servitor îşi avea atribuţiile şi programul lui de mişcări, pe minute, ca la drumul de fier. Întregul aparat al casei funcţiona cu o regularitate şi precizie mecanică ; şi cu toate astea, cînd intra *domnu* pe poartă toţi tresăreau ca şi cum s-ar fi simţit vinovaţi de ceva ; nu-l vedeau ; numai cît auzeau cunoscutul huruit, oprindu-se la scară, ş-un fior rece, fulgerarea

unui sentiment de reculegere, străbătea toată suflarea, de la doamna Peruianu, pînă la micul Bubi al bucătăresei, mult mai nefericit decît cînele Azor al soldatului căzut în bătaie ; cel puţin acela putea să urle, să-şi manifesteze durerea pe mormîntul iubitului său stăpîn, pe cînd sărmanul Bubi n-avea voie să latre decît la două săptămîni o dată, cînd îl scotea madama la primblare. Şi să nu se creadă cumva de aci că domnu era rău ; el nu certa niciodată pe nimeni, erau slugi vechi în casă, cari nu-i ştiau încă glasul ; dar ochii, ochii aceia mici şi întunecaţi, cu reflexe de oţel, dădeau nu ştiu ce fior de primejdie ascunsă, de ceva fatal şi necunoscut ce-ţi inspiră o frică instinctivă, ca aprehensiunea [1] morţei.

Înserează, un amurg trist de toamnă. Afară e vînt, plopul din poartă fîşîie legănîndu-se, apropiindu-se şi depărtîndu-se de fereastră, cu mişcarea molatică a unei draperii imense.

Zoe Peruianu stă nemişcată într-un fotoliu larg ; figura ei palidă, de o nespusă, suferitoare blîndeţă, îi dă un aer de sfîntă şi de martiră. Ana, la mesiţa de lucru, lîngă fereastră, coase o rochie pentru păpuşa Marioarei.

De-o săptămînă casa îşi deschisese obloanele ei, mari şi albe ; tăcerea şi întunericul în care stătuse toată vara părea că se impregnase în păreţi, era ceva din aerul unui interior, în care s-a întîmplat o nenorocire, vecinicul urît al caselor mari, cu oameni puţini, tăcuţi ce par a fi păzitorii unui castel părăsit.

— Ninico, sună s-aprindă.

— Da-i lumină încă, tuşă...

— Ştiu, da-mi face rău. Nu-i bună pentru ochi lumina-asta...

Şi ea căuta în minte cuvîntul „crepuscul" ; dar un huruit de trăsură se auzise pe sub ferestre, şi deodată parcă se făcu frig în toată casa.

---

[1] *Aprehensiune* — frică, teamă.

La masă Ana se gîndi s-aduc-un subiect de conversație. Numai ea-ndrăznea să spargă obicinuita tăcere a familiei ; și uneori izbutea să puie lumina unui zîmbet pe figura aspră a lui Peruianu.

— În astă seară se dă „Popa Zăbavă" la teatru.

— Ce-i asta ?

— Nu știi ? Noua comedie a lui Petroni.

— A, da, am auzit... Mari, cum stai ?...

— Se spune că e o piesă de mare valoare.

— Aș, valoare !

— De ce ? Petroni e un talent...

— Da, de talent !

— Bine, unchiule, tu ai citit ceva din el ?

— Asta-i ! C-o să m-apuc acuși să citesc toate secăturile, că altă grijă n-am. Fugi, Ninico, cine ți-a băgat în cap prostii de astea ? Ce, romînii știu să scrie literatură ? Maimuțăresc pe francejii — cică sunt și ei naturaliști ; și scriu niște fleacuri, niște grosolănii de mahala și de stradă... și se extaziază unii de alții !... Șarlatani, ascultă ce-ți spun eu, toți sunt șarlatani.

Zoe îl privea încîntată, de mult nu-l mai auzise vorbind atîta, și inconștient ea dădea din cap la fiecare pauză. Peruianu vorbea sentențios, lăsînd tonul după fiecare propozițiune, cu aerul unui om care-a spus tot, ș-a dovedit mai mult decît se cerea. În cuvîntul și privirea lui era întotdeauna siguranța disprețuitoare a învigătorului, care nu mai are ce cuceri. Ana simți vag că, prin gura lui, vorbește-o clasă-ntreagă de oameni, cei mai puternici, ajunși... triumfătorii. Și ca o mustrare îi veni în minte figura blîndă și luminoasă a lui Dan, și parcă se puse între ea și chipul sever și-ntunecat al unchiului său.

— Dar tu n-ai nimic în bibliotecă din scrierile literaților de-acum. Sunt unii foarte talentați : cum e Stelian, cum e ...Graur... (Era să zică Dan, și dintr-un sentiment de milă, parcă, nu-i veni să-l numească) nici nu i-ai citit și vorbești așa... fără să știi...

Zoe, guvernanta, cei doi copii mai mari şi feciorul plecară capetele-n jos, ţiindu-şi respirarea ca şi cum s-ar fi aşteptat în clipa aceea la o detunătură grozavă, la o explozie care să-i arunce-n aer : ...dar nu s-auzea nimic ; şi cînd îndrăzniră să ridice ochii rămaseră uimiţi de-atîta lumină : Peruianu surîdea. Cine n-a observat cît farmec, cîtă strălucire se lasă pe figurile oamenilor acestora, cînd se hotărăsc şi ei, la un an o dată, să zîmbească ?

Peruianu, transfigurat, frumos, surîdea, cătînd ţintă în ochii Anei, care se simţea tulburată, fascinată de privirea lui.

— Vii mîine la noi ?

— Da, răspunse ea, neînţelegînd de ce-i face această întrebare.

— Alege ce-ai găsit tu mai frumos în scrierile acestora, şi vino mîine de-mi citeşte. Vrei ?

Şi după masă, Peruianu făcea totdeauna o mică primblare pe jos, o conduse pîn-acasă, fără să spuie-o vorbă pe drum. Ana tăcea şi ea ; mintea ei părea obosită, fără să-şi dea seama de ce. Din cînd în cînd vîntul îi umfla rochia, şi parcă vroia s-o smulgă de la braţul lui ; ea-şi tupila capul [1] şi se înclina spre el, cu sentimentul că e sub apărarea unei puteri mari, nebiruite.

Racliş aştepta în poartă.

— Cum te mai simţi ?

— Tot aşa... bătrîneţe ! Da' Zoe ce face ?

— E mai bine. Aşadar, Ninico, pe mîine ! Noapte bună.

Bătrînul luă încetişor pe Ana de mînă.

— Tu eşti bine ?

— Da, tată.

— Adineaurea am ieşit şi eu, mi s-a părut c-am auzit un zgomot la uşa de la scară... Ce vînt ! se lasă frig...

Şi intrară. Ana-i spuse discuţia, de la masă, cu unchiu-său ; apoi îşi întinse fruntea să i-o sărute şi se retrase-n odaia ei.

---

[1] În ed. 1894 : *„...ea-şi tupila atunci capul..."*

De-un ceas, stă la micul ei biurou de palisandru și citește poeziile lui Stelian. Pentru ce uneori lucrurile cele mai frumoase, și cari ne-au impresionat adînc alte dăți, par a se întuneca și a se veșteji deodată?... De unde ne vin acele stări de indispoziție sufletească, de neînțeleasă răceală și amorțire mintală, care ne fac în unele momente să simțim în noi sleirea puterei de a admira, ca și cînd ar fi zburat deodată tot sufletul și sensul lucrurilor ce ne extaziau? Sunt oameni, închiși la orice sentiment de altruism, de admirație, naturi posomorîte și refractare cari împrăștie în jurul lor ca o senzație de frig, al căror contact stinge orice entuziasm și întunecă, împiedică vibrarea vieții și simpatiei noastre. Prezența acestor oameni exercită o influență de depresiune nervoasă, un act de sugestie nefericită, care abate și scade energia noastră normală, ei ne dau ceva din răceala și indiferența lor temperamentală; în fața lor suntem cuprinși de-un sentiment de silă, de slăbiciune și dacă vorbim sau citim ceva, simțim că cele mai frumoase gînduri, cele mai emoționante fraze mor în gura noastră, ca sunetul unui clopoțel, pe care-l acoperi cu mîna.

„Curios, cugetă Ana, atîtea poezii pe cari le admiram ieri chiar, mi se par slabe, schimbate nu știu cum..."

Totuși cîteva bucăți rămîn încă strălucitoare de frumusețä, și le însearnnă cu o bucurie ca și cînd le-ar fi făcut ea. Nu punem oare ceva din noi în tot ce admirăm? De unde-ar veni altfel acea fericire pe care-o simțim de cîte ori facem pe cineva să admire cu noi un chip, un tablou, un pasaj frumos într-o carte, unde-am îndoit foaia? Lucrurile frumoase sunt locuri de întîlnire de dragoste pentru sufletele noastre. Dante a descris admirabil această contopire de simpatii, unde arată cum au început să se iubească Francesca și Paolo, citind amîndoi :... „Noi leggevamo un giorno per diletto [1]..."

Ana pune semn la o nuvelă din cartea lui Graur. Dan nu-și avea un volum. Poeziile lui și cîteva nuvele erau

---

[1] *Noi leggevamo un giorno per diletto* (ital.) — într-o zi ne desfătam citind.

publicate prin reviste. Ana le are pe toate, tăiate cu foarfeca de pe unde le-a găsit, şi lipite într-un caiet, pe a cărui scoarţă din faţă a scris, cu oarecari pretenţii de caligrafie : *Proză şi versuri* de *V. Dan*. Se uită prin ele, frunzărind caietul... le ştie : toate sunt frumoase... Ce bine-i pare ! Pe acestea are să le citească la urmă. Îşi face ordine pe biurou, îşi aşază-n teanc deoparte cele două cărţi şi caietul, avînd grijă a pune deasupra un cub de cristal, ca şi cum s-ar teme să nu le-mprăştie vîntul peste noapte. Ia lumînarea ş-o pune pe mesiţa de lîngă pat. În faţa patului e un dulap cu oglindă. Ana, gînditoare, îşi descheie corsajul, cu mişcări ostenite. Ea nu vede cît îi de frumoasă fata care se dezbracă în oglindă. Dar cînd se pleacă să-şi dezlege şnurul de la ghete, simte-un fior prin spate, ca şi cum i-ar fi suflat cineva-n ceafă, ş-un zîmbet de surpriză rumeneşte puţin faţa ei distrasă : o aluniţă deasupra umărului stîng... ce curios lucru ! Oare cînd i-a crescut ? Şi îndoindu-şi braţul o pipăie cu degetul arătător, ş-o simte ca pe o insectă ce şi-a înfipt picioarele şi capul în pielea ei albă şi catifelată.

Se culcă, dar nu-i e somn, şi nu stinge lumînarea pentru că-i e frică să gîndească în întuneric... Ce-o fi avînd soră-sa, de nu mai vine pe la ei ? S-o fi ameţit fumurile de ministrească ?... E-n stare. Atîta pagubă. Cum a slăbit bietu tată-său ! Oare la ce se tot gîndeşte ? Înainte era aşa de vesel. Cît n-ar da ea să-l vadă fericit ! De ce nu vrea să-i spună ei ce are pe suflet ? O crede tot copilă, se vede. Dar ea acum înţelege toate, cugetă ca orice om cuminte. Săptămîna viitoare e bal la soră-sa. N-are să se ducă. Haz ar face să n-o invite... dar nu se poate ! Biata mătuşă-sa, ce viaţă de martiră ! Şi mereu bolnavă. E un om crud unchiu-său... De ce-o fi urînd el aşa pe literaţi ? Cică-s şarlatani... ce prostie ! Dan şarlatan ! De mult nu l-am văzut. Cum ar vrea să se mai ducă la pension să-l audă... Sunt aşa de idioate fetele alea. Auzi, ce să le dea-n gînd ? Să spuie pe acasă că ea iubeşte pe Dan... Ce neghiobie !...

Şi stingînd lumînarea, închide ochii ; aude cum vîjîie vîntul afară, inconştient, repetă mereu în gînd două versuri din Dan :

Toată vibrarea unui suflet sub sfînta artei stăpînire
E o întindere de braţe după o rază de iubire...
...Toată vibrarea...

Ş-adoarme.

Dimineaţa rîdică storul — ochii ei somnoroşi cată-n sus, cerul e închis din toate părţile, apoi îşi lasă privirea peste liliecii uzi, un instinct îi atrage spre fereastra din faţă, şi Ana tresare, cunoscînd pe Dan, ca şi cînd s-ar fi pomenit cu el în odaie. Ea se retrage iute, îşi freacă ochii şi se uită-n oglindă, îşi rîdică o viţă de păr care-i atîrnă la ceafă ; se-ntoarce iar la geam, şi gîndul ei îl strigă, îi cheamă privirea lui dusă, oarbă... Parcă i-ar fi necaz că n-o vede. „De ce nu se uită-ncoace ? Eu aş simţi, cînd m-ar privi cineva aşa." Şi deschide fereastra, cu zgomot... ca s-audă ; n-a auzit, dar desigur a trecut ceva prin aer, că Dan o dată şi-a rîdicat ochii la Ana, ca şi cînd l-ar fi strigat cineva de-acolo. Ea-l salută şi-i zîmbeşte.

„Aş fi curioasă să ştiu ce gîndeşte de mine. Parc-a mai slăbit. Ce jenat e ! Bine că suntem aproape : am să mă uit, pîn' i-oi sugera gîndul să-mi fac-o poezie... Şi el o să creadă, poate, că-l iubesc. Atît mai bine."

O trăsură se opreşte în poartă : e guvernanta cu Marioara ; au venit s-o ia. Ana îşi pune iute pălăria şi luîndu-şi cărţile i le arată lui Dan, de la fereastră, ca şi cînd i-ar spune : „azi am nevoie să-mi amintesc de ce m-ai învăţat tu."

În biuroul lui Peruianu, după dejun ; Ana citeşte rar şi foarte desluşit, ea împrumutase ceva din glasul şi respiraţia lui Dan ; e o nuvelă tristă de Graur ; Zoe îşi duce din cînd în cînd batista la ochi şi oftează încet. Peruianu, îngreuiat şi moleşit ca toţi sîngeroşii după masă, stă cufundat în fotoliu, cu capul dat pe spate şi fumează, el mai mult priveşte, decît ascultă : printr-un nor de fum, cuprinde cu ochii bustul corect al Anei...

„Ce iute-a crescut, şi ce frumoasă s-a făcut!" Şi el se uită la cele două vine albastre ce-i ies în tîmple, la creţii pe cari-i face uneori în frunte, la mişcările graţioase ale gurii, la expresia caldă a ochilor ei moi, lungi, cu gene mari şi clipiri dese, şi la tot ovalul figurei, care se-ncheie cu un farmec nespus, în gropiţa aceea drăgălaşă din bărbie... Ana citeşte, şi pe unde crede ea că-i mai frumos, îi aruncă, pe fugă, cîte-o privire ce caută efectul, emoţiunea frazei în figura lui : ea îl vede mulţumit, surîzător ca de-un vis. „Îi place" cugetă ea, şi faţa ei se rumeneşte, s-aprinde de bucuria triumfului, glasul îi devine mai sigur, mai cald, şi ochii ei clipesc cuceritori, şi umezi de recunoştinţă. După unele fraze mai lungi, se odihneşte, îşi ia suflet, ş-atunci pieptul i se rîdică puternic în corset ; ea zîmbeşte : i se pare că în momentul acesta converteşte un suflet rătăcit, îmblînzeşte o fiară, transformă o viaţă... „Cum a crescut, şi ce frumoasă s-a făcut!" Şi strecurînd ultimul fum prin mustăţi, se uită la ea, ca la o fiinţă străină, pe care n-a mai văzut-o : sub privirea lui curioasă, în care mijeşte licărirea unei patimi, chipul nevinovat al Anei parcă-i arată-nadins voluptăţi turburătoare, însuşiri neobservate pînă acum. Tocmai îi făcea în gînd socoteala exactă a anilor, tresări, ca din somn, de-ntrebarea Anei, care isprăvise nuvela :

— Ce zici, unchiule ?

Peruianu o privi ţintă-n ochi, ş-o ţinu un moment, neliniştită, sub ezitarea sentinţii lui.

— Ce vrei să zic ?... E foarte frumos. Şi dacă n-ai ostenit, mai citeşte-ne ceva.

O, i-ar fi citit zile-ntregi fără să ostenească. Cine se osteneşte vrodată de triumf ?

Şi i-a citit. Se hotărîse două zile pe săptămînă, „pentru literatură". Uneori, seara, ieşeau amîndoi la primblare. Se duceau la şosea, pe jos. Toamna era pe sfîrşite ; se întuneca devreme ; o melancolie, o dulce şi visătoare tristeţă părea că se desprinde din copaci şi tremură în aer.

— Ce liniştite sunt serile de toamnă! Nu simţi şi tu, Ninico, în toată natura, ca un fel de osteneală, ca o pregătire de somn ?... Ş-adesea omul acesta rece, în jurul căruia aceeaşi natură îşi 'nflorise şi-şi scuturase de-atîtea ori copacii fără să-l atingă, părea încălzit de-o neaşteptată trezire de simpatie, ce dormise atîta vreme în el, ş-atunci căuta forme, cuvinte aduse de Ana în viaţa lui nepregătită, nedeprinsă să exprime astfel de sentimente.

Ş-apucîndu-i mîna, i-o strîngea cu dragoste, ca şi cînd i-ar fi mulţumit de-această comoară de simţiri necunoscute, pe cari numai ea a ştiut să i le deştepte.

Ea se-mbăta de succes. Începea să-i spună viaţa ei de la şcoală, cît era ea de proastă nainte, şi cum numai Dan i-a deschis mintea la lucruri frumoase, la lumea asta de impresii fericite şi de gînduri mari şi generoase ; şi-i vorbea de artă, de entuziasm, de ideal, îşi aducea aminte fragmente din lecţiile lui, glasul ei se emoţiona...

— Aşa-i, acum văd şi eu, Ninico dragă ; şi cînd mă gîndesc că, dacă nu erai tu, aş fi murit fără să cunosc partea asta dulce a vieţii...

Şi-i strîngea mîna de i-o îndurera.

Cu ce naivă mîndrie, cu cîtă bucurie de copil triumfător, spunea ea lui tată-său isprava aceasta a ei, de care şi bătrînul se minuna.

Şi dimineaţa, de la fereastră, trimetea lui Dan, în privirile ei calde, cuvinte dulci, pioase ca o rugăciune, cuvinte de recunoştinţă şi de admiraţie, pe cari le rostea în gînd, şi buzele i se mişcau încet, inconştient, parcă şopteau, şi ea-şi închipuia că Dan, uitîndu-se-n ochii ei, îi aude gîndul.

„O, îţi mulţumesc, şi-mi pari un sfînt cum mă priveşti de-acolo cu ochii tăi aşa de blînzi, îţi mulţumesc că m-ai făcut să te-nţeleg şi c-am putut să dau şi altora din fericirea pe care mi-ai dat-o tu... Aşa, uită-te la mine, şi vezi în chipul meu lumina şi seninătatea cuvintelor tale binefăcătoare, vezi că nu le-am uitat, şi le semăn şi eu la rîndul meu, şi fac dar din darul tău..."

Mătuşă-sa e bolnavă ; Ana-i spune istorii, ca s-o adoarmă. Afară viscoleşte, s-aude lovind în geamuri pulberea de zăpadă, vînturată de jos.

— Lungi mai sunt nopţile, Doamne... cîte ceasuri sunt ?

— Douăsprezece făr-un sfert.

— Ţi-o fi somn, Ninico, du-te de te culcă...

— A nu, tuşă, mai stau...

Zoe închide ochii, şi Ana rămîne pe gînduri. De patru zile n-a mai fost pe-acasă, şi i-e dor de tată-său, de odaia, de lucrurile ei, de fereastră... Aici, camera în care se culcă e mare, e tristă, e izolată, parcă toată tăcerea şi urîtul casei s-ar fi retras acolo... Douăsprezece şi jumătate. O mînie de vifor zguduie ferestrele.

— Nu te-ai dus ?

— Nu, tuşă, mai stau.

— Auzi ce-i afară ? Cînd te gîndeşti că suntem de-abia-n octombre... Ce vreme !...

Şi Zoe închide iar ochii. Ea pare moartă, sub lumina alburie şi slabă a candelei. Ana-şi urmează gîndurile : cum s-a schimbat unchiu-său. Aşa-i de vesel şi de bun acum... O, de-ar fi adormit. Ce rău îi face, cînd îi apare-aşa deodată, în sală, de cîte ori ea trece la culcare ! Ş-o conduce pîn-la uşa camerei ei, dar cu ce ochi curioşi o priveşte, cînd îi spune : „noapte bună", şi cum îi arde gura cînd o sărută pe frunte... Ce delicat o sărută tată-său !... E unu aproape.

— Noapte bună, tuşă.

Doarme... desigur s-o fi culcat şi unchiu-său. Şi Ana iese, încetişor ; în sală mijeşte un bec de la policandrul de cristal ; uşa de la birou se deschide cu o frecare surdă de postav ; ea tresare, şi cearcă să zîmbească, ne-nţelegînd de ce s-a speriat aşa. El o apucă de mînă, şi parcă vrea să şoptească ceva şi nu poate...

— U, cum te uiţi, unchiule, mă sperii...

Şi păşeşte grăbit ; în uşă-i întinde fruntea ; el o sărută pe amîndoi ochii, şi ţiind-o strîns de mînă, zăpăcit, fluierînd cuvintele într-o şoaptă, spăimîntător de pasionată, bîlbîie :

— Să... să văd, dacă-i cald... la tine...

E întuneric. Ana se simte strînsă-n brațele lui de fier, și cască gura să țipe, să țipe tare să scoale casa, dar nu scoate decît un gemăt năbușit, groaznic ca ultimul suspin horcăit al unui asasinat ; ea crede însă c-a țipat, s-a auzit... și tremurînd se zbate, ca-ntr-un vis oribil, gura lui o arde, brațele lui o îndurerează...

— Lasă-mă... te rog... Mi-e frică... Ah !...

O moliciune subită îi discordează toți nervii, crede că moare, și... nu mai știe nimic.

Cînd Peruianu își revine-n fire, simte deodată toată oroarea faptei lui. Se cutremură ; o frică de bestie, o păcătoasă lașitate îl gonește din întunericul, din atmosfera aceasta a crimei, pe care nu-și dă încă seamă cum de-a făcut-o... Își mușcă buzele, vorbește singur :

— O, ce cădere, ce nebunie, ce teribilă nebunie !...

Și-nchis în odaia lui, se primblă toată noaptea, cugetînd în spaima oarbă a egoismului lui, nu atît la monstruozitatea faptei, și la nefericirea Anei, cît la răul ce-ar putea rezulta de aci pentru liniștea și bunul lui trai.

Ana tresare, se scoală buimacă, ș-aprinde lumînarea. În primul moment nu pricepe ce i s-a întîmplat, își duce mîinile la tîmple și cearcă să-și aduc-aminte... Îi arde și-i huiește capul, parc-a bătut-o cineva : tot trupul o doare ; o taie, ca niște cuțite, oasele de la corset ; și, pe cînd se dezbracă, i se arată, ca la lumina unui fulger, groaznicul adevăr... Ce rușine ! Și-și acopere fața-n palme, înmărmurită... Dar de ce n-a sărit nimeni la țipătul ei ? Se vede că toți au fost înțeleși cu acel monstru, ca s-o piardă ! Odaia se tulbură, se-nvîrtește cu ea... Parc-aude un zgomot ; și se repede la ușă de-ntoarce cheia. Tremură toată, i se pare că se scufundă parchetul unde calcă ; ia lumînarea și se uită în oglindă, pe sub ochi două dungi vinete taie chipul ei de ceară ; o ustură obrazul, și-l șterge cu scîrbă, parcă simte încă barba lui aspră, și gura... uh, ce monstru ! și se scutură, ca de fiorul unei năluci, o picătură fierbinte de stearină se varsă din lumînare și i se sleiește pe mînă.

Sufletul ei, zbuciumat ca o flacără-n vînt, are întunecări repezi de conştiinţă, clipiri de uitare şi deşteptări penibile, reverberaţii de groază. Şi mereu se întreabă dacă nu-i un vis tot ce vede, şi simte, şi gîndeşte. Nu mai poate de osteneală, se culcă, nu stinge lumînarea, căci ar muri de frică pe întuneric. Închide ochii şi se gîndeşte la viaţa ei, la tată-său ; şi, mai mult decît ruşinea, o umple o milă ş-o scîrbă, ş-o desperare sfîşietoare, se simte singură şi cumplit de nenorocită ; cu faţa îngropată-n pernă, plînge pînă în ziuă, neavînd altă mîngîiere, altă zare de lumină, în noaptea şi deşertul vieţii ei devastate, decît gîndul, presimţirea, c-are să moară... gîndul acesta binefăcător, nu ştia nici ea cum i-a venit, dar îi umplea sufletul, îi acoperea durerea ca o speranţă de mîntuire apropiată.

. . . . .

— Ce e ? întrebă îngrijat bătrînul, văzînd-o aşa de dimineaţă, şi mîna stîngă începe să-i tremure.

— Nimic, tată, ce te sperii aşa ? Nu s-a întîmplat nimic.

— A murit Zoe ? spune... Ninico dragă, uite, sunt liniştit, spune-mi, te rog...

Şi bătrînul privind-o fix ca un alucinat, s-aşază pe scaun, mîna stîngă-i tremura mai tare.

Ana-l asigură că nu-i nimic, absolut nimica : mătuşă-sa e bine, e mult mai bine. Dac-a venit aşa de dimineaţă, e c-a visat un vis urît, şi s-a deşteptat c-un început de friguri ; nici n-a mai spus la nimeni, pentru că n-ar fi lăsat-o să plece ; e ostenită, şi vrea să se culce puţin.

— Dar la tine-i frig... aşteaptă.

Şi se scoală să sune, cînd intră servitoarea :

— A venit Rosa de la coana Zoe, că cică întreabă de coniţa Ninica...

Racliş răsuflă, numai acum se convinge că nu s-a întîmplat nimic.

— Bine, Mario, spune-i că-i bine... ori nu, spune că-i niţel bolnavă... Nu-i aşa, Ninico ?... şi să faci iute focul...

Dar iată că trec zile, trec săptămîni şi Ana nu se mai duce pe la mătuşă-sa. Nu e bolnavă, n-are nimic, se supără cînd îi pomeneşte tată-său de doctor ; dacă n-are nimic !... e anemică, totdeauna a fost ea aşa palidă ; o milă, o iubire din ce în ce mai adîncă, pentru tată-său, dă ochilor ei priviri de o nespusă duioşie, la fiecare ceas îl întreabă dacă e bine, dacă nu e supărat pe ea, şi-i spune mereu că de acum n-are să mai plece de lîngă el, că e aşa de fericită să stea în casă, să joace în toate serile écarté, şi să-i citească jurnalul, şi să-i pregătească cu mîna ei în toate dimineţile cafeaua cu lapte...

Dar într-o seară, pe cînd îi citea, deodată încep să-i joace literile sub ochi, şi nu mai vede nimic ; o clipă, crede c-are să leşine, şi-şi duce palma la ochi.

— Ninico, dragă, ce ai ? Să trimet după doctor.

Ea face un efort suprem, şi se scoală, e albă ca marmura, cearcă să surîdă, şi ochii îi sticlesc straniu.

— O nu, te rog, n-am nimic, uite, mi-a trecut.

Ar mai putea să citească, dar e ostenită, trebuie să fie tîrziu.

Ana-şi aprinde lumînarea-n odaie, şi-ncuie uşa. Ideea c-ar putea aduce tată-său, fără voia ei, un doctor, o înspăimîntă. De cîteva zile se simte slabă, la masă îi vine rău, are oroare de tot ce e mîncare, şi adesea osteneala ce şi-o dă, ca să se stăpînească, îi asudă spatele ş-o moleşeşte. Atît se deprinsese cu gîndul morţii, că în tot ce simte mai neobicinuit, ea vede semne că i s-apropie sfîrşitul. Uneori o înspăimîntă închipuirea păcii şi golului etern ; o sfîşiere crudă şi fiziceşte dureroasă, o greutate de foc i se lasă atunci pe piept ş-o arde, i se pare că i-a dat cineva brînci într-un abis, şi cade, cade mereu în întuneric şi-n necunoscut.

Adesea noaptea, după ce stînge lumînarea, dă transperantul la o parte şi se uită la fereastra lui Dan, vede lumină pînă tîrziu şi cîteodată i se pare că se mişcă ceva acolo, o dor ochii, aţintindu-i, dar nu distinge nimic, şi totuşi cînd se stînge lumina, îi trece un fior de o tristeţă neînţeleasă, parcă s-a rupt ceva din viaţa ei.

E dimineață. Racliş se primblă prin odaie, dă cu ochii de călindarul din părete şi-şi aduce aminte să-l descarce de ziua de ieri : *marți, 27 februarie ;* trece şi iarna asta ; apoi își reia şirul gîndurilor : desigur bănuieşte Ninica, poate chiar ştie, şi de aceea nu vrea să vadă pe nimeni ; iată patru luni aproape, de cînd nu se mai duce nicăieri, şi, cum vine cineva s-o vadă, se-ncuie-n odaie. Şi cum a slăbit mititica de ea. Ştie, trebuie să-i fi spus cineva, Peruianu, poate : deşi se jură că nici n-a gîndit ; dar atunci pentru ce s-a arătat dispus să mărească el zestrea Ninicăi ? — auzi obrăznicie, ca şi cînd Ninica ar fi orfană, ş-ar avea nevoie de pomana lui... Biata copilă ! Ea ştie... şi ce delicată e, nici o vorbă de mustrare, căci ar avea dreptul să-l mustre, ca pe un părinte netrebnic ce a fost. Cu toate astea are să-i spuie, da, are să-i spuie chiar astăzi, chiar acum cînd o intra ; să-şi ia o sarcină de pe suflet ; uite-aşa are să-i zică... sau nu, mai scurt : „Nino, fata mea, copilul meu cel mai iubit, am fost un nebun, nu m-am gîndit..." Nu, nu, nici aşa... de-a dreptul, mai bine : „Suntem săraci, am căutat să..."

— Tată, tată, sunt pierdută... omoară-mă... oh, ce ruşine !... Şi Ana plînge, ascunzîndu-şi fața la pieptul nefericitului bătrîn, care crede că această durere este deznodămîntul grăbit al gîndurilor lui ; şi pe cînd el bîlbîie cuvinte nedesluşite, de mîngîiere, ea, într-o criză sfîşietoare de nervi, ca în delir, îi spune tot, tot.

— Nu-nțeleg. Ce zici ?...

O, durerea de a spune înc-o dată asemenea orori !

Şi i-a spus din nou, îngenunchind la picioarele lui, şi tremurînd ca varga...

De mult erau îmbrățişați şi plîngeau amîndoi, amuțiți de durere, cînd uşa se deschide largă şi apare Zoe, vijelioasă.

— Ai spus *tu* să mă lase Mişu, ca să te ia pe tine ?

— Eu ?

X

Peruianu, din ce în ce mai îngrijat de urmările acelui moment de pătimaşă orbire şi uitare de sine, venise mereu pe la cumnatu-său... Dar bine, să nu vadă pe Ana ?... şi se făcea că nu-nţelege ce însemnează sălbăticia ei de a se încuia în odaie şi a fugi aşa de toată lumea ; nici pe el nu vrea să-l vadă ?... asta nu putea să fie decît o boală, o manie ; altfel nu-şi explica... Bătrînul îi descria indispoziţiile copilei, lipsa ei de poftă de mîncare, tînjirea, ameţelile, groaza ei de doctor... şi-şi arăta presupunerile lui :

— Ea a răcit probabil, de-atunci dimineaţa, de cum a venit am văzut că nu-i e bine... i s-a stricat stomacu... şi asta i-a dat ca un fel de friguri, nu-i aşa că friguri trebui să fie ?...

— Friguri, nu mai încape vorbă...

Şi Peruianu, întîi bănui, în urmă rămase convins, că acele friguri ale Anei erau simptomele sarcinei. O bucurie feroce se amestecă în neliniştea lui... Cum e nevastă-sa slabă şi prăpădită, s-ar putea întîmpla să moară, cînd ar auzi... dar şi fără asta ; el a suferit destul, a muncit ca un hamal, a strîns ban peste ban, de cîte plăceri nu s-a privat !... I se pare c-ar avea şi el dreptul la cîţiva ani de fericire, în viaţa asta de pusnic şi de osîndit, pe care-a dus-o pîn-acum. Gîndul lui trecea de la Zoe la Ana, şi-i da senzaţia unei ieşiri la lumină dintr-o peşteră întunecoasă. Tinereţea, voluptăţile Anei îi desfăşurau perspective de un farmec tulburător : simţea că i se rîdică sîngele în [1] cap. Se hotărî să aibă o întrevedere cu Aspazia ; se şi cam rudeau prin Mavrichi ; *ea* făcuse această casă nenorocită, *ea*-i legase viaţa de o femeie vecinic bolnavă.

---

[1] In ed. 1894 : *„...simţea că i se ridică sîngele la cap."*

Ce veselie diabolică avea Aspazia asta : închipuiţi-vă, l-a făcut să rîdă.

— A, ştrengarule, va să zică mi te-ai dat la lucru fraged !

Era grozav de intrigată să afle cum s-a petrecut lucrul... Şi-l sili să-i descrie în toate amănuntele „momentul psicologic" cum zicea ea.

Cine i-ar fi auzit atunci ce glume crude şi pline de cinism spuneau, şi cum se amuzau pe subiectul acesta, ar fi rămas uimit şi nu şi-ar fi putut explica, cum, în faţa celor mai sfîşietoare dureri, pot unii oameni găsi atîta sinistră bucurie, atîta rîs nesimţitor.

— Ei, bată-te, Mişule, că mucalit ai mai fost...

Şi Aspazia-şi ştergea ochii ; de mult nu mai rîsese-aşa, cu lacrimi.

— Ia lasă gluma, cum rămîne ?

— Asta-i ! Ţi-am spus că fac — fac. Ce-ţi pasă ?

— Vezi de-o răsuceşte bine... Ai luat zece mii ca să-mi legi capul, o să iai douăzeci... ca să mi-l dezlegi... Cine-mi mai eşti !...

Dar aci i s-a înfundat şi Aspaziei, cît era ea de meşteră. Zoe, în adevăr, a avut o criză de nervi îngrijitoare cînd i-a spus buna ei prietenă, Aspazia, toată infamia stricatului de Mişu, care nu mai merita un ceas, după cele ce făcuse, să mai trăiască c-o soţie atît de bună, de iubită şi de respectată de toată lumea. Da nici o clipă să nu mai stea la gînduri ; s-o asculte pe ea, Aspaziţa, care-a iubit-o-ntotdeauna ca pe ochii din cap, sa nu-i fie milă... da de loc, na ; ca la un cîine să-i dea cu piciorul. Slavă Domnului, de ce-avem divorţ, dacă nu pentru astfel de lucruri !

Auzi Mişu !... A, dar ea, Aspazia, n-ar putea să mai mănînce la aceeaşi masă c-o asemenea canalie pentru nimic în lume. Şi Zoe are averea ei. Se mai poate mărita. Chiar ea...

— A, destul, destul, te-am înţeles... Du-te, du-te-ţi zic... Ieşi, că chem feciorul să te dea afară !

Şi Zoe, îngrozitor de palidă, se rîdică în pat, cu părul în dezordine, cu ochii aprinşi de friguri şi de mînie ;

degetul ei de schelet, întins spre uşă nu tremura ; toată, în neclintirea ei teribilă, părea o marmură fantastică, o furie macabră.

Cum rămase singură, se sculă să se-mbrace ; n-o mai durea capul, şi sfîrşala pe care-o simţea pîn-acum în tot trupul îi dispăruse. Ca acei paralitici, cari, zguduiţi de spaimă într-o noapte de incendiu, se pomenesc alergînd, Zoe, fără să ştie cum, se simţi deodată voinică, gata de luptă. Ea, care se uita de-atîta timp ca la un Dumnezeu la omul acesta care-o umilea, o strivea cu calităţile lui, cu severitatea perfecţiunei lui, ea care se sfia şi de zgomotul paşilor lui, de mult ce-l respecta, acum, cînd îl ştia păcătos şi imoral, era nerăbdătoare să-l vadă, să-i spuie-n faţă, cît mai curînd... Ce să-i spuie-n faţă ?... Un moment i se păru că-l vede, tot aşa grav şi fioros... A, degeaba poate să se-ncrunte cît o pofti, n-o mai intimidează de-acu. Să-i spuie curat, că-i un mizerabil, că-l despreţuieşte şi că n-are să se despartă de el. Uite-aşa.

Sună : Roza rămase cu gura căscată.

— Domnu-i în biurou ?

— Da, dar...

— Singur ?

— Ba-i... coconiţa care-a fost la dumneavoastră...

— Bine, du-te.

Zoe deschise, ca o furtună, uşa de la biurou. Peruianu şi Aspazia o priviră-nlemniţi. Apariţia unui mort nu i-ar fi zăpăcit mai tare.

Ea vru să zică ceva, dar, un moment, simţi că-i lipseşte glasul ; se rezimă de-un scaun şi-i acoperi pe-amîndoi într-o privire de ură.

— Zoe, ce-nsemnează asta ?

Aceeaşi privire groaznică, şi nici un cuvînt ; apoi un rîs hidos, oribil.

Aspazia, crezînd că sunt spasmurile morţii, se ridică speriată.

— Gîndeşte-te, draga mea, că ţi-e nepoată, să-ţi fie milă...

— Nu mă atinge, nu mă atinge, scorpie, strigă Zoe ferindu-se c-o mişcare de oroare ; o să vorbim noi, domnule Mişu, acum vă las să complotaţi amîndoi... Mi-e scîrbă.

Şi ieşi, trîntind uşa după ea.

Rămaşi singuri, se uitară o clipă îngrijaţi, unul la altul ; dar iute Aspazia îşi reluă veselia obicinuită.

— Las' că-i bine ; ascultă ce-ţi spun eu, din asta ori moare, ori înnebuneşte... De, Mişule, rozele au spinii lor, ce vrei ?...

Zoe se duse la frate-său. Ea credea pe Ana părtaşă, o vedea conspirînd cu Aspazia şi cu Mişu, ca să-i strice casa. Şi cînd află că biata Ana nu era decît o victimă nenorocită, îşi descărcă şi ea inima într-un lung hohot de plîns, şi parcă se mai răcori.

A doua zi bătrînul pleca cu fata lui la Paris, amîndoi torturaţi de ideea că nu pot lua şi duce cu ei orice urmă, orice amintire despre existenţa lor...

O, ce pradă voluptoasă lăsau ei gurilor rele ! De mult nu mai căzuse în clevetirea saloanelor din Bucureşti un subiect aşa de frumos şi de suculent.

— Ai auzit, soro... de scandalul lui Mişu Peruianu ?

— Da, dragă, închipui-ţi c-aseară a venit Roşasca la mine, încă era bolnavă, şi s-a sculat din pat cum a auzit, eu nu ştiam nimic, m-am crucit, cînd mi-a spus ea... cică Mişu vrea să se despartă, i-adevărat ?

— Aşi, i-a făcut Zoe un scandal, nu ştii c-a vrut s-o omoare...

— Ce spui ? Cum ?

— A bătut-o, de-a lăsat-o leşinată.

Aici, fantazia doamnei intră în descrierea amănunţită a întîmplărei : ea ştie exact vorbele pe care şi le-au spus, gesturile, atitudinele, expresiunile figurilor, pe care ea le reproduce inconştient, ştie cu ce era-mbrăcată Zoe, şi anume asupra cărui cuvînt s-a început bătaia...

— Doamne, dragă, da eu am auzit că el trăia de mult cu nepoată-sa.

— De patru ani, soro, apoi să-ți spun eu... acum doi ani, cînd zicea că-i bolnavă de tifos, ea avortase...

Aici din nou lucrează fantazia.

— Păcat, era frumușică săraca !...

— Și vezi cum făcea pe sfînta ! Da' el... ai fi putut să juri...

Ființi, cari nu se puteau suferi, cari erau certate de mult, cu ocazia aceasta se-mpacă, ochii le sticlesc de mulțumire — luni întregi au ce bîrfi — pe urmă or să se certe iar desigur.

Cele două baluri tradiționale, cari deschideau saloanele doamnei Peruianu, de obicei pe la sfîrșitul iernei, adunară și de astă dată aceeași lume elegantă și veselă, și „cronica mondenă" a ziarului „Patria" dedea, cu același stil de budoar, cititorilor săi, interesanta știre că „amfitrionii, amabili, voioși și neobosiți ca-ntotdeauna, au făcut onorurile somptuoasei lor case, pînă cînd aurora cu degetele ei trandafirii... etc., etc."

Invitațiile primului bal căzuseră tocmai în timpul cînd se paria mai cu furie și se conta mai mult pe divorțul amfitrionilor. „Quelle guigne ! [1]..."

Și toate-au reintrat în matca lor obicinuită.

---

[1] *Quelle guigne !* (fr.) — ce ghinion !

XI

Oare, cînd o ființă, care suferе, se gîndește la noi, nu ne-o fi trimețînd, cu gîndurile, și o parte din suferința ei? De cîte ori, mergînd pe stradă, sau stînd în odaia noastră, nu ne pomenim deodată, cuprinși de-o grijă nedeslușită, de-o melancolie vagă, care nu știm de unde ne vine, ca un parfum de tristeță ce trece prin aer și s-abate asupra noastră? Probabil că în momente de liniște, cînd propriile noastre patimi sunt potolite, și cînd se face puțină tăcere-n noi, auzim mai mult din gălăgia vieții care ne-ncunjoară; conștiința noastră o fi tresărind, ca de niște strigăte depărtate, de răsunetul suspinelor, de ecoul durerii celor pe cari-i iubim, și sufăr, și se gîndesc la noi.

E cu putință ca ceea ce numim noi simpatie, în vecinica ondulație a vieții, să se întindă, mult mai larg și mai puternic, să aibă vibrații mult mai depărtate și mai străbătătoare, decît cum le percepem noi cu simțurile și mintea noastră de azi. Oamenii înzestrați cu un sistem nervos excepțional de dezvoltat, naturile — așa-numite — senzitive, au presimțiri și vederi la distanță, în adevăr uimitoare: semne izolate cari ne dau o idee, de pe acum, de ce-or să fie oamenii viitorului.

Curios, Dan asculta pe Poteraș, și i se părea că tot ce-aude îi deșteaptă reminiscenți de fapte pe care le știa. De multe ori gîndul lui mergea înainte și prevedea exact ce are să-i spuie. Nu simțise el de-atîtea ori, în liniștea nopților lungi de iarnă, că se varsă-n sufletul lui valurile unei nemărginite suferinți? A, știa el bine de unde-i vin acele gînduri de o sfîșietoare tristeță; un glas misterios îi spunea adesea, că îndărătul acelei ferestre întunecate e un suflet, rănit de moarte, care tre-

mură şi se vaită, fără nici o mîngîiere şi fără nici o speranţă.

Acum i se părea că văzuse de mult, în ochii lui Peruianu, tot planul acestei drame ca şi cînd i l-ar fi spus ; gîndurile lui asistaseră de mai înainte la urzirea şi desfăşurarea acestei nenorociri.

— Dar cum ai aflat tu, Dinicule, toate astea ?

— Apoi că *taman* vroiam să vă spun... (Dinicu ţinea grozav la expresiile locale ; de altfel pentru dînsul nu fusese nici o greutate să-şi asimileze imediat felul de a vorbi al romînilor de dincoace de Milcov.)

Cînd s-a dus el întîi, cu chitanţa de abonament, a dat cu ochii de Maria, şi numaidecît şi-a zis : „diavoliţa asta trebuie să ştie toate, să mă dau bine pe lîngă ea". În prima zi au schimbat cîteva vorbe : din ce loc sunt... dacă le trăiesc părinţii...

De-atunci în fiecare seară ducea el gazeta, ş-o dădea în mîna Mariei. Într-o duminică după prînz, nici el nu ştie cum, căci nu-şi dăduseră întîlnire, s-au pomenit amîndoi pe-o bancă din grădina Icoanii. Acolo şi-au spus viaţa şi primele cuvinte de dragoste.

Aşa s-au întîlnit în fiecare duminică pe aceeaşi vreme. Acum, în urmă, fără s-o întrebe, ea singură a luat vorba şi i-a spus tot ce se petrece în casă. E orfană, se iubesc şi s-au hotărît să se cunune-n primăvară... El are ceva economii, vro mie de lei, ea e fată bună, şi harnică, şi pricepută la toate. Dacă „domnu Vasilică" ar vrea să le fie naş... n-are să cheltuiască nimic... ce fericire-ar fi pe ei...

— Bine, Dinicule, să ştii că te cunun... Ia lasă... ce, eşti nebun ?

Poteraş se repezise să-i sărute mîna : a trebuit să i-o dea, ca să scape.

Dan rămase singur. Un ceas se primblă prin odaie ; simţea că-i urlă capul, şi mereu îi veneau în gînd vorbele acestea : „un amor aprins în umbra unei dureri"... „O floare pe-o ruină" ; îl enervau, şi se hotărî să le scrie ; se aşeză la masă, deschise caietul în care-şi nota

el unele impresii, nu cel de versuri, şi scrise cu creionul : „Cum s-au cunoscut şi s-au iubit Dinu şi Maria lui", apoi, în paranteză, vorbele cari-l obsedau. Cercă să cugete la Ana, la soarta ei, dar îşi simţi gîndurile ostenite şi risipite, ca nişte ostaşi învinşi după un măcel cumplit. Tot înţelesul şi noima vieţii i se răsturnau în minte ; şi-n lume vedea atîta nedreptate, atîta dezordine, că-i venea nebunie de disperare, scîrşnea de inutilitatea deşertei lui revolte. Un gol imens i se făcea-n viaţă, şi nu mai putea gîndi nimic. Era aproape miezul nopţii. Se culcă şi cînd stinse lumînarea, băgă de seamă că era frig în odaie. Se ghemui în plapomă, atunci îşi aduse aminte iar de suferinţile şi iluziile copilăriei lui, şi, ca să-şi împrăştie vedeniile, începu să fluiere încet o arie din „Traviata" ; adormi cu gîndul silnic că din toată viaţa lui n-are să s-aleagă nimic. Zilele treceau, şi Dan se gîndea tot mai rar la Ana. Uneori se întreba dacă-n adevăr a existat o fiinţă care-a trecut, aşa ca o lumină, prin existenţa lui, sau e numai o amintire mai vie din ce-a citit ori a visat odinioară ; alteori i se părea c-a murit. Într-o dimineaţă, la redacţie, uitîndu-se distras peste hîrtiele răvăşite pe masa lui papà Săndulescu, dete cu ochii de slova Anei : era o cartă postală din Paris, prin care cerea să i se trimeată ziarul acolo.

— Îţi mai trebuie asta, papà ?

— Nu, i-am luat adresa, rupe-o... răspunse „papà", fără să bage de seamă că Dan e puţin schimbat la faţă.

Apoi, tot în ziua aceea : Priboianu face cuvenitele amputaţii în foile lui Bimbirică, pe cînd acesta suflă greu pe nas şi-şi freacă un vîrf de mustaţă în degete ; el aşteaptă cu nerăbdare să i se citească ultima foaie : acolo e o ştire de senzaţie, la care ţine foarte mult, şi pe aceasta a redactat-o cu un stil... frumos de tot, e sigur c-are să-i placă şi directorului... în sfîrşit, iată c-o citeşte : „Un scandal în lumea mare : aflăm din sorginte cît se poate de autorizată că domnul avocat M. P. profitînd cu abuz de poziţiunea d-sale de unchi al domnişoarei A. R...."

Priboianu rupe foaia bucăţele, le-aruncă şi — fără să se uite la capul lui Bimbirică — îşi scoate batista şi se şterge pe degete, cu disgust, ca de ceva murdar.

— Domnule director, zice Bimbirică ofensat şi căutînd să-şi ascundă emoţiunea, eu, zău, nu mai ştiu ce informaţii să v-aduc...

— Domnule Gamulea, turcul are-o vorbă... passez à la caisse ! [1]... Papà Săndulescu ! cum stă, te rog, d-l Alfred Gamulea ?

În toată redacţia trece ca un fior de solemnitate, se face tăcere, nimeni nu văzuse pe Priboianu aşa de grav, nimeni nu-l auzise zicînd „domnule" la „băieţii lui". De bună seamă, era supărat rău în ziua aceea.

— Domnul Gamulea : optzeci şi cinci lei avansaţi din chenzena viitoare.

Aşa vorbea papà cu d-l director, scurt şi lămurit în daraveri de administraţie.

— Domunle Gamulea, poftim încă cincisprezece franci, ca să fie suta, şi sper că m-ai înţeles.

Bimbirică lunecă o privire, cu intenţie de despreţ, peste cele trei patace, aruncate pe masă, şi mai mult lor le zice „adio" făcînd un salut stîngaci şi ieşind, cu jobenul pe ceafă ; dar trist şi, probabil, intrigat de „vorba turcului", pe care n-o înţelesese.

— Uf, nene, bine c-am isprăvit o dată cu licheaua asta !

Şi Priboianu îşi desface braţele şi respiră mulţumit.

— Îmi sta pe suflet... Ce speţă de pungaş detestabil !

Din ziua aceea Dan începe iar să se gîndească la Ana. Cînd îşi scrie foiletonul, parcă l-ar scri numai pentru ea, îşi citeşte fiecare rînd prin ochii şi mintea ei ; parcă ceva din iubirea lui bolnavă, din dorul lui adînc şi trist se strecoară în fiecare frază ; ca un om care, vorbind, se ascultă în altul, aşa se observă el în cugetul ei, îşi urmăreşte cu luare aminte toate gîndurile cum străbat, cum vibrează şi răsună în ondulaţiile sufletului ei.

---

[1] *Passez à la caisse* (fr.) — treceţi la casă !

Într-o dare de seamă despre noul volum al lui Graur „Schiţe din trecut" găseşte prilej să scrie : „Aşa e. Cele mai sfinte visuri ale noastre se sfarmă uneori de suflarea unei clipe. De la un cuvînt, pe care nu l-am spus la vreme, de la un pas întîrziat, de la un moment de nehotărîre, atîrnă adesea fericirea noastră, direcţia şi planul întregei noastre vieţi..."

Altă dată, într-o poezie, „Dor de ducă" îşi aşterne pe cele cinci coloane de foileton, tot focul, toată neliniştea visurilor lui de o tristă, sfîşietoare nebunie : sunt strofe ce dau impresia unei căderi de braţe ostenite, a unei fatale renunţări la orice aşteptare, la orice licărire de speranţă :

Nu vezi, c-aceleaşi căi s-aştern
Deşertei tale alergări ?
Că vraja unui vis etern
Te soarbe-n şterse depărtări...

Din umbra ce la piept o strîngi,
In veci n-ai s-o-ntrupezi pe *Ea !*...
Apleacă-ţi faţa-n mîni şi plîngi,
Nebun, înamorat de-o stea !

A venit primăvara. Acum stau la un loc, Stelian, Graur, Petroni şi Dan, în casa lui Priboianu, din strada Fîntînii.

Petroni a avut o tipografie, pe care-a vîndut-o şi-a rămas dator vro două mii de lei ; acum e în căutarea unui mic capital, pentru a întreprinde un nou negoţ, de astă dată e sigur că s-ar îmbogăţi, acum s-a învăţat minte ; o lăptărie la şosea — ar fi o afacere minunată, şi, pe cînd ceilalţi îşi dau cu piciorul pe sub masă, el face socoteli şi dovedeşte, negru pe alb, că un capital de zece mii de franci ar aduce un venit anual net de cincisprezece mii de franci. Pînă una alta a primit un post de secretar la Teatru Naţional, două sute cincizeci de lei pe lună, din care s-a hotărît să puie deoparte o sută pe fiecare lună, o să dea banii lui Priboianu să-i capitalizeze ; face jurămînt, să nu ia o para din ei pînă cînd

nu şi-o realiza suma cu care să-şi poată începe afacerea. Dar aceasta, bineînţeles, rămîne pe „luna viitoare".

Ei mănîncă-n casă ; le găteşte Maria lui Poteraş. La zece mai, eveniment mare : nunta lui Poteraş ; toţi sunt solemni, în fracuri de-mprumut ; cunună Dan c-o mătuşă a lui Graur ; cîţiva profesori şi jurnalişti sunt invitaţi ; de la biserică vin acasă, unde-i aşteaptă un taraf de lăutari ş-o masă întinsă, cu mîncări reci, şi băuturi şi mai reci ; mirele şi mireasa, foarte jenaţi, stau în capul mesei, lîngă ei nunii, apoi ceilalţi invitaţi : Stelian schimbă tacîmurile, Graur toarnă prin pahare ; Petroni a pregătit un mic discurs ; şi cînd, cu un gest tragic, arată spre miri, şi zice cu glasul emoţionat : „aceşti doi orfani, cari s-au întîlnit în drumul vieţii şi şi-au întins mîna cu iubire..." Maria izbucneşte într-un plîns cu hohot, Poteraş începe şi el să plîngă, şi oratorul, îngrijat de efectele jalnice ale discursului său, îşi lasă fraza neisprăvită şi strigă, ridicînd paharul : „Hai noroc, noroc să vă dea Dumnezeu, că de alelalte..." şi glasul lui se pierde într-un „urà ! urà !" cu acompaniament de cobză şi de vioare. Un lăutar începe să cînte :

„Taci mireasă, nu mai plînge
Că la maică-ta te-oi duce,
Cînd a face plopul pere
Şi răchita vişinele..."

Dar Priboianu-l întrerupe : „Altu mai vesel !" Şi imediat o dă pe :

Leleo cu scurteica verde...

După masă se-ncinge-o horă strămoşască, singurul joc la care se-nfig şi cei cari nu ştiu juca.

Priboianu e mosafir în gospodăria acestor patru prietini. El şi-a oprit pe seama lui două odăi, cu intrare separată : toată ziua e ocupat, la tribunal, la redacţie, şi noaptea vine tîrziu acasă ; numai duminica mănîncă cu ei, ş-atunci de regulă le face morală şi le dă poveţe să fie mai prevăzători, să facă economie, ei rîd şi se pîrăsc

unul pe altul, unde-i chip ? toţi au gusturi şi slăbiciuni costisitoare : Stelian — şampania, Graur — birjile, Dan — icrele negre, numai dom' Petroni capitalizează... în bilete de loterie ; de neexplicat boala acestuia de a cheltui şi de-aşi face încurcături, din cari nu mai ştia cum să iasă ; şi vecinic afif [1], şi vecinic furios pe ţară, pe timp şi pe multe alte lucruri concrete şi abstracte. Banul unuia e al tuturora ; dar s-a nemerit ca toţi să fie mînă spartă, şi de multe ori sunt zile, cînd n-au ce da în piaţă ; noroc de Poteraş, domnu itidant, care-ntotdeauna-i gata şi foarte fericit să-şi deschidă lădiţa, cînd e vorba de „împrumuturi naţionale".

Adesea, seara, după o zi de belşug şi de risipă, încep să facă planuri, Petroni adună cîştigurile cele mari de la loterie. E o sumă fabuloasă. Şi, fumînd ultimele ţigări, stau pînă-n ziuă şi schimbă faţa lumii.

Cel mai vesel între ei e Graur, adevărul e că el şi munceşte mai mult. La cancelarie, şeful lui e foarte mulţumit, doar în privinţa stilului e cam dificil : găseşte că Graur prea face conceptele scurte şi nu respectă cu stricteţă formulele consacrate ; fără acest cusur, ar fi un şef de biurou, model ; la minister e îmbrăcat în hainele cele mai răblărite, şi are un aer de prostănac ; cum vine acasă-şi schimbă şi hainele, şi figura, e altul ; el e ceva mai glumeţ: se duce-n cîteva familii, unde din cînd în cînd e poftit la masă, şi unde e foarte apreţiat ca băiat de talent, şi ca bun cititor. Ceilalţi, necioplíţi şi sălbateci, găsesc în această notă de sociabilitate a lui Graur un nesleit izvor de glume şi de rîs. E destul ca unul să-nceapă : „degeaba, puteţi voi să ziceţi orice, copistul e băiat de salon" şi şedinţa e deschisă.

— Vezi mă, el introduce literatura noastră în înalta Societate...

— Trebuie să băgăm de seamă la ce scrim de-acum, că ne citesc *boierii* ; glumă e ?...

Puţină glorie începe să se strecoare în viaţa lor plină de nemulţumiri şi de revolte : ei văd că sunt nedreptă-

---

[1] *Afif* — lipsit de bani ; lefter.

ţiţi, excluşi de la o soartă mai bună pe care ar fi meritat-o ; în jurul lor mediocritatea, neruşinarea, viclenia triumfă cu o statornicie exasperantă ; alta era lumea pe care-o visaseră ei în şcoală ; abătuţi moralmente şi enervaţi continuu de ceea ce văd, au ajuns să se creadă dezarmaţi în lupta pentru existenţă ; tot ce-i mai împacă şi le mai dă putere să lucreze, e gîndul că ei pregătesc, cu munca lor cinstită şi demnă, o vreme mai bună pentru tinerii cari vor veni după ei. Fiecare e în ajunul de a scri ceva „cum n-a mai scris el"... eternul vis al operei definitive, care mereu s-anunţă, şi nu mai vine. Fac proiecte să-nceapă la toamnă o revistă literară, şi-şi iau fiecare ferma hotărîre ca, pînă atunci, să scrie cel puţin pentru trei numere de revistă. Dar zilele trec, şi ei îşi pierd adesea, fără să bage de seamă, cel mai preţios timp în planuri şi discuţii interminabile.

A venit vara ; Petroni pleacă să-şi vadă părinţii, ţărani în judeţul Buzăului, Graur se duce la Piteşti, la un unchi sărac „pe care are să-l moştenească", Stelian la Mănăstirea Neamţului, unde-are să joace toată vara tabinet cu stariţul Gherassi. Dan iar rămîne singur, şi iar îl apucă gînduri urîte. Tot el mai nenorocit ! Îi petrecuse pe cîte unul la gară, ş-acum i se părea c-au murit, că n-are să-i mai vadă. Casa, uliţile, sufletul lui, toate erau pustii. Priboianu îl întreba mereu ce are ; într-o zi îi zise cam în glumă :

— Mă, tu trebuie să fii amorezat !

Dan se roşi, pentru prima oară i se păru indiscret şi brutal „domnu director". Dac-ar fi atins mai delicat această rană ascunsă a sufletului lui, i-ar fi spus imediat, şi-ar fi deschis inima, pentru că de cîtva timp simţea în adevăr nevoia de a se destăinui unui prietin şi a-i cere sfaturi. Priboianu înţelese, şi schimbă vorba, hotărît să revie, şi să-l descoase, cu toată dragostea şi pregătirea de suflet necesară unui confesor.

De cînd Dan aflase că Ana e săracă, simţea c-o iubeşte în adevăr cu tot focul, cu toată setea de fericire, cu toată puterea de a spera a tinereţii lui.

Visurile tremurătoare şi nehotărîte de odinioară încep să se desfacă din neguri şi să se lumineze, ca un peisaj frumos într-un răvărsat de ziuă ; atîtea dorinţi vagi şi sfiicioase ce de-abia-i licăreau mai înainte, acum îi revin în conştiinţă cu tăria posibilităţii, cu obsesiunea poruncitoare a voinţii.

Seara ceasuri întregi se primblă prin odaie şi cugetă la Ana, şi plănuieşte : cîteodată s-aşază la masă, îşi razimă capul de[1] mînă, dar observă că, stînd jos, nu mai poate gîndi aşa de liber şi de clar, pare că o parte din energia covîrşitoare a gîndurilor lui tinde să se reverse, să se transforme imediat în mişcare fizică ; şi, ca un călător, care are-un drum lung de făcut, se scoală grăbit, şi deapănă kilometri între uşă şi fereastră... din cînd în cînd scoate din buzunar carta postală de la Ana, îi vede mîna în forma literilor, citeşte-n gînd fiecare vorbă, şi i se pare c-o aude pe ea spuindu-le, îi urmăreşte mişcările gurei pe fiecare silabă... *Paris, Place de la République 15*... Între cuvîntul Paris şi Place, el descoperise urmele unui gînd al Anei : P mare de la cuvîntul Place, era făcut ca de tipar, întocmai cum îl face el ; şi-l observa cu un surîs de mîngîiere... desigur că s-a gîndit la dînsul cînd l-a făcut. Apoi o vedea, palidă şi ostenită, la braţul lui tată-său, cutrierînd străzile Parisului, două suflete nenorocite, neştiute de nimeni în haosul acelui oraş mare : închipuirea lui i-o arăta desluşit ; el o fixa cu privirea, îi cunoştea şi-i alegea mişcările, paşii, ca şi cum ar fi mers încet pe urma ei, o vedea oprindu-se pe la vitrine, întorcîndu-şi capul după un echipaj... O, cît trebuie să sufere ea acolo, în acel exil de ruşine şi de durere !... Ce-o să se facă ea acum ?... Cum s-ar duce s-o vadă, să-i cadă-n genunchi şi să-i spună c-o adoră şi se închină la ea ca la o sfîntă, că niciodată n-a iubit-o cum o iubeşte-acum, să-i aştearnă la picioare viaţa, toate visurile lui...

— Ce, nu te-ai culcat încă ?

— M-ai speriat... E tîrziu ?

---

[1] In ed. 1894 : *„...îşi razimă capul pe mînă..."*

— Aproape două. Ascultă, Dane, vreau să-ţi vorbesc ; şezi colea puţin, că văd că nu ţi-i somn...

Şi Priboianu îl aşeză pe scaun ; părea un dantist ce se prepară să-i scoată o măsea ; cu mîinile în buzunar făcu cîţiva paşi prin odaie, apoi se opri în faţa lui Dan, îl privi c-o nespusă dragoste şi îi zise :

— Frate Dane, eu n-am avut vreme să iubesc... dar să nu-ţi închipui că viaţa asta de berărie şi de cafenea n-a mai lăsat nimic sfînt şi delicat în mine... dăunăzi ţi-am spus aşa o vorbă... în glumă, şi n-ai idee cît mi-a părut de rău, cînd am văzut că nu era pentru tine un subiect de glumă... eu, de felul meu, nu sunt curios ; dacă nu mi-ai fi drag, dacă n-aş crede că ţi-aş putea fi de vrun ajutor în nevoile şi supărările cari te mistuie, nici prin gînd nu mi-ar trece să te-ntreb : ce ai ? ce te doare ? Dar îmi eşti drag, şi de-aceea te rog să-mi spui... cum ai spune mamii tale. Iubeşti ?

— Da.

— Pe cine ?

— Pe... Ana Racliş.

— Domnişoara care...

Dan se roşi pînă-n albul ochilor şi, văzînd uimirea, mila şi jena cu care-l priveşte Priboianu, făcu un efort, ca şi cum şi-ar fi smuls din carne vorbele pe care avea să le spuie :

— Ştiu, dar ce-i ea de vină ? Dac-a avut un unchi mizerabil... e o nenorocire... dar ce vrei ? să judec cum judecă lumea rea şi idioată, să arunc asupra ei ruşinea unei fapte murdare, de care nu-i întru nimic vinovată ? Poţi s-o plîngi, dar s-o faci răspunzătoare de... violenţa unei bestii ?...

— Bine, Dane, eu n-o acuz pe ea, să ne înţelegem ; a fost victima unui om mizerabil, brutal... tot ce vrei, nu zic ba ; dar dacă, cum spune lumea, ea are să aibă un copil... te-ai gîndit la asta ?

— M-am gîndit, m-am gîndit la tot.

Şi fruntea lui Dan se broboni de sudoare.

— Vezi trebuie să... mă rog, tu de cînd o iubeşti ? Cum aţi ajuns... ţi-e somn ?

— Nu, de loc.

— Atunci, spune-mi tot de la început.

Şi Dan spuse toată istoria acestui adînc şi dureros amor, care-i umplea viaţa : i se părea că se născuse cu el. Privirile Anei erau atîtea momente de fericire şi de lumină, el îşi aducea aminte şi vorbea de ele ca de nişte întîmplări însemnate, ca de singurile locuri de repaos în lunga, pasionata goană a dorului ş-a iluziilor lui. Nu-şi vorbiseră... dar cîte nu-şi spuneau ei cînd se uitau aşa pierduţi unul la altul, înfioraţi de misterioasa atingere a sufletelor lor, simţind amîndoi din lumina ce răsărea deodată pe faţa lor, din focul şi duioşia cu care se priveau, că în momentele acelea se înţeleg, vieţile lor se sorb şi se topesc într-un singur gînd, şi ei îşi dau bine seama că, dacă stau aşa neclintiţi şi pătrunşi ca de-o evlavie sfîntă, e că-n existenţa lor se oficiază un act solemn, o taină mare, ceva care dă fiorul eternităţii !

Dan se încălzeşte, îl îmbată farmecul expansiunei, tăria gîndurilor atîta timp închise : el îşi spune nopţile de visuri şi de nelinişte, credinţa lui că Ana e singurul suflet care l-ar înţelege, şi i-ar da putere şi entuziasm : o adoră, viaţa lui nu mai respiră decît prin ea, o simte în cele mai secrete gînduri, şi temeri, şi speranţe ale sufletului lui ; de cînd o ştie nenorocită, de cînd a aflat cum se-nchidea-n odaia ei şi nu vroia să vadă pe nimeni, şi cum a plecat cu bietu tată-său ca să-şi ascundă durerea de ochii răi şi veninoşi ai lumei, de atunci parcă o iubeşte şi mai mult, gîndurile lui o caută, o urmăresc din ce în ce mai însetate, şi mai bolnave de dorul ei. Acum parc-o vede mai bună, mai cuminte, mai mare în tristeţa ei... poate că e o nebunie, dar simte că viaţa lui ar fi deşartă şi n-ar mai însemna nimic, fără neliniştea şi aşteptarea asta tristă, dureroasă, şi totuşi nespus de dulce ; cînd se gîndeşte la ea, la viaţa pe care-ar duce-o ei împreună, o dată i se însenineazä toate, parc-o altă lume i se deschide, aude glasul ei chemîndu-l la fapte mari, şi, în farmecul iubirei ei, i se pare c-ar deveni atotputernic...

Lumînarea se trecuse toată, mucul sfîrîi în sfeşnic şi se stinse : afară era ziuă.

Priboianu avea ochii umezi, îşi întoarse faţa spre fereastră, geamurile erau asudate, parc-ar fi căzut brumă.

— În cîte-avem azi ?

— Azi... e miercuri... douăzeci...

— Mai sunt unsprezece zile pîn-la-ntîi septembre... Cînd se-ncep lecţiunile regulat ?

— De ce mă-ntrebi ?

— Trebuie să pleci la Paris...

Dan simţi că se-nvîrteşte casa cu el ; în momentul acela văzu pe figura lui Priboianu o lumină extraordinară.

— Tu culcă-te să te odihneşti, eu azi îţi pregătesc tot, ca să poţi pleca diseară... Să n-ai grijă de nimic... Dormi liniştit...

Şi Priboianu ieşi : în urma lui parcă scăzu deodată lumina-n odaie.

Greu de hotărît care din doi era mai fericit.

Ce om bun, gîndi Dan ; şi tot sensul vieţii parcă i se lămuri în acest gînd...

XII

Dan era de două săptămîni în Paris. Ce s-a ales din toate planurile pe cari şi le făcuse-n tren ? Bucuria cu care plecase, încrederea copilărească în iluziile lui, curajul cu care se vedea intrînd la Ana, vorbele ce gîndea să i le spuie, unde erau ? Tot planul lui, atît de sigur şi de clar, rămăsese-n vagon.

A cincisprezecea zi de cînd bate acelaşi trotuar, în Place de la République. L-or fi luat oamenii la ochi ; i se pare că unii trecători întorc capul după el şi-l privesc bănuitor.

Din cînd în cînd îşi iuţeşte pasul şi trece cu aerul unui om zorit de afaceri, şi peste zece minute se întoarce, ca şi cînd ar fi uitat ceva. Înălţimea edificiilor, mulţimea ferestrelor, bogăţiile vitrinilor îi ostenesc ochii, îi sperie gîndurile ; şi mereu se uită, fără să vrea, la colosala statuă din mijlocul pieţii. Îl obsedează atitudinea neclintită, calmul figurii, şi braţul rîdicat al femeei-uriaş, cu sfînta creangă de măslin, pe care i-o întinde c-un gest solemn, de o eternă, exasperantă pacienţă. Sufletul lui agitat se simte contrariat de imobilitatea lucrurilor din afară. I se pare că statua Republicei înadins stă acolo, ca să-l observe cu privirea ei fixă, cum se poartă de colo, colo, fără astîmpăr ; se sfieşte de ea ca de-o fiinţă vie, indiscretă, care-l spionează şi-i ia sama la toate mişcările lui. De cîte ori se apropie de casa în care stă Ana, simte că o durere surdă îi strînge inima şi-i taie respirarea, parcă-l arde ceva pe piept, picioarele i se moaie, şi-l umple o frică neînţeleasă, un sentiment penibil de laşitate, care-i discordează toţi nervii şi-l prosteşte. A încercat adesea să-şi ia inima-n dinţi şi să intre, dar gîndul că ar face o impresie rea vizita lui neaşteptată, şi că ar fi o lipsă de respect pentru durerea acelor două suflete zdrobite, să le turbure din liniştea şi izolarea în care s-au refugiat,

gîndul acesta îi răsărea în minte şi-l oprea brusc, ca şi cum i-ar fi intrat un glonţ în cap. Zadarnic, în toate serile pînă tîrziu îşi trudeşte ochii căutînd să-i vadă umbra la vreuna din sutele de ferestre ale casei : inima lui bolnavă şi neliniştită tresare cu fiecare lumină ce se aprinde, năluciri şi iluzii se desprind din fiecare tremurare de perdea, dar nimic din ce caută el cu atîta neastîmpăr, nu i se arată. Într-o zi pe la toacă a văzut pe Racliş ieşind de-acasă, l-a urmărit, de departe, şi inima-i bătea de-i îneca răsuflarea, i se părea că face o crimă : ochii, figura lui speriată aveau ceva din expresia feroce a unui ucigaş care se duce să dea lovitura. Bătrînul mergea încet, zgrebulit ca de frig, cu capul plecat înainte, cu mînile-n buzunările pardesiului, ca pe nişte beţe îi jucau pantalonii largi pe picioarele lui slăbănoage, subţiri, apucă pe-o stradă la stînga şi intră într-o cafenea ; atunci Dan iuţi pasul şi, cînd ajunse în dreptul ferestrei, aruncă o privire piezişă, fricoasă şi trecu înainte, i s-a părut că l-a zărit în profil, stînd singur la o masă ; la întoarcere, s-a uitat şi l-a văzut bine : sorbea dintr-o ceaşcă, pe care o ţinea cu amîndouă mînile ; pe la celelalte mese erau tot capete albe ; probabil, o cafenea în care veneau mai mult bătrînii din cartier... În colţul străzii s-a oprit, hotărît să-l aştepte pîn-o ieşi, ş-atunci... să fac-aşa ca şi cum l-ar întîlni din întîmplare, să s-arate surprins : „a bonjur domnule Racliş, ce mai faceţi ?" şi pe cînd urmărea în gînd o conversaţie închipuită, îl văzu viind ; curaj !... merse înaintea lui, simţea că-l sugrumă o emoţiune stupidă, revoltătoare, îi părea rău şi-i venea să se-ntoarcă şi s-o ia la fugă, dar nu se mai putea, acum erau aproape, încă doi paşi, timid, zăpăcit îşi duse mîna la pălărie... bătrînul, cu acea privire fixă, de somnambul, a omului aiurit de durere, trecu pe lîngă Dan, fără să-l vadă. Acesta zăpăcit, înfiorat, ca şi cînd o fantomă ar fi lunecat pe dinaintea lui, rămase un moment ţintuit pe loc ; capul îi era deşert, un sentiment penibil de desperare şi de dureroasă osteneală îi îngreuia trupul şi mintea, i se părea că moare. Îşi duse mîna la frunte, ca un om căruia îi vine rău, clipi tare din ochi şi într-un efort su-

prem de gîndire cercă să-şi dea seamă de locul şi starea sufletească în care se află, o putere hipnotică îl duse în neştire pe urmele nefericitului bătrîn, din hainele căruia părea că se împrăştie un parfum de tristeţă şi de mister şi-i înconjoară fiinţa într-o atmosferă nestrăbătută. Racliş intră. Dan îl urmări cu gîndul, i se părea că-i aude paşii, respirarea, îl vedea cu mîna pe rampă, încovoiat, suind încet treptele unei scări obositoare : sus, la al treilea, la al patrulea rînd, într-o sală lungă, cu puţină lumină, închipuirea lui, odată cu bătrînul, deschidea o uşă : atunci icoana Anei i se lămurea deplin şi-i rămînea în minte, nemişcată ca într-o ramă : o figură de sfîntă, palidă, frumoasă, o privire de o divină resemnare şi bunătate în ochii ei adînci, mari, albaştri, şi-n zîmbetul ei o blîndeţă, o melancolie duioasă, străbătătoare, pe care o simţea parcă, cum vine de acolo şi se scoboară, cu o lunecare de lăcrămi, în inima lui torturată, în viaţa lui pierdută şi zbuciumată ca un vas naufragiat... „La ce-am venit aici ? Cît am să mai rătăcesc aşa, ca un nebun ?“ Şi zilele treceau de o monotonie şi de o sterilitate exasperantă. Aceleaşi hotărîri în fiecare dimineaţă, ş-aceleaşi mustrări amarnice în fiecare seară, cînd se ducea să se culce, tîrziu, rupt de osteneală, demoralizat, enervat de laşitatea lui, de apăsătoarea conştiinţă a timpului pierdut.

Dar astăzi, fie ce-o fi, are să se ducă s-o vadă. Trebuie să ia un sfîrşit acest turment, mult mai crud şi mai chinuitor decît desperarea. „Două săptămîni... *affreux cauchemar !* [1]... Ce s-o fi uitînd aşa la mine femeia asta ? Mi se pare c-am spus „*affreux cauchemar*“ tare, o fi crezînd că sunt nebun... Un regiment de husari... Frumoşi soldaţi !... Ce curios răsună trîmbiţele, parcă-i la teatru... Două şi jumătate ; mai aştept pînă la trei, poate să iasă el... de astă dată n-am să-l mai las fără să-i vorbesc... dacă pînă la trei nu-l văd, intru ; dar mai bine-ar fi să-l văd şi să-i vorbesc întîi, în stradă, la cafenea... „Iată-l“. Şi Dan, pîndindu-i direcţia, se strecură printre trăsuri şi, convins că bătrînul se ducea tot acolo, alergă să-i apuce

[1] *Affreux cauchemar !* (fr.) — îngrozitor coşmar.

înainte ; sîngele-i vîjîia-n urechi, și inima-i bătea tare de spaima exagerată a hotărîrii lui. Cînd ajunse la ușa cafenelei își aruncă ochii în urmă, cu frică, și zări pe Racliș ivindu-se în colțul uliții, intră, se așeză la o masă din fund, și ceru o cafea, privi în juru-i și văzu cu părere de bine că celelalte mese erau ocupate : bătrîni cu capete pleșuve, lustruite, cu ochelarii sprijiniți pe vîrful nasului, citeau gazete ; în imobilitatea și tăcerea lor păreau a fi de ipsos ; unii jucau șah, și-ncremeniți în atitudini meditative, cu coatele pe masă, cu ochii lungiți într-o vagă nehotărîre, aveau aerul că stau acolo de la începutul lumei, fără să fi făcut vro mișcare. Erau și tineri, cari vorbeau, dar așa de încet, parcă se temeau să nu scoale pe cineva din somn. Curioasă întîlnire de oameni ! Cine-ar fi crezut să găsească în mijlocul celui mai agitat și mai zgomotos oraș din lume, cafeneaua aceasta, așa tăcută, liniștită ca o biserică. Ușa se deschise încet, nimeni nu-ntoarse capul să vadă cine intră. Dan simțea ca o arsură pe piept. Bătrînul înaintă în fund, ochii lui sticloși căutau un loc, instinctiv Dan se sculă, Racliș se uită la el, îl cunoscu și-i întinse mîna, distras, ca și cînd l-ar fi văzut acolo în toate zilele.

— Ce, nu mai scrii la „*Alarma*" ?

— Ba da, dar luna asta... mă mai odihnesc și eu...

— Așa ? de aceea nu mai vedeam nimic de d-ta. Noi credeam că te-ai retras.

Ceru o cafea. Dan luă chibritelnița din mijlocul mesei ș-o dete ceva mai la o parte. Adînca tristeță de pe figura lui Racliș îl umplea de milă și de respect.

— Domnișoara Ana-i bine ?

— Mulțumesc, e bine, e foarte bine. Mai stai pe-aci ?

— Poate vreo săptămînă...

Bătrînul apucă ceașca cu amîndouă mîinile și sorbi de mai multe ori tremurînd din cap. Rămase cîteva minute neclintit, cu privirea dusă ; apoi plăti.

— Mergem ?

— Da.

Și ieșiră împreună. Amîndoi, cu ochii în jos, pășeau încet, fără să-și vorbească.

Aproape de casă, deodată, ca şi cînd gîndurile pasionate ale lui Dan s-ar fi introdus pe nesimţite în conştiinţa lui Racliş, acesta-l întrebă :

— Vrei să vezi pe Ninica ?

— Eu nu-ndrăzneam...

Dan se roşi, crezu c-o vede în clipa aceea.

— S-a făcut grozav de ursuză, fuge de lume, nu vrea să vadă pe nimeni... Nu ştiu... m-am luat de gînduri. Pentru d-ta însă... are o particulară stimă de cînd era în şcoală, dac-ai putea să-i vorbeşti, cred că i-ar face bine asta, ar mai înveseli-o poate, e aşa de tristă, că mi-i în grijă de ea... Iată, aicea stăm noi ; poftim...

Dan, urcînd scările, simţea că-şi pierde conştiinţa, o emoţiune distrugătoare îi încleşta fălcile, bătăile inimei îl sufocau ; se ţinu de rampă ca să nu cadă. Era de-o paloare de mort.

— Aşa-i c-ai ostenit ? Eu m-am obicinuit cu scările... Şezi puţin... Sau nu, vino ici, în odaie la mine, ş-aşteaptă... o să-i spun că... să vedem... pardon... un moment.

Şi bătrînul, zăpăcit, îi arătă un scaun şi ieşi.

Penibilă aşteptare ! De ce-şi închipuia Dan că soarta lui are să se hotărască în momentul acela ? De ce tremura ca un vinovat la gîndul c-are să vadă pe Ana ? Ea poate că-l uitase de mult, poate că nu l-a băgat în seamă niciodată, şi tot ce credea el, era numai o iluzie, o nebunie a minţii lui bolnave... Dar ce zăbovesc atîta ? Desigur că nici nu vrea să-l vadă. Îşi pipăi cravata, şi şi-o îndreptă, că era cam strîmbă. S-auzeau pe sală paşi, zgomot de uşi, cîte-o cheie răsucindu-se-n broască c-un scîrţîit metalic. I se părea că stă acolo de multă vreme, nu-şi mai dedea seamă de cînd. Avea clipe de uitare, întunecări subite, ca-ntr-o luptă cu somnul ; inima-i era mai potolită : un sentiment, mai mult de osteneală, decît de nelinişte, toropirea şi moliciunea pe care-o lasă în organismele plăpînde o violentă zguduire de nervi. Se gîndi la Priboianu. Îşi fixă ochii pe-o fotografie din părete, în care crezu că recunoaşte trăsăturile Anei, un moment se văzu la pensionul doamnei Raspal... figura

repulzivă a lui Veronescu Prisăcani îi lunecă prin minte. Jos, lîngă scaun, era un jurnal, se plecă să-l ia. Auzi un fîşîit de rochie şi tresări ca din somn... Ana era în faţa lui ; i se păru mult mai înaltă.

— Ce plăcere neaşteptată ! şi ea-i întinse mîna şi-l privi în faţă cu o prietenie, în care se vedea puţină jenă. Dan, în picioare, tulburat, căta la ea c-un surîs vag, şi parcă nu se-ncredea c-o vede. Bătrînul nu-şi găsea astîmpăr de bucurie, rîdea ca un copil.

— Vezi... Ninico, tu credeai că glumesc... Nu-ţi spuneam eu, domnule Dan, că de d-ta n-are să fugă, s-a făcut o sperioasă...

— Ei, acum lasă, tată... Să mergem dincolo...

Şi trecură în odaia de-alături, un salonaş cu mobile vechi, joase ; într-un colţ o etajeră cu cărţi, la mijloc o masă ovală, neagră, cu incrustaţii de alamă pe margini ; pe jos un covor ; lîngă fereastră, care da în curte, o mesuţă de lucru, de care Ana apropie înc-un fotoliu.

— Şezi colo [1], domnule Dan ; de mult nu ne-am mai văzut...

— Un an aproape.

Bătrînul sta în picioare şi se uita la Ana cu nesaţ, ca şi cînd el era acela care n-o văzuse de-un an.

— Ştii, domnule Dan, că şi Ninica scrie.

— Da ?

— Cum eşti şi tu, tată ?... şi faţa ei albă, întinsă, se rumeni puţin, ea privi zîmbitor la Dan : Dumneata crezi ?

— De ce să nu cred ? Eu sunt convins c-aţi scri bine...

— Vrei să rîzi de mine ; nu m-am gîndit niciodată la asta, şi ea căuta să se descarce ca de-o vină. A glumit într-o zi cu tată-său : o tot întreba de ce stă vecinic închisă-n casă, şi ea, ca să scape, i-a spus că scrie. I-ar plăcea în adevăr să poată scri ; dar e aşa de proastă, niciodată nu şi-a putut fixa mintea la ceva...

Dan o contempla, o adora ; sufletul lui găsea un farmec infinit în vorbele ei naive, în glasul ei curat, cu

---

[1] In ed. 1894 : *„...Şezi colea..."*

sonorități de cristal, în ochii ei dulci, moi, în mișcarea delicată a gurii, în îndoiturile rochiei ; toată ființa ei i se părea un vis miraculos, fascinator ; seninătatea privirei, nevinovăția chipului ei îl făcu să cugete c-ar putea fi o calomnie tot ce clevetise lumea pe socoteala ei. Cătă la ea, pios, ca la o sfîntă...

Un țipăt strident de copil mic se auzi, năbușit, din altă odaie.

Ana tăcu. Dan își plecă ochii în pămînt, dar un hohot de rîs, sinistru, nespus de îngrozitor, îi tăie auzul : Ana, cu capul pe spate, cu buzele uscate și vinete, tremura de-un rîs convulsiv, o vînă neagră îi diforma gîtul, degetele-i trosneau într-o crispație desperată, nebună.

— Ninico... pentru Dumnezeu... ce-i asta ?... E a treia oară...

Și bătrînul, zăpăcit, tremurînd, o freca pe mîini, pe tîmple. Dan înlemnise de spaimă și de durere. Îi era rușine, ca de-o crudă și neiertată indiscreție, de faptul că se găsește martur la această scenă sfîșietoare, și-și întoarse fața, ca să nu vadă. Bătrînul ieșise s-aducă un pahar cu apă. Dan simți pe mîna lui o mînă rece ca gheața ; ș-un glas fantastic, ce părea că vine de departe îl întrebă blînd :

— Te-ai speriat ?... Mai stai, te rog... te rog...

Ana surîdea ; un surîs straniu, ce da impresia fioroasă a unei agonii. Fața ei avea un lustru de marmură, și ochii umezi, gata să plîngă, străluceau ca-n friguri. Clipi, își mușcă buza de sus, își pipăi părul la tîmple, în creștet, și la ceafă. Dan căuta o vorbă indiferentă, străină de impresiile momentului, dar nu găsea, și tăcerea fiecărei clipe îi apăsa conștiința cu greutatea unei remușcări obsedante.

— Dumneata ești de mult în Paris ?

— Eu ? de vro... două săptămîni.

— Mai stai ?

— Cîteva zile...

Bătrînul intră cu paharul de apă, pe care-l vărsase pe jumătate.

— Ştii ce zic eu, tată? Să oprim pe domnu Dan să mănînce cu noi.

— E o idee minunată.. Şi mie-mi venise... Bravo, Ninico, bravo... Dar unde-am pus eu pălăria?... am s-aduc ceva... bun de tot... nu vă spun... a, am găsit-o.

Rămaseră singuri. Ana se uită la Dan, cu ochii ei de altădată.

— De ce eşti supărat? Îţi pare rău că te-am oprit?

— Da' nu sunt de loc supărat.

— Atunci, spune-mi drept, la ce te gîndeşti acuma?

— Eu? La ce mă gîndesc?

Ana dete din cap surîzînd. Dan rămase visător; mulţime de gînduri îi fulgerară într-o clipă. Se hotărî să-i spuie; şi căută o frază scurtă, presimţind c-are să-i tremure glasul. O privi ţintă-n ochi, avu senzaţia că se clatină casa cu el.

— N-ai să te superi?

— O, poţi să-mi spui orice...

Atunci el simţi o rupere surdă în piept şi, ca un om care moare, şopti:

— Te iubesc.

— Pe mine? — O roşaţă subită se aşternu pe obrazul Anei.

— Ai spus că nu te superi, şi Dan avu un moment de cumplită căinţă.

— Dar d-ta, se vede că nu ştii, nu ştii nimic...

Ea se uită sălbatic, fioros în păretele din faţă, ca şi cum ar fi voit să-l dea la o parte cu privirea. Dan se temu de un nou acces.

— Domnişoară — şi glasul lui tremura de-o implorare sfiicioasă — de ce nu vrei să vorbim în linişte, să ne spunem tot ce gîndim? Poate că niciodată n-o să mai avem ocazia şi pornirea asta de sinceritate.

— Te ascult, domnule Dan, cînd ai şti cu ce plăcere te-ascult!... Un moment, te rog, s-aprind lampa.

Ea se sculă; calmă, cu mişcări îndemănatice şi delicate, ridică globul, aburi sticla ş-o şterse, netezi fitilul cu chibritul aprins, potrivi lumina; şi cînd se aşeză, avu un moment iluzia că e la pension.

— Aşa, acum ne vedem mai bine... putem vorbi.
Pregătirea aceasta scăzu curajul lui Dan ; liniştea Anei îl intimida, nu mai ştia cum să-nceapă. Ea înţelese, şi-l întrebă rîzînd :
— Vrei să luăm altă vorbă ?
— Nu, dar mă gîndeam la prea multe lucruri deodată... îmi trec prin minte dimineţile, cînd ne uitam de la fereastră unul la altul... adecă eu mă uitam, d-ta poate că nici nu băgai de seamă cum te priveam... Ţi-aduci aminte, într-o seară, era tot aşa pe vremea asta, d-ta citeai la fereastră...
Şi vorbele picurau încet ; tablouri luminoase se desfăceau din negurile trecutului, ca dintr-o viaţă depărtată. Sufletele lor se deschideau încălzite de farmecul aducerilor aminte, se îmbătau de tăria gîndurilor tăinuite atîta vreme. Ana îi spuse torturile prin care a trecut, nopţile lungi, pustii, în care aştepta din ceas în ceas să moară, oroarea care-a urmărit-o ca un vis urît, ş-o urmăreşte încă, momentele de dezolare în cari cugeta la Dan, ca la un sfînt pe care nu l-a înţeles, fiorul ei de fericire, şi de suferinţă în acelaşi timp, cînd citea ceva scris de el, şi i se părea că-l vede, că-i simte gîndurile cum se apropie de ea şi trec, ca singurele raze de lumină, peste viaţa ei întunecată şi distrusă pentru totdeauna.
Dan îi povestise copilăria lui tristă, decepţiile şi osteneala care-i tăiase orice avînt, orice entuziasm, apoi speranţele, temerile, planurile nesfîrşite şi toate emoţiunile acestui amor care-i umplea viaţa.
Erau alături, plîngeau amîndoi, şi mînile lor se strîngeau, fierbinţi, pasionate ; toată iubirea, toate gîndurile pe care nu şi le mai spuneau se descărcau în fiorul acelei atingeri. Bătrînul intră. Dan cercă să-şi retragă mîna, dar Ana i-o ţinu strîns, şi zîmbi.
— Ce, nu ţi-e bine, Ninico ?
— Ba mi-e foarte bine. Da... să te-ntreb ceva, tată : tu iubeşti pe domnu Dan ?
— Vezi bine, că-l iubesc. Pentru ce mă întrebi ?
— Pentru că... îl iubesc şi eu...

Şi amîndoi aiuriţi de-atîta fericire, ţiindu-se de mînă, înaintară cu o legănare ritmică de mişcări, ce părea că se leagă inconştient cu cadrilul lor de la pension.

Bătrînul adusese stridii, unt proaspăt ş-o sticlă de *Sauterne*. Dar mai ştiu ei ce mănîncă, ce beau, unde se găsesc? Toate se petrec ca-ntr-un vis, din care li-i frică să nu-i deştepte.

Se fac tăceri dulci, sfinte, de o misterioasă voluptate. Ei stau alături, din cînd în cînd mînile lor se ating discret, ca şi cum ar voi să se asigure, să pipăie realitatea acestei fericiri. Ochii li-s încă uzi de lăcrimi, lăcrimi de bucurie, de extaz. Bătrînul îi priveşte lung, suspină, rîde, şi nu se-ncrede ; spune mereu aceleaşi vorbe :

— Vezi, Ninico, cum a venit domnu Dan ?... Două săptămîni, frate, şi noi să nu ştim !... Cine-ar fi crezut, cînd ne suiam adineaurea pe scări... Da' osteniseşi, spune drept... Zău, bine a zis cine-a zis, că n-aduce anul ce-aduce ceasul...

După-masă, compunerea telegramei : Ana aşteaptă să-i dicteze, a scris adresa : ridică ochii albaştri şi rîzători la Dan, care stă-n picioare, lîngă ea :

— Ei, pe urmă ?

Şi iar citeşte rar, apăsînd pe fiecare vorbă : „Cezar Priboianu, director *Alarma*, Bucureşti, Romînia". Dan se uită la părul ei blond, împletit într-o coadă groasă şi prins în creştet c-un pieptene de baga, cîteva fire scăpate, mai scurte, tivesc cu o umbră delicată ceafa ei albă, rotundă. Ea-şi rîdică ochii şi-i spune să-şi lase mustaţa-n pace. Dan se apleacă, îi atinge mîna încetişor, şi dictează : „Fericit, recunoscător. Trimete imediat Poteraş Bîrlad pentru actele necesare căsătoriei. Cununia aici legaţie. Aşteptăm nerăbdători. Dan."

— Lasă să scriu şi numele meu aicea.

— Eu... nu-mi venea să zic...

— Aşa ! Uite ce frumos sună : „Dan şi Ana".

Şi amîndoi se uită cu drag la numele lor alăturate ; ei găsesc şi aci o notă de simetrie, ceva predestinat, care stă în acord cu perfecta armonie a sufletelor lor.

La plecare Dan, cam jenat, dă a înţelege că el ar dori să vie cît de dimineaţă, şi asupra părerii lui că „domnişoara“ n-ar prea avea aerul de a fi „matinală“, ea-l asigură că un logodnic mai puţin ceremonios, care i-ar zice *tu* şi *Ano* frumuşel, ar putea veni la şapte ceasuri să ia cafeaua împreună, dar dacă Dan al ei vrea să fie „domnu Dan“, ea se sfieşte să-i iasă-nainte cu ochii cîrpiţi de somn. În prag mai stau de vorbă un sfert de ceas, în care fac primele încercări asupra întrebuinţărei pronumelui *tu*.

— Aşadar, mîine la şapte... şi ochii lor se privesc adînc, adînc, îşi sorb cu lăcomie provizie de fericire, pentru lungile, nenumăratele ceasuri ale nopţii.

Afară e răcoare. Dan pluteşte ; instinctiv îşi ţine mîna dreaptă-nchisă, ca şi cum ar strînge în palma lui, caldă încă de impresia pe care i-o lăsaseră degetele subţiri ale Anei, toată senzaţia acelei dulci întîlniri, ceva palpabil din iubirea ei, şi s-ar teme să nu-i scape cînd ar deschide mîna. Stelele de sus, tăcerea nopţii, casele, aerul, luminile de la felinare, toate i se par solemne în momentul acesta. Sufletul lui creşte, un sentiment de infinit îi înfioră gîndurile : lumea palpită în ritmul vieţei lui.

XIII

— Da, înţeleg, e dureros să vorbim de asta, dar un moment de bună francheţă ne uşurează şi ne scapă adesea de cele mai crude turmente. Eu vreau, şi sunt sigur că pot, să te fac perfect liniştită asupra lucrului acestuia : mie-mi trebuie sufletul tău ; şi-l vreau senin, ca să poată fi bun, şi ca să-l pot avea *tot*... Nino, lasă-mă să-ţi rîdic obsesiunea asta de pe suflet. De ce dai din cap ?

— Pentru că... tu eşti un sfînt, şi nu vreau să te gîndeşti la orori...

Dan o privi ţintă-n ochi, ca şi cum ar fi vrut s-o sugestioneze.

— Ascultă, Ano, tu suferi mai mult din cauza modului tău de a gîndi : dacă, în minutul ăsta, ai avea toată încrederea pe care ar trebui s-o ai în iubirea mea, şi dac-ai fi o păsărică cuminte, cu totul superioară, cum te-am visat eu întotdeauna... ştii ce-ai face ?

— Ce ?

— M-ai lua frumuşel de mînă şi m-ai duce... la leagănul copilului... nostru ; nu e al tău ? tu nu eşti a mea ?... Ano, cugeţi tu cît te ador, cît eşti de necesară vieţii mele, aşa cu încercările prin care-ai trecut şi cu tot ce se leagă de fiinţa ta ? ...Tu nu ştii cît îmi pari de mare şi de sfîntă, tocmai prin suferinţile tale... Haide, dă-mi o dovadă că mă iubeşti în adevăr, ca să fiu deplin fericit...

Tăcuţi, înfioraţi de-un sentiment misterios, privesc amîndoi mica figură rotundă şi grăsceană a copilaşului care doarme : guriţa, de jur împrejur asudată, pare o floare pe care-a căzut roua ; e aşa de calm repausul divin al acestei gingaşe vieţi de-o lună şi jumătate, că şi aerul din odaie are ceva tainic, evlavios, solemn, ca

şi cum s-ar simţi acolo prezenţa unui înger, păzitor al somnului nevinovat ; Dan se uită la copil cu o nespusă milă ; gropiţa pronunţată, pe care i-o descopere în bărbie, îl face să-şi ridice ochii la Ana ; ea e palidă şi cu privirea dusă. El îi zîmbeşte într-o căutătură de infinită adoraţie, buza lui tremură de şoapta unei întrebări sfiicioase :

— E băiat ?

Ana clatină din cap, şi-şi întoarce faţa.

Din momentul acesta nimic nu mai tulbură gîndurile lor. De acum pot vorbi şi plănui în linişte, căci fetiţa a intrat în cadrul vieţii şi visurilor senine ce li se desfăşură înainte cu strălucirea şi farmecul uimitor al basmelor.

Racliş, întinerit, nu mai avea astîmpăr. De dimineaţă pînă seara era în ropotele pregătirii. Într-o zi au ieşit tustrei ; Ana la braţul lui Dan ; discuţie : care din doi e mai înalt — erau deopotrivă — se opreau în stradă, se măsurau, oglindindu-se în vitrine, lipindu-şi umerii... „Nu te nălţa !“ „Stai drept.“ „Tu ai tocurile mai înalte“. Bătrînul rîdea. El susţinea că Ninica e cu două degete mai scurtă, „dar ea are să mai crească“. Oamenii, casele, uliţele, tot ce vedeau îi impresiona neobicinuit : iubirea lor răspîndea, pe unde călcau, un farmec de sărbătoare şi de neînchipuită frumuseţă. La întoarcere Dan îi arătă statua Republicei : „Cînd ai şti de cîte ori m-am uitat cu ciudă la cocoana asta de bronz, care-avea aerul că rîde de mine ; uite-acu ce triumfător ne priveşte, şi ei îi pare bine că ne-am regăsit şi că ne iubim.“

Unsprezece zile de cînd îşi pun viitorul la cale. Sunt singuri, la aceeaşi mesiţă de lucru, la care şi-au făcut primele destăinuiri. Ana ascultă cu nesaţ : i se pare că intră într-o lume nouă, mare, plină de interes şi de minuni. Dan evoacă figurile prietenilor lui, pe cari-i prezintă, ca pe nişte eroi extraordinari, într-o proiecţiune de lumină uimitoare : viaţa lor mîndră, munca lor dezinteresată, fraternitatea lor de idei, de talent şi de suferinţi, care i-au apropiat, i-au strîns ca într-o castă şi i-au izolat de lume, visurile lor largi şi umanitare, apoi glu-

mele, particularitățile și figurile fiecăruia... Ana e sigură că i-ar recunoaște, cum i-ar vedea, și parcă i-e dor de ei, ca de ceva care face parte din viața lui Dan.

El îi ia mîna și i-o sărută ; cu o mișcare delicată, ea-și lasă capul visător pe umărul lui, gurile lor se cheamă cu sete, se atrag, își sorb respirarea în sărutări lungi, fierbinți, fioroase. O, dulcii, îmbătătorii ei ochi ce se închid și tremură, atît de drăgălaș, sub apăsarea gurii lui arse de iubire !

— Entrez !

„E cineva jos care-ntreabă de domnu Dan". Cine poate să fie ? Dan pleacă cu capul gol. Portarul strigă-n urma lui : „prenez garde, monsieur, vous allez vous casser la tête" [1]. Ana așteaptă, neliniștită.

Peste cinci minute ușa se deschide largă. Un domn străin, se înclină jenat. Dan, în extaz :

— Ghici cine e ?

Ana se gîndește o clipă, apoi surîde.

— Domnu Priboianu ?

— Vezi, că te-a cunoscut ?

Își aduc aminte de noaptea-n care-au stat pînă-n ziuă. Găsesc o plăcere în rechemarea temerilor și suferinților trecute. Priboianu schimbă vorba, cînd i se pomenește de ce-a făcut el pentru fericirea aceasta... Ana se uită curios la barba lui stufoasă, la mînile lui mari și păroase: rîsul, gesturile, glasul, vorbele cele mai neînsemnate i se par extraordinare, de un înțeles adînc, mistic — ea crede că vede un om dintr-un alt planet, venit pe pămînt numai de dragul lui Dan al ei. Sub căutătura duioasă, părintească a lui Priboianu, inimile lor se simt ocrotite, tresar de-o fericire nouă, ei se privesc ca-ntr-o oglindă, în sufletul lui bun, și parcă se iubesc și mai mult.

— Iacă și tata !...

Nouă explozie de bucurie. Bătrînul adusese verigile de logodnă. Ana trece în odaia de alături să-ncerce o rochie. Dan se scobori cu Priboianu să cumpere două

---

[1] *Prenez garde, monseiur, vous allez vous casser la tête* (fr.) — aveți grijă, domnule, o să vă spargeți capul.

sticle de şampanie : mai mult un pretext, ca să-i vorbească, să-i spuie de copil, de cum a ştiut el să introducă în sufletul plăpînd şi tulburat al Anei un mod mai larg şi mai uman de a privi lucrurile şi de a înţelege viaţa... Inima bună şi generoasă a lui Priboianu tresare, ca de triumful propriilor lui gînduri şi sentimente. Tot aşa ar fi făcut şi el.

— Primul redactor de la „Alarma" să se cunune fără frac ? Asta n-o permit. E la mijloc onoarea jurnalului meu !

Dan sfîrşeşte prin a se lăsa, ca un copil, să facă ce-o vrea cu el. Priboianu îi cumpără rufărie, haine, tot ce se cade la un mire, îi dă o mie de franci, ca să aibă de cheltuială.

— Dar cînd o să mă pot eu plăti ?...

— Nu vorbi fleacuri... Voi unde-o să staţi la Bucureşti ? Ori nu v-aţi gîndit încă.

— Apoi, să vedem, Ana zice ca să stăm deocamdată tot acolo, în strada Armaşu...

— Aşa ? Va să zică ei tot mai ţineau apartamentul... de care-mi spuneai...

După dejun, logodna. La început, discuţie asupra punctelor cardinale. O mică busolă — *„breloque"* — îi pune de acord. Dan şi Ana stau drepţi alături, cu faţa la răsărit, şi sunt aşa de emoţionaţi, că de astă dată au uitat să vadă care-i mai înalt. Priboianu e vesel, vorbăreţ.

— Să nu vă temeţi, că nu ţine mult... A, pardon... logodnica trebuie să stea în stînga. Vezi aşa... Ori în dreapta... ce zici boierule ?

Racliş e de părere că în dreapta ; dar nici el nu ştie sigur, un moment se opreşte gînditor, într-o atitudine ceremonioasă, ca şi cînd ar căuta să-şi aducă aminte, în care parte-a stat el, cînd s-a logodit : conchide că aceasta n-are nici o importanţă, tuşeşte o dată uscat, din gît, şi apropiindu-se de „copiii lui", mişcat, tremurînd, le pune verigele-n degete. „Să trăiţi"... Vrea să mai spuie ceva, dar ochii i se umplu de lacrimi : sărută pe Dan, apoi pe Ana : i se pare că se desparte de ea şi

n-are s-o mai vadă. Priboianu, cu o mişcare de scamator, trece lui Dan un buchet frumos, pe care-l ţinuse ascuns, şi-i face semn să-l dea Anei.

— Acum puteţi ieşi din front. Noroc...

Şampania sfîrîie în pahare. Planurile reîncep...

— Ba eu, frate Dane, ştii ce-aş zice ? Să laşi pensionul şi să te-apuci de avocatură. Ai licenţa... o să-ţi vie poate greu, un an cel mult, pîn' t-ei da la brazdă, pîn' t-ei deprinde cu chichiţele meseriei şi cu lumea. Tu vorbeşti admirabil, nu că eşti de faţă... şi logodit, da' ce-i al omului, el al omului, n-ai ce-i face. Pentru cei dintîi trei ani te iau eu în antrepriză, cu douăsprezece mii de franci pe an, vrei ?

— Ieşi la covrigi...

— Mă rog, primeşti ?

— Eu primesc, da' să nu te păcăleşti.

— Ce-ţi pasă ? Adă mîna... Taie, domnişoară !

Ana nu ştia cum şi ce să taie, şi trebui să-i explice datina poporului.

Două săptămîni trecură cu repeziciunea miraculoasă a întîmplărilor ce se alungă prin vis.

Într-un compartiment din Sleeping-Car : Ana doarme ostenită de fericire ; calmul somnului dă figurei ei frumoase expresia acelei mulţumiri indefinite, acelui surîs divin, pe care-l au copiii mici cînd dorm. Dan, în picioare, rezemat de brîul ferestrei, uimit ca de ceva magic, de prin basme, îşi stăpîneşte respirarea, ca să n-o deştepte. E a lui toată comoara asta de farmec şi de frumuseţă ? El o contemplă cu un sentiment de nespusă adoraţie ; mintea i se pierde, şi gîndurile îl dor, se înfioară de frica vagă pe cari o dau fericirile mari şi neaşteptate. Îi huiesc urechile de-un şuier depărtat, neîntrerupt, obsedant. Sufletul lui arde : timpul, evenimentele, imaginile, toate se topesc în conştiinţa lui. Simte, ca prin somn, că e în tren ; o impresie surdă de mişcare fără zgomot, fără zguduire. Jos, pe geamantan, se clatină, veşted, buchetul de nuntă. Dan îl vede şi se pleacă încet, îl aşază mai bine, să nu cadă... poate c-ar fi un semn rău ; şi-n clipa aceea, ca la lumina

unui fulger, îi licăresc imagini, un amestec de amintiri ; Ana, în rochie albă de matasă, pare-o zînă din povești, pe el îl strînge fracul la subsuori, Racliș are două decorații la piept, Priboianu emoționat, și de-o solemnitate comică, îi șoptește : „Dane, ia seama, tu te-ai zăpăcit". Îl ia de mînă și-i dă povețe pe cari el nu le înțelege. I se pare că toți îl privesc îngrijați ; îl duc prin case necunoscute, îl pun mereu de iscălește hîrtii ; oameni străini, pe cari nu i-a mai văzut niciodată, îi strîng mîna și-i vorbesc cu dragoste ; în picioare, lîngă Ana ; cît au să-i mai ție ?... un domn scurt, chel, cu favorite albe, ș-o doamnă grasă cu sprincenile-mbinate și cu ochii încrucișați, stau și ei smirna de-o parte și de alta, cu cîte-o făclie aprinsă în mînă ; citanii lungi, nesfîrșite, descîntece superstițioase, schime cabalistice, care-i duc mintea într-o lume de fermece și de farmazonii. „Hi, hi, hi... Ați văzut ? Fărcășanu... am copilărit cu el... *ambasador*... cum s-a întîmplat... el a botezat pe Ninica, și tot el a cununat-o..."

Și, moleșită de extaz, mintea lui Dan apucă, de ici, de colo, cîte-o figură, cîte-o vorbă, din vălmășagul de impresii, ce prin mulțimea și tăria lor pare a fi lărgit timpul în care-au încăput ; de aceea întîmplările din urmă îi scăpară acum tulburi, deșirate, ca dintr-o imensă depărtare. Ana doarme. Viața, toate gîndurile lui, imobilizate, o savurează, îi păzesc somnul, îi ascultă respirarea... unde să se ducă din parfumul acestei fericiri ? Lumina intensă a momentului îi îngrădește vederea, împrăștie în întuneric pulberea de amintiri și de speranțe, conștiința lui se izolează, se pierde în farmecul covîrșitor al clipelor cari curg.

O stație... Ce zgomot infernal. Aude roțile vagoanelor din urmă răsunînd sub loviturile unui ciocan de fier, bătăile se apropie, tot mai tari, îl săgetează prin creieri și-i dau tresăriri nervoase, cari-l dor.

Ana deschide ochii speriată, vede pe Dan și-i zîmbește somnoros.

— Unde suntem ?

Amîndoi la fereastră caută să citească pe frontispiciul gării, dar e noapte şi nu se vede, capetele lor se alătura, îşi lipesc tîmplele ; s-aude şuietul unei ape mari, lumina felinarelor tremură pe stîlpii albi ai peronului, toată lumea se dă jos, e vama de la Vîrciorova.

Pe la amiază sosesc la Bucureşti. Ce curioase li se par străzile ! Şi casele parcă s-au mai micşorat în lipsa lor. Pe calea Victoriei, cîţiva cunoscuţi îi salută. Dan are sentimentul că zboară. Ana e ostenită ; pe chipul ei trec umbre de melancolie.

Acasă, în strada Armaşu ; lucrurile parcă se deşteaptă dintr-un somn lung, se deschid ferestrele, şi odăile respiră. Dan se crede străin, parcă se jenează de mobile. Din odaia Anei se uită lung la fereastra căsuţei din faţă, unde-şi închipuie că se vede pe el, visător, timid, mai tînăr c-un an, şi toate, cîte s-au petrecut de atunci, îi sclipesc în fulgerarea unui gînd. Zilele dintîi trec ca nişte sărbători pline de surprize : primul lor dejun „acasă la ei", primii lor paşi pe stradă îi emoţionează şi li se întipăresc în minte cu forţa unor evenimente extraordinare, tot ce văd li se pare nou : simţurile lor au fiorul virgin şi frescheţa de senzaţii a copilăriei. Racliş pleacă la o vară a lui. Dan pledează două procese şi le pierde : aceasta îl dizgustă pentru totdeauna de avocatură, căci era adînc convins că în amîndouă pricinele dreptatea fusese de partea lui... Îşi reia lecţiile de la pension, şi începe să se ocupe mai cu dinadinsul de literatură. Uneori, noaptea, după ce adoarme Ana, se scoală binişor, şi scrie ceasuri întregi, îşi ascunde paginele chinuite, ca să nu afle ea cîtă osteneală îl costă fiecare rînd, apoi într-o seară se aşază la masă şi deschizîndu-şi caietul începe să-şi limpezească de-a binelea tot ce-a migălit în secret. Ana se apropie încet, se uită cu sfială peste umărul lui, el o simte ş-acopere cu mîna ce-a scris, ca să nu citească ea ; dar nu-l rabdă inima, şi-i citeşte cît a făcut, şi-i spune dinainte ce are să mai urmeze. Ea îl ascultă cu un sentiment de recunoştinţă şi de admiraţie care deşteaptă în Dan puteri necunoscute ; privirea ei îl

înaltă, îi dă pasiunea muncii, și setea de glorie, pe care niciodată n-a simțit-o ca acum.

Peste două luni apare volumul „Încercări literare" de V. Dan. Erau poezii, nuvele și cîteva portrete, tot ce putuse s-aleagă din munca lui de zece ani. Cu ce emoțiune trece pe la vitrinile librăriilor, și ce curios i se pare într-o zi cînd își vede cartea în mîna unui necunoscut ! Simte cum sufletul lui se răspîndește, și circulă în sufletele altora. Cartea se vinde, e un succes neobicinuit ; Ana e mîndră ; cînd nu-i Dan acasă, traduce doicii cîte-o nuvelă ; îi pare rău că fetița, neavînd decît patru luni, nu poate să guste și ea operele lui Dan.

O masă prietenilor, din primii bani de pe literatură. Stelian găsește șampania „magistrală" ; la a doua sticlă zice că destupă „nuvelele", la a treia „portretele". Petroni întreabă mereu pe Graur : „Ce ai tu, de ce ești așa trist ?" Era o glumă veche a lor, *„une scie"* [1]: într-o zi Graur vorbind de puterea sugestiei le spusese că, pe el, cînd îl întreabă cineva : de ce e supărat ? îl face imediat să se simtă supărat, așa fără nici un motiv, ca și cînd privirea și vorba celui care-l întreabă ar arunca deodată în sufletul lui bine dispus o neliniște, o presimțire de ceva rău. Deatunci ei îl necăjeau, ziceau că încearcă să-i sugereze melancolia. Priboianu, care se amesteca rar în copilăriile lor, de astă dată se simte și el sedus.

— Ba nu, zău, ce ai tu Graure, de stai așa... ca un țap logodit ?

Acesta zîmbi, apoi își luă, în adevăr, și poate involuntar, un aer gînditor... Un hohot general de rîs.

— E gata.

— Vezi, domnule, ce ți-e și cu sugestia ?

— Mititelul, mi l-ați necăjit, lăsați-mi băiatu-n pace... Și Stelian dă să-l sărute, Graur se ferește ; altă toană de rîs. După-masă Stelian citește un articol al lui despre cartea lui Dan ; acesta se uită în ochii Anei, ea strălucește de frumusetă și de veselie. Fericirea lor capătă un aspect nou, se reîmprospătează sub privirile priete-

[1] *Une scie* (fr.) — cîntec veșnic repetat (fig.).

nilor ; inimele lor parcă se înţeleg mai bine şi se simt mai strîns legate în atmosfera asta de simpatie şi de solidaritate.

...Dar nici vorbă că trebuie să-şi pună cartea la Academie ! Cine-o să ia premiul anual de cinci mii de lei ? Anul acesta n-a apărut nimic vrednic de luare aminte ; opera lui Dan se impune, originalitatea gîndirei ş-a darului de a exprima sare-n ochi... E adevărat că „nemuritorii“ sunt cam tari de ochi, şi au frumosul obicei de a se premia numai pe ei ; aşa, ei au respins „Poeziile“ lui Stelian, pentru a premia o broşurică cu „impresii de călătorie“ a unui confrate ; au respins „nuvelele“ lui Graur, pentru nişte dări de seamă şi rapoarte ministeriale intitulate „Opere literare“ ale unui alt venerabil nemuritor, care după o lungă şi eroică luptă cu bugetul ţării, îşi înfigea acum dinţii osteniţi în cozonacul Academiei, atît de bun şi de priincios pentru bătrîneţile *confraţilor ;* dar anul ăsta nu s-a văzut nimic scris de vrun academician, aşa încît vor fi siliţi să dea premiul cuiva de-afară ; desigur o să ia doliu Academia, o să fie un scandal această sfărîmare a celor mai sfinte tradiţii, dar, în lipsă de gloanţe, trebuie să lase vînatul pe seama altora.

— Şi, apoi, zi că te refuză, ce pierzi ? Un bilet, la loterie, nu-i aşa Petroni ?...

— Aşa-i, numai că prea cîştigă mereu comitetul de tragere... pe sfoară.

A doua zi Dan şi-a depus cele douăsprezece exemplare ; dar cum niciodată n-avusese noroc la loterie, era la adăpost de orice iluzie.

Ana se înstrăinase cu totul de rude ; gîndul că soră-sa ar privi-o de sus, ş-ar ofensa-o cu compătimirea ei, îi înăsprea inima, o umplea de revoltă şi de răutate, încă de cînd era la Paris ; oroarea de a vedea pe unchiu-său punea pentru totdeauna o prăpastie între ea şi familia ei. Nu ieşea din casă decît cu Dan, n-avea nici o prietenă. Adesea zilele i se păreau lungi, apăsătoare ; singurătatea îi dădea gînduri urîte, o umplea de temeri

neînţelese, superstiţioase ; ş-atunci s-aşeza la fereastră, ş-aştepta pe Dan cu nerăbdare.

Se simţea incapabilă de a face şi ea ceva ; seara, cînd trebuia să spuie bucătăresei ce să gătească, o apuca groaza ; uneori sta o jumătate de ceas să-şi aduc-aminte de vrun fel de bucate, îi venea să plîngă de necaz. Dan se însărcina să se ocupe el de menaj, făcea haz de supărările ei copilăreşti, ş-o ruga să-i cînte ceva la piano, sfîrşeau întotdeauna prin a găsi un farmec particular, artistic, în casa şi gospodăria lor dezordonată.

Într-o seară se-ntorceau de la şosea pe jos, bătea vîntul şi ei închideau ochii şi se fereau de praf.

— Cînd o s-avem şi noi un cupeu ?...

Dan văzu în această întrebare un lung şir de păreri de rău, ascunse în inima ei bolnavă.

— Ai vrea în adevăr ?...

— O, am glumit. Ce idee ! Am spus aşa o prostie, fără să mă gîndesc.

— Tu te aperi, ca şi cînd... n-ar fi o glumă...

Ea începu să rîdă. Dan rămase pe gînduri. Îşi închipui o clipă c-o vede într-un cupeu trecînd, vertiginos, pe dinaintea lui, şi depărtîndu-se pentru totdeauna, în lumea ei de altădată. Putea dar s-o piardă !... Şi el o strîngea în iubirea lui din ce în ce mai adîncă, mai pasionată, ca şi cum ar fi căutat s-o vindece de-această nostalgie nenorocită.

XIV

E dimineață. Afară ninge liniștit. Ei stau la fereastră și privesc cum se cern de sus fulgii mari, ușori, într-o cădere leneșă, ostenită. Strada, coperișurile caselor sunt albe, de un aspect moale, vaporos, ce predispune la visuri. Un farmec nou, de care nu-și dau seamă, străbate sufletele lor, și ei se miră, li se pare că n-au mai văzut niciodată o zi de iarnă.

Ana surîde visător ; brațul lui Dan îi strînge încetinel mijlocul, și ea, alintată, își razimă capul pe umărul lui. În sobă trosnesc lemnele prididite de para unui foc lacom.

— Cînd mă gîndesc că s-ar fi putut întîmpla să nu ne cunoaștem, parcă m-apucă groaza... Ți-aduci aminte, cînd ai venit întîi în clasă la mine, cum voiai să... mă necăjești...

— Ce nebună eram. Da' pe urmă, cum te-ascultam, cu ce nerăbdare așteptam lecțiile tale ! Parcă te văd... erai așa cuminte, și blînd, și vorbeai încet, frumos ; o dată, știi, ne-ai povestit ceva trist din viața lui Paganini ; da' nu știu cum, parcă și glasul și figura ta aveau ceva misterios în ziua aceea, c-o dată am început toate să plîngem... ți-aduci aminte ?

— Te gîndeai tu pe-atunci, c-ai putea fi a mea ?

Și Dan, surîzînd ca de farmecul unui vis, o strînge la sîn ș-o sărută dulce pe colțul gurii.

— Acum mi se pare că m-am gîndit întotdeauna, și cred că n-aș fi putut trăi fără tine, dar atunci... Știu eu ? Eram așa de proastă... Tu ai spus doicii să mute patul de-acolo ?

— Eu, ca s-astupe ușa care dă-n coridor...

Fusese o ceartă între slugi, din cauza asta. Ea începe să-i înșire, ce-a zis doica, ce-a zis bucătăreasa, fiecare-n limba ei, cum gesticulau și țipau una la alta, furioase că

nu se pricep, şi crezînd că, dacă strigă vorbele mai tare, or să se priceapă...

— Era nostim de tot, eu ascultam de aici şi muream de rîs.

Pe Dan îl dor aceste ruperi subite de idei : nu înţelege cum poate Ana să se smulgă cu atîta uşurinţă dintr-un curent de gînduri aşa de atrăgătoare, şi deodată, fără nici o noimă, să treacă la cîte o banalitate neaşteptată. De mai multe ori observase la ea lucrul acesta, şi i se părea straniu, îl tulbura ca o răsturnare violentă şi brutală a legilor minţii omeneşti ; dar nici acum nu-i vine să-i spuie, se teme să n-o supere... Ar fi păcat ; e aşa de veselă ! E un cap delicat, copilăros încă, îşi zice în gînd, ş-o priveşte iubitor, zîmbind inconştient de rîsul ei drăgălaş, captivant, pe cînd sufletul lui vibrează şi răsună încă de chiemările duioase ale trecutului.

Ei sunt tot în luna de miere. Personalitatea lor doarme în legănarea iluziilor. Toate gîndurile, toate grijile, toate asperităţile firei lor se pierd, topite laolaltă, în focul unui amor nesfîrşit, şi sfînt, şi dulce, cum n-a mai fost pe lume, cum n-are să mai fie.

Ei se doresc, cînd nu se văd cîteva ceasuri. Dan vine-ntotdeauna grăbit acasă ; pe drum îşi face fel de fel de idei : o fi bolnavă, s-o fi aprins casa... închipuirea lui îi înfăţoşază primejdii, tablouri fioroase al căror aspect îi alarmează conştiinţa, ş-atunci, ca un copil gonit de spaima indefinită a întunericului, îşi iuţeşte pasul, inima-i bate speriată, ochii i se tulbură de soare ; ca să-şi mai distragă mintea ascultă cum scîrţîie zăpada sub tălpi. Ana-l aşteaptă, îi sare-n gît şi-l sărută, face nebunii, zice că e cuţu lui cel mic şi se gudură, îşi îndeasă faţa în hainele lui reci, cari aduc în odaie mirosul plăcut al iernei, al aerului sănătos de-afară.

— Ştii că e posibil să luăm premiul de la Academie !

Se-ntîlnise cu Damaschin, un scriitor de mare valoare, deşi academician, şi acesta-l asigurase că toată atenţia nemuritorilor, şi toţi sorţii de izbîndă sunt pentru cartea lui Dan.

Un nou tezaur de iluzii, la gura sobei ; cinci mii de lei ! Două prietenilor ; le rămîn trei : o călătorie în Orient... Cine-a spus că nopţile de iarnă sunt lungi ? Ei se vedeau deja departe, pe mare, în larma străinilor din ţări deosebite, în zgomotul vaporului, auzeau roţile sfădindu-se cu apa, şi, sub trompa de fum, vedeau coada alburie de clăbuci de-a curmezişul talazurilor.

— Mă iubeşti, Nino ? Nu-i aşa că suntem fericiţi ?...

Şi aceleaşi gînduri, aceleaşi vorbe revin cu alt parfum, ei cred că şi le spun pentru prima oară.

O scrisoare de la Racliş : e bine, n-a primit cartea lui Dan ; după Paşti are să vie pentru vro două săptămîni ; îi doreşte şi-i sărută cu drag.

Se desprimăvărează, uliţele sunt murdare şi străşinile picură, toate casele parcă au guturai.

E duminică. Dan scrie ; Ana îi face ţigări ; bate cineva la uşă. E Stelian.

— Cum să te prepar, ca să nu-ţi vie leşin ?

— M-a premiat !

— Nu, te-a ras.

— Ştiam, şi cui l-a dat ?

— Lui domnu Razi...

— Fostul inspector... ?

— Da, şi cînd ai şti istoria... Ascultă, mi-a spus-o Damaschin aseară. Cunoşti pe Curţius Borceanu ?

— N-am auzit de numele ăsta niciodată. Cine-i ?

— Ce dracu, Dane, e nepermis să nu ştii pe domnu Curţius Borceanu, mare academician, de la descălecătoare ! Poate l-oi fi văzut vrodată pe stradă, e un prichindel, scurt, cu nişte picioare subţiri şi strîmbe, şi are un barbişon roş, foarte nostim, mi se pare că pentru asta l-a şi făcut academician ; e el niţel cam hodorogit, şi cam aduce din picior... da' crai, lucru mare ! Trăieşte cu una Măcăreasca, o văduvă cochetă, care de multă vreme are-o fată de măritat... Nu-i aşa că pîn-aici am aerul de a bate cîmpii ? Stăi să vezi : domnul Razi, de cînd a rămas fără slujbă, e vînător, vînător de lei... noi. Ştii că tată-său a murit, şi n-a lăsat

decît datorii. De unde şi pînă unde tînărul Razi, curtezan cum e de felul lui, se introduce-n casa doamnei Măcărescu, în calitate de viitor ginere. Măcăreasca încîntată. Se face logodna. Domnu Curţius Borceanu încîntat şi el, că i se limpezeşte terenul. Razi are nevoie de cîteva mii de lei ca să poată intra în moştenire, zicea el. Măcăreasca nu dispune deocamdată, femeie cuminte. Ce-i de făcut? Atunci el îi spune c-a pus o carte la Academie: un ghiveci naţional intitulat: „Auguştii miri" n-ai citit-o? Am să ţi-o aduc, e grozavă, monumentală — are şi versuri — să vezi, mă, linguşire greţoasă; sunt ca vro sută de pagini, pe hîrtie groasă; de la început pîn' la sfîrşit e o milogeală, o înjosire de lichea flămîndă şi laşă, care tremură şi se tîrăşte pe brînci după un codru de pîine...

— Ei, ş-a premiat-o?

— A premiat-o. Borceanu încălzise inimele colegilor: le spusese că-i chestie matrimonială la mijloc: „faceţi această casă, pentru mine!... Sunt tineri şi se iubesc ca doi hulubaşi. Copiii lor or să vă binecuvînteze..." Academia a fost şi de astă dată la înălţimea ei.

— Mai bine. Preferinţile Academiei au ajuns să fie compromiţătoare... Şi totuşi în fundul inimei lui se ascundea un sentiment vag de decepţie, umbra unei păreri de rău, pe care-i era ruşine s-o spuie.

Sosise primăvara. Copacii înfloriseră, păreau ninşi. Era în vacanţia Paştelui; Dan scria o dramă. Intr-o dimineaţă, Ana dormea încă, el se pregătea să iasă, ca să-i cumpere flori, servitoarea-i aduse o telegramă: o deschise, nervos, cu presimţirea unei nenorociri, şi rămase-nlemnit: murise Racliş. Tiptil se strecură afară, ca să poată gîndi; i se părea că vorbele, pe care le citise, se vor speria de sine în tăcerea casei şi vor îngrozi somnul liniştit al Anei. Se aşeză jos, pe scară, şi sprijinindu-şi coatele pe genunchi, îşi lăsă capul în mîini şi închise ochii. Văzu chipul uscat al bunului bătrîn, în repausul spăimîntător al morţii, îi văzu degetele de ceară înţepenite pe piept... Mîine-l îngroapă... Şi Ninica-l aşteaptă, ieri îi pregătea odaia,

i-a aşternut covor la pat... Oare cum să-i spuie ?... Mintea lui se pierdea, căutînd vorbe cari nu sunt. O ţigancă striga pe stradă : „ghiocei frumoşi !“ Un moment se gîndi să cumpere ; şi-ndată-şi luă de seamă : „ar fi un dar perfid“... Intră ostenit, abătut. Ana se pieptăna. Era veselă. Îl privi fix, ţiindu-şi rîsul, apoi îl sărută.

— Şiretule, crezi că nu ştiu ?

— Ce ?

— Vine tata, ai primit telegrama...

— Cine ţi-a spus ?

— Ioviţa... da' ce ai ?... Mă sperii...

Dan era palid, simţi că vorbele-i scapă prin ochi ; un moment i se păru c-a spus tare : „a murit“ ; şi privi rătăcit, în lături, plecîndu-şi capul, ca sub groaza unei lovituri fatale. Ana-l zgîlţîi, şi-i răcni-n urechi :

— Spune, omule, ce e ?

Dan se uită cu tristeţă la ea. Sufletul lui delicat şi mîndru tresări ca de-o ofensă. Se hotărî să-i spuie. glasul îi tremură pe primele vorbe, cari nu erau acelea pe cari le gîndise...

— Nu-i nimic, Nino dragă, linişteşte-te.

— Spune drept, e tata bolnav ?...

El înclină încet din cap.

Ea se răsti, impacientată, mînioasă.

— Dă-mi telegrama... oh, cum mă torturi !

Şi ridicîndu-şi pumnii în dreptul obrazului, vru să-şi blesteme viaţa.

Dan o apucă în braţe, îngînînd cuvinte de iubire, de mîngîiere. Atunci, prin una din acele fulgerări de conştiinţă, ce par a lumina în noi gîndurile altora, Ana înţelese, şi căscă ochii mari, cu o expresie de teroare.

— A murit ?

El o învăli într-o căutătură de-o nespusă înduioşare.

— Nino... dar glasul i se înecă în lăcrămi, vru să-i sărute mîna ; c-un ţipăt de groază ea se smulse din braţele lui, ferindu-se ca de o atingere vinovată, ce profana doliul ei sfînt ; şi ca să nu mai vadă nimic, îşi îngropă capul în pernă, şi plînse, nebună de durere.

Dan suspinînd îi săruta părul despletit, gura lui arsă îi şoptea cuvinte de adoraţie, o implora să-şi întoarcă faţa spre el, să-i fie milă de viaţa, de inima lui bolnavă... Ea nu vroia să-l asculte, şi scutura din umeri ca s-o lase-n pace. El simţi un gol în suflet, ca o retragere bruscă a iubirei lui vexate.

N-aveau ei aceeaşi viaţă, aceleaşi dureri, aceleaşi gînduri ? De ce-l gonea ca pe un străin, în loc să-şi plece capul pe sînul lui, şi să plîngă cu el, căci şi el era orfan, şi toată iubirea, toată viaţa lui era a ei ! În momentul acela i se păru c-o vede la şcoală, răsfăţată, cochetă, fudulă de mînile ei albe şi de zgomotul pe care-l făcea rochia ei de mătase.

Telegrama îi chema la înmormîntare. Au plecat în ziua aceea, Ana a plîns tot drumul, din cînd în cînd suspina, legănîndu-şi capul : „N-am să-l mai văd, n-am să-l mai văd." Au sosit tocmai cînd îl aşezau în sicriu. Ana se aruncă desperată şi boci pe trupul încremenit al mortului, îl sărută pe obraz, pe mîini, pe haină ; abia au putut-o ridica de acolo : cum îşi încleştase mîinile, unghiile ei hîrşîiră c-un zgomot fioros pe chembrica[1] roşie ce îmbrăca sicriul. La cimitir vroia să s-arunce-n groapă. „Lăsaţi-mă, ce-aveţi cu mine !..." Glasul ei era răguşit, spart ; cioclii traseră frînghiile, a căror frecare pe fundul cosciugului dete un sunet uscat, sinistru ; şi toţi simţiră trecînd prin ei suflarea glacială a necunoscutului, misteriosul fior al veciniciei. Ana leşinase.

Vara lui Racliş era una din acele fiinţi în cari nenorocirile parcă trag la ţintă : bărbatu-său internat într-o casă de nebuni, băiatul ei exilat, din cauza unui discurs entuziast la o întrunire de studenţi ; o fată cocoşată, cu picioarele moi, pe care-o purta toată ziua într-un căruţ ; aceştia îi mai rămăseseră ; bătrîna număra pe degete morţii familiei pe cari-i dusese, pe rînd, la cimitir, în anii din urmă...

---

[1] *Chembrică* — numele unei ţesături de bumbac.

Ce de dureri sunt în lumea asta, cugetă Dan. A doua zi plecau. Ana era palidă, din cînd în cînd își ducea batista la ochi și plîngea. Tăcerea ei, nepăsarea de tot ce-o încunjoară, rochia ei cernită, crepul negru ce-i flutura din creștet pînă-n poale, puneau în jurul ființii ei o atmosferă rece, impenetrabilă. Dan o privea cu sfială, nu îndrăznea, nu știa ce i-ar putea spune. Un sentiment de dureroasă izolare îi întuneca mintea, îi discorda voința ; se simțea slab, laș, gonit din sfera propriei lui vieți. Uneori avea clipiri de revoltă, de răutate. Pînă-n gît [î]i venea să-i spuie : „Ce va să zică asta ?... Parcă l-aș fi omorît eu..." I se părea că și-a auzit glasul tremurînd pe cuvintele acestea. Ș-atunci tresărea ca dintr-un vis prăpăstios ; firea lui bună și miloasă-l dojenea pentru momentele acelea de rătăcire și de egoism, în cari el se alarma numai de suferințile lui ; se uita pocăit, rugător la Ana și, în gînd, îi cerea iertare de ce era să-i spuie, se rușina de ce gîndise, ca de un acces de nebunie prin care trecuse și care-i umplea conștiința de-o spaimă retrospectivă.

Dar vremea vindecă toate durerile. Adu-ți aminte, cititorule, de morții pe cari i-ai plîns, de prima încercare crudă ce te-a încremenit pe loc, de cele dintîi momente de supremă sfîșiere și desperare, pe cari ți se părea că n-ai să le mai poți uita niciodată, și că va trebui să mori de durere... Cîți ani sunt de atunci ? Prin cîte încercări cumplite n-ai mai trecut, și toate au încăput în inima ta largă, și vremea le-a acoperit, ș-a potrivit locul unde le-a îngropat, ca să nu se mai cunoască, ș-a semănat pe deasupra flori, ca să nu mai știe lumea, ca să nu mai știi nici tu, cîte-ai îndurat, cîte doliuri mari porți în sufletul tău !

— Azi a fost Matilda pe-aici... de cînd nu mai e ministreasă, și-a mai venit în fire, vorbește cu [1] lumea, nu se mai strîmbă... Știi că ne-a poftit pe mîine seară la masă...

— Ai spus că mergem ?

---

[1] În ed. 1894 : *„...vorbește ca lumea..."*

— Eu am zis că nu ştiu ; să te-ntreb pe tine, nu mi-a venit să-i spun că nu vreau, dar după ce-a plecat i-am scris că mîine avem şi noi lume la masă... Cum ai crede tu c-aş merge ? Mie-mi face rău, şi cînd întîlnesc pe stradă, pe cîte cineva din familia mea... De ce te uiţi aşa ?...

— Pentru că... am eu un gînd, care mă tot urmăreşte de mult, şi nu ţi l-am spus, dar acum văd că şi ţie...

— Ce gînd ?

— Să plecăm din Bucureşti. Să ne retragem...

— Unde ?

— Oriunde, la un tîrguşor, la vrun sat undeva, în linişte.

Ana fu apucată de-o bucurie copilărească ; nu mai avea astîmpăr, nu-i venea să creadă ; se aşeză pe genuchii lui şi-l luă de gît ; ochii ei frumoşi scînteiau de fericire.

— Spune drept, s-ar putea ?

— Numai să vrei *tu*.

— O, de cîte ori nu m-am gîndit şi eu la asta, ca la un vis irealizabil !...

Închipuirea lor se pierdea în perspective de fericiri, cu atît mai atrăgătoare cu cît erau mai nehotărîte. Bucureştii li se înfăţişau ca o Gomoră ; o lume stricată, capiştea tuturor viţiilor, un aer greu, bolnav, impestat, în care nu se poate visa, nici iubi, în care inimele lor sufereau, tînjeau, fără să ştie de ce ; erau nerăbdători să plece mai iute ; departe, o căsuţă albă, simplă, ascunsă de copaci, un adevărat cuib de fericire, şi cum or să se iubească, şi ce liniştiţi or să fie, retraşi, neştiuţi de nimeni, acolo o să-şi isprăvească el drama, la care lucrează de atîta vreme fără nici un spor, acolo are să cugete în toată libertatea, ş-are să scrie pe fiecare an cîte-un volum, viaţa celor asupriţi, ticăloşiile oraşelor mari, triumful parveniţilor, toată dezordinea, toate nedreptăţile, cari se petrec zilnic, şi nimeni nu le vede, şi nimeni nu le spune.

Era prin august. Mica Lori începea să facă primii paşi, împlinise anul. Doica plecase-n patrie ducînd cu ea convingerea nestrămutată că fetiţa seamănă cu Dan, bucăţică tăiată.

Fuseseră două săptămîni la Rădăeşti. Smărăndiţa se măritase c-un arendaş gras, apoplectic[1], un fel de goril, pe care Dan nu putea să-l sufere. Aglaia şedea-n pat şi toată ziua-şi căuta-n cărţi, nişte cărţi soioase, pe care le-amesteca numai c-o mînă, cealaltă fiind paralizată. Unchiul lor îmbătrînise, de-abia mai umbla, vecinic cîrtitor şi răutăcios, ochii îi erau acoperiţi de-o ceaţă, nasul vînăt ; avea o figură idioată, şi duhorea a rachiu, ca o velniţă. Pe Ana o interesau tipurile curioase şi viaţa asta, nouă pentru ea ; surorile lui Dan îi erau dragi, îi plăcea să le-asculte, să le întrebe ; ele o admirau, îi dezmierdau mîinile, îi spuneau mereu cît îi de frumoasă, îi vorbeau de Vasile, cînd era copil ; ea ar mai fi stat bucuros, îl ruga s-o mai ducă pe la locurile pe unde se jucase el cu băieţii din sat, să-i arate urmele vieţii lui de-odinioară, s-o umple de amintirile lui, care-i erau aşa de scumpe ; Dan însă suferea ; pe el îl prigonea gîndul că în casa asta trebuie să se fi petrecut o crimă ; în ochii stînşi ai lui unchiu-său căuta umbra unei remuşcări, seara se uita cu frică în colţurile mai întunecate, ca şi cum s-ar fi aşteptat să vadă deodată, ieşind dintr-un pärete, spectrul lui Leonida. Să fi mai stat, s-ar fi îmbolnăvit desigur.

Ana e singură, la fereastră ; aşteaptă pe Dan. Nimic nu i se lămureşte-n minte. Gîndurile ei ostenesc cînd se întorc spre trecut. Unele întîmplări trăite de curînd i se par rămase departe, străine, ca şi cînd n-ar mai ţinea de viaţa ei ; şi totuşi, cînd îşi aduce-aminte de Perufianu, i se urcă sîngele-n obraz. L-a văzut într-o zi la şosea, şi un fior, o durere surdă a simţit în tot

---

[1] *Apoplectic* (fr.) — propriu apoplexiei (suprimarea subită a funcţiei unui organ, cauzată de o hemoragie sau de astuparea unui vas capilar).

trupul ; Dan n-a băgat de seamă. O, ar vrea să plece, să plece mai curînd, i-e dor de locuri depărtate, necunoscute ; aici e într-o continuă nelinişte, o apasă privirile, gîndurile oamenilor, amintirile ei urîte, aerul, toate-i fac rău. Ce bun e Dan cu ea ; sufletul lui delicat o atinge, o înduioşează ; ea-şi aduce-aminte cu mustrare de momentele-n care l-a supărat ; n-are să-l mai supere niciodată... Îşi priveşte mîinile cu atenţie, ca şi cînd nu le-ar fi văzut de mult : toate gîndurile ei adorm pe lustrul trandafiriu al unghiilor.

Dan intră vesel... „Poimîni plecăm... Ghici unde..." şi-i arată decretul : era numit judecător de pace la Pungeşti.

A doua zi Poteraş ajuta la „împachetare". Un tapiţer ambala pianul, ale cărui coarde tresăreau într-un sus pin jalnic la fiecare lovitură de ciocan ; răsunetul acesta, zgomotul pe care-l făcea bătutul ţintelor în lăzile de brad, huruitul mobilelor, dezordinea tuturor lucrurilor din casă dădeau Anii un sentiment de devastare ; i se părea că toată viaţa ei se distruge ; dar se silea să s-arate veselă, ca să nu-nţeleagă Dan. Priboianu venise cu gîndul să mai încerce, doar le-o scoate din cap ideea asta nesocotită de a pleca pentru totdeauna din Bucureşti. La început crezuse că e o glumă, a rîs ; în urmă cînd a văzut că e serios, a căutat să-i convingă de prostia pe care vor s-o facă, de greutăţile neprevăzute la cari se expun aruncîndu-se în necunoscut, aşa orbeşte, ameţiţi de iluzii copilăreşti ; i-a arătat lui Dan răspunderea pe care şi-o ia, ducînd pe Ana într-o lume de care şi el se va sătura peste cîteva luni. Însăşi iubirea lor va suferi de monotonia aceloraşi vorbe, aceloraşi impresii, pentru că toate se-nvechesc cu vremea ; şi-ntr-o bună dimineaţă or să se simtă străini, singuri, o să li se urască, ş-atunci, or să vadă ce mare greşală au făcut... Dar ei rîdeau : „Vezi, Nino, omul care n-a iubit ? El nu ştie ce-i asta".

Acum, ce să le mai spuie ? Îşi luă un aer indiferent.

— Cînd plecaţi ?

— Mîine... Cum se vede că eşti supărat pe noi !

— Eu ? De ce ?

Dan îl luă de braţ şi-l rugă să-l ierte că nu ţine seamă de sfaturile lui, îi rupea inima această despărţire, dar nu mai putea sta, se simţea ostenit, strivit de ce vedea, de ce auzea în jurul lui, îl sufoca aerul stricat al acestei societăţi, în care oameni ca Veronescu-Prisăcani triumfau, ieşeau din ce în ce mai în lumină cu o statornicie exasperantă, pe cînd cei mai buni şi cinstiţi rămîneau vecinic în umbră ; spectacolul acesta îi zdruncina mintea, îl învenina peste măsură ; nu mai putea gîndi, cînd trecea pe stradă vedea atîţia trîntori fericiţi, atîtea lichele enervante, c-adesea îl coprindea o scîrbă imensă ; viaţa, mizeriile de afară îl năvăleau ca nişte valuri de mocirlă ; nu, nu mai putea respira în duhoarea asta ; se ducea [1] să se răcorească, să scrie în linişte... are să-şi isprăvească mai întîi drama, şi pe urmă are să scrie un roman, îl poartă de mult în cap...

Priboianu se uită lung la Ana.

— Mă rog, dumneata ce zici de toate astea ?

— Eu zic c-o să fim foarte fericiţi. Şi vara ai să vii să ne vezi, nu-i aşa ? Dan are să scrie... nu-ţi faci idee, ce bine-mi pare că plecăm.

Şi ea împrumuta inconştient frazele lui Dan ; vorbea de liniştea necesară unui artist, de potrivirea minunată a gîndurilor ş-a dorinţilor lui. Se iubeau aşa de mult, ce li se putea întîmpla ?

Ei tăcură. Tapiţerul bătea zorit în stinghiile de brad ; un zgomot lugubru se izbea de păreţii goi, tremura în ferestrele fără perdele ; toată casa dădea o impresie de moarte şi de pustiu.

---

[1] În ed. 1894 : *„...se duce..."*

XV

Pe valea Racovei, la două ceasuri departe de Vaslui, e tîrguşorul Pungeşti. Nici o privelişte deosebită ; sunt locuri şterse prin cari treci, fără să le vezi, ca pe lîngă acei oameni, după cari nimeni nu întoarce capul, nimeni nu întreabă cine sunt. Pe şesul din faţa o coamă lungă de lozii şi de papură însamnă cotiturile unui pîrău, a cărui matcă e uscată pe vreme de arşiţă. Numai pe tăpşanul dinspre apus se vede un petic de dumbravă rară ; încolo stau măgurile dezvălite, mirişte şi imaşuri cît bate ochiul. În vatra înclinată a tîrgului căsuţe albe, cu prispe înguste de jur împrejur : la uliţa, de o parte şi de alta, sunt înşirate dughene, multe din ele lipite sub acelaşi coperiş de şindrilă înnegrită de vechime ; unele strîmbe, pleoştite şi vîrîte-n pămînt pîn' în fereşti, parcă rînjesc la trecători. Unde şi unde răsare cîte-o clădire mai de seamă : casa proprietarului, conacul suprefecturei, cazarma...

— *Aicea-s* Pungeştii ! Tragem la han ?

— Nu, la primărie !

Era pe la toacă, tot drumul, ploaia bătuse darabana pe burduful întins al trăsurei. Fetiţa dormea-n braţele lui Dan. Ana plînsese ; o durea capul. Primăria era mai la deal : caii, rupţi de osteneală, de-abia se mai urneau. Plesnetele din bici, strigătele desperate ale birjarului, talanga legată la oişte umpleau aerul liniştit al oraşelului de-un zgomot alarmant ; capete curioase se grămădeau pe la fereşti, copiii alergau pe lîngă roţi, se atîrnau de arcurile de dinapoi, lăsate sub greutatea cufărului. Trăsura se opri în faţa primăriei.

Notarul, crezînd că e domnul prefect, ieşi în poartă emoţionat, cu condeiul după ureche. Dan se dete jos, îi spuse cine e, şi-l întrebă unde-ar putea trage deocamdată.

— Sunteţi familistru, văd ; aveţi încăpere destulă ; iaca aici mai la vale-i casa d-voastră, poftim...

Şi cum Dan nu pricepea ce înseamnă „casa d-voastră", notarul îi explică : Moisi Singhel ţinea embaticurile [1] tîrgului. El plătea lui Spano, proprietarul moşiei Pungeşti, două mii de galbeni pe an, şi încasa venitul tuturor acareturilor.

— El e stăpîn pe tot ce-i aicea... (Notarul ridică braţul şi-l mişcă în aer, ca şi cum ar fi adunat sub mîna lui toate bogăţiile tîrgului.) Şi fiindcă...

— A, înţeleg, îl întrerupse Dan impacientat, domnul Singhel... are daraveri cu embaticarii şi... dă o casă pentru locuinţa judecătorului... Eu nu pot primi ; voi să plătesc. Aiurea nu găsim ?

Notarul se gîndi un moment, i se păru cam iute noul judecător.

— Are popa Vasile ; da-i mică, numai două încăperi...

— E departe de-aici ?

— Iaca-i colea ; a treia casă. Poftim s-o vedeţi.

Popa-i văzu şi le ieşi înainte. Dintr-un cuvînt se-nvoiră : treizeci lei pe lună [2].

Preuteasa alergă la trăsură. Se minună de frumuseţa Anei, luă fetiţa-n braţe. Ioviţa se dete jos de pe capră, era udă bleaşcă. Cîţiva curioşi se strînseseră-mprejurul trăsurei. Ana-şi simţea picioarele amorţite ; ea privea aiurită, ca un copil deşteptat din somn ; i se părea că visează ; îşi frecă ochii, văzu figura simpatică a preutesei, şi, ceva mai încolo, păreţii albi ai căsuţei, în care-şi aducea tinereţa, iubirea şi visurile ei.

Întîia seară în Pungeşti : o lumînare de ceară, înfiptă într-un sfeşnic de alamă, bine frecat, împrăştie o lumină săracă ; două paturi primitive, cu aşternuturi curate, pe mesiţa de la fereastră o faţă de masă lucrată cu croşetul, în păretele dinspre răsărit icoana Maicei

---

[1] *Embatic* — formă de arendare a unei proprietăţi pe termen lung, în care arendaşul se bucura de toate drepturile de proprietate.

[2] În ed. 1894 : *„...treizeci de lei pe lună"*.

Domnului, c-un smoc de busuioc pe policioara candelei, ş-o pană frumos împletită din spice de grîu ; pe brîul sobei, de jur împrejur, sunt înşirate gutui, mere domneşti şi tărtăcuţe ; e curat, e linişte, şi miroase frumos a ţară ş-a fructe de toamnă. Pe jos e lipit ; uşa e deschisă-n tindă şi sprijinită c-un petroi ; dincolo, doarme copila cu Ioviţa.

— Aşa-i că-i drăguţ aici ?

— Ce fericită mă simt ! parcă nu mă-ncred...

Ei privesc miraţi în toate părţile, se extaziază de toate nimicurile.

Aerul, lucrurile din odaie par sfinte ; amintiri vagi din basme, din cărţi citite demult, dau impresiilor şi gîndurilor lor un fior indefinit de evlavie şi de mister ; ei se simt izolaţi de lume, tot ce-i înconjoară li se arată ca o răsfrîngere a închipuirei lor... Aşa, întocmai aşa au visat ei să fie. Sfeşnicul, horbota de la aşternut, soba, toate li-s dragi, fac parte din fericirea lor ; iubirea-i covîrşeşte, şi se răvarsă peste tot ce văd. Acuma începe adevărata lor viaţă ! Pierduţi, nemaigîndind nimic, se strîng în îmbrăţişări lungi, pasionate ; buzele lor se ating, cu setea şi înfiorarea primelor sărutări.

E dimineaţă. Dan răsfoieşte dosarele, pe cari i le-adusese de cu seară ajutorul, şi deschide mereu codul pe la locurile însemnate cu cîte-un peticel de hîrtie pus între filele soioase, aşa de soioase că se încleiau pe degete... era codul judecătoriei. Ana scoate cărţi, haine şi albituri dintr-un cufăr, şi le aşază pe laviţă.

— Cam pe cînd crezi tu să ne vie lucrurile ?

Dan citea o hotărîre a predecesorului său ; i se părea trasă de păr. Tocmai peste vro cîteva minute conştiinţa lui tresări, ca şi cum în tăcerea odăii ar fi mai rămas un răsunet confuz din vorbele Anei.

— Ai zis ceva ?

— Eu ? A, de mobile-ntrebam ; pe cînd crezi să le-avem ?

— Peste vro zece zile.

— Uite ce m-am gîndit eu... pianul, să-l punem dincolo... Aici am să-ţi aşez masa ta de lucru ; în colţul ăsta are să fie etajera...

Şi ea măsura şi tăia din ochi spaţiul pe care-l va ocupa fiecare lucru.

Preuteasa veni să-i întrebe cum s-au odihnit. Era bătrînă, dar voinică, şi deşteaptă, şi vorbareţă. Un băiat au avut şi ei, era călăraş cu schimbul ; ce mai mîndreţă de flăcău ! Pentru el ridicase casa asta, să-l gospodărească ; şi astă iarnă, prin postul Crăciunului, s-au pomenit într-o seară cu Dumitrică al lor, că intră pe uşă cu capul umflat, vînăt la faţă şi tremurînd ca varga. Cînd l-a dezbrăcat, tot trupul lui era negru ; îl bătuse un afurisit de serjent de-l stîlcise, nu l-ar mai răbda Dumnezeu cu zile că mai bine nu i-ar zice. Patru zile şi patru nopţi a stat lungit pe spate, şi-n-tr-una-şi legăna capul pe pernă şi se văieta, de-ţi rupea inima : „Valeu, mămucuţă dragă, dă-mi ceva să mor mai degrabă." Zicea mereu că are un sfredel în cap ; şi pîn-a închis ochii a tot arătat cu degetul, „uite-aicea, aicea-mi învîrteşte sfredelul"...

Bătea soarele. Ieşiră afară. Ea le arătă bucătăria, pivniţa, fîntîna la doi paşi, şi pomii, puşi de mîna ei. Ana se uita la o găină nadoleancă.

— E a noastră, iaca, acolea suntem şi noi, doar gardul ne desparte ; şi tot ce-aveţi trebuinţă... e ca şi la d-voastră... spuneţi.

Acum cerul părea spălat.

Era o căldură dulce, ş-o lumină albă, intensă, care lărgea orizontul şi lămurea vederea departe. Casa era pe deal ; copacii, neclintiţi în aerul calm al dimineţii, păreau zugrăviţi. Un cocoş se sui pe gard, bătu din aripi şi cîntă. De departe, ca un ecou, îi răspunse un confrate, apoi altul. În liniştea şi simplicitatea acestui tablou de ţară, Ana strălucea ca o zînă fericită din poveşti. Preuteasa, într-o pornire de dragoste şi de admiraţie, îi luă mînile şi i le sărută.

Dejunară devreme. Dan se duse la judecătorie. Intră emoţionat ; priviri curioase, impaciente, îl fixau,

îi studiau figura, hainile, mişcările. Cînd sună clopoţelul, i se păru un semnal solemn, care vestea mai mult decît deschiderea unei şedinţi obicinuite ; era ceva care nu se petrece în toate zilele ; în momentul acela avu sentimentul că-ncepe-o viaţă nouă, şi ochii lui de necredincios se opriră cu o adîncă reculegere şi pietate pe figura blîndă şi resemnată a divinului martir, ce-i sta în faţă, cu braţele întinse pe cruce, încununat cu spini.

Dan avea toate calităţile unui bun judecător ; asculta cu răbdare păsul fiecăruia, spiritul lui de scriitor urmărea cu o pasionată atenţie viaţa plină de interes, care trecea subt atîtea forme pe dinaintea lui ; unele expresii de figură, unele vorbe de-ale împricinaţilor parcă tăiau deodată o dungă de lumină în adîncimile întunecate şi atrăgătoare ale vieţii, ş-atunci el se uita cu lăcomia de-a vedea prin deschizătura aceea de perdea, se uita departe ca într-o lume vastă şi necunoscută. Veneau oameni învrăjbiţi între ei pentru lucruri de nimic, fraţi cari se trăgeau în judecată pentr-o baniţă de mălai, cari se urau, înveninaţi, înrăiţi inconştient de alte nevoi, de biruri, de asupriri, de muncă degeaba. Dan îi înţelegea ; el vedea bine că oamenii aceştia se înşală ; ei *cred* că se urăsc, şi nu bagă de seamă că sunt necăjiţi de altele ; şi cu-atîta milă le vorbea, atît de bine ştia ce vorbe să le spuie, ce coarde să atingă în inimile lor tulburate, că-ndată parcă le rîdica o perdea de pe ochi, ei simţeau ca o năvălire de lumină în conştiinţă şi, îmbunaţi, căiţi parcă de vrăjmăşia lor nedreaptă, plecau capetele-n jos.

— Aşa-i, domnule judecător, noi n-avem nici o duşmănie...

O, mica Lori, ce drăgălaşă se făcea, şi cum umplea casa cu rîsul şi primele ei vorbe, ce dădeau senzaţia unor sclipiri de lumină prin aer ! Dan se aşeza jos ş-o ţinea frumuşel, de subţiori ; la cîţiva paşi, Ana-i bătea din palme ş-o chiema ; fetiţa se sălta pe loc, ezita, calcula dificultăţile şi primejdiile unei călătorii aşa de lungi, voia să plece, şi-şi lua de seamă. Apoi o dată

își încorda picioruşele, şi speriată, cu ochii mari, dedea fuga în brațele mă-sei. Uneori cădea ; atunci zicea şi ea *„hopa !“* şi se scula cu o trudă şi cu o complicație de mişcări stîngace, şi se făcea un rîs ş-o veselie, la care ea nu lua parte pînă cînd nu-şi vedea echilibrul bine asigurat.

Venise Poteraş să le-aşeze mobila ; a stat trei zile ; a plîns cînd a plecat. Prezența lui lăsase în aer ceva din zgomotul şi agitația lumei pe care ei o uitaseră aproape, ş-acum, involuntar, se pomeneau mereu vorbind de prietini, de cunoscuți, de cum li se făcea dor să plece, cînd erau în Bucureşti, să plece undeva, departe ; şi cum îi apucau uneori momente de nelinişte, de grijі, de alarmări surde, inexplicabile, ca şi cînd o suflare de melancolie ar fi trecut deodată peste inimile lor. Cît de mult li se părea de-atunci !

„Ce fericiți suntem acum !... Nu-i aşa ?“ Şi ei se întrebau mereu, c-un fel de frică de a nu-şi descoperi cumva umbra vreunei ascunse păreri de rău, încolțirea vreunei nenorociri, pe care n-o numeau, nu vroiau nici să cugete la ea... S-ar fi putut s-o evoace numai cu gîndul !

Uneori Dan venea acasă ostenit ; în inima lui răsunau încă gîlcevile şi suferințele celor pe care-i judecase, el se simțea contaminat de rănile pe cari le atinsese. „O, ce de nefericiri sunt în viața asta !...“ Şi mintea i se pierdea într-un adînc nesfîrşit de dureri omeneşti, ce i se păreau fatale, iremediabile. Ana îl înțelegea, îi săruta ochii posomorîți, şi-i certa pe cîte unul, le spunea să fie cuminți, să nu mai vie la ea aşa urîți şi supărați, că ea nu le-a făcut nimica. Ieşeau la primblare ; lumea se uita la ei, cît de bine le şade ; ei simțeau bine cum îi străbate, ca o emanațiune de simpatie, acea influență secretă pe care o exercită asupra noastră privirile celor cari ne iubesc. Şi-n această atmosferă priincioasă de admirație, Dan se simțea mai bun, Ana mai frumoasă.

Ş-amîndoi, ținîndu-se de mînă, ieşeau din tîrg, şi se duceau încet pe „şosea“... Erau ultimele zile ale toam-

nei, cîmpiile goale, aerul trist, pustiu ; crengile arborilor păreau nişte braţe întinse, încremenite în atitudini de o sfîntă, atingătoare resemnare ; lumina scădea în apusuri din ce în ce mai reci, soarele părea că ia şi duce cu dînsul o parte de viaţă, pe care n-are s-o mai aducă niciodată. Şi ei păşeau, singuri, în această melancolie penetrantă a naturei ; o greutate, o penibilă osteneală li se lăsa pe gînduri, cuvintele le-ngheţau pe buze... tăcerea îi inunda.

— Ne-ntoarcem ?

— Cum vrei tu...

Într-o seară, pe la sfîrşitul lui noiembrie, se-ntorceau mai devreme ; li-era frig şi veneau iute ; începuse-a fulgui ca din senin, alte dăţi auzeau din poarta gura Lorii ; acum o găsiră tăcută, de o neobicinuită cuminţenie. Ioviţa o înfăşurase într-un şal ş-o rezămase de pernă în patul Anei ; şi mititica sta acolo, ca un huhurez, cu ochii mari, deschişi, şi adînciţi în cine ştie ce gînduri. Capul şi mînile-i ardeau. Veni doctorul.

— Să n-aveţi nici o grijă... puţine gîlci. Să nu mănînce nimic şi s-o păziţi de răceală. Acum îi dăm o linguriţă de revent, şi mîine... o să vedem.

Privirea blîndă, puţin distrasă a doctorului, şi mai ales vorba lui potolită, onestă aveau ceva deosebit de atrăgător. Fu o dorinţă reciprocă de a se cunoaşte mai de aproape, de a-şi spune impresiile. Ana rămase cu fetiţa. Dan trecu cu doctorul în cealaltă odaie ; ceaiul îi făcu şi mai comunicativi. După un ceas, li se părea c-au fost prieteni de mult, într-o altă viaţă, ş-acum se regăseau cu aceleaşi sentimente, cu acelaşi fel de a gîndi.

Anton Pravăţ scrisese şi el o carte : „Boalele şi mizeria de la sate". Dan n-o citise, dar din cîteva fragmente reproduse prin ziare, ştia că e o lucrare de seamă, care zugrăvea în tablouri de o înfiorătoare realitate, viaţa nefericiţilor ţărani. De paisprezece ani era doctor de plasă. Cunoştea aproape toată ţara ; nu trecuse niciodată graniţa. De-un an era în Pungeşti, ca-n toate părţile, pe unde fusese, se izbea şi aici de nepă-

sarea aceleiaşi administraţii păcătoase, care n-are altă grijă decît căpătuiala şi gheşefturile. Înşira greutăţile cu cari se luptă ca medic, ignoranţa şi superstiţiile poporului, mizeriile pe care el le vede zilnic. Dan îl asculta cu interes ; dar, de la o vreme începu a se îngriji de Ana : era singură, poate că-i era frică, poate că îşi făcea gînduri urîte ; ş-apoi era tîrziu ; îl cuprinse un sentiment de nelinişte, de impacienţă. Doctorul, însă, se antrenase :

— Ieri bunăoară, am avut tărăboi mare cu domnu Giurgea, suprefectul nostru. Jupînu Singhel, care ţine căsăpiile [1], vroia să ne taie o vită, bolnavă şi slabă de nu se ţinea pe picioare ; zor că să-i dau bilet ; zic : „fugi cu mortăciunea asta, ce, vrei să îmbolnăveşti oamenii ?“ Iaca şi suprefectul : „da' ce are, doctore, vaca asta ? Eu o văd foarte sănătoasă“. M-am uitat lung la el... Eu nu sunt om violent, dar sunt mişei de ăştia care-ţi ridică sîngele la cap...

Pravăţ era voinic, cu o musculatură de atlet ; figura lui avea frumuseţea oamenilor puternici. Involuntar îşi încruntă ochii, ş-o încreţitură adîncă îi crestă fruntea între sprîncene. Dan îl vedea acum departe, ca printr-un binoclu întors.

— Începuse suprefectul să facă gălăgie. M-am apropiat de el şi i-am spus încet : „Ştiu că ai leafă de la Singhel, ştiu şi cît ai : cinci sute de lei pe lună ; a venit să-mi propuie şi mie, şi eu l-am dat afară... prin urmare vezi ce deosebire e între noi ; n-aş vrea să-ţi dovedesc ş-o altă deosebire, mai palpabilă.“ Ce crezi c-a făcut ? Îţi închipui că s-a schimbat cîtuşi de puţin la faţă ? De loc. A întors-o la glumă : „Uite doctorul cum s-a supărat“. Da' mi se pare că eu abuzez...

În adevăr pe figura lui Dan era o suferinţă vădită. El îngînă un fel de *nu,* care însemna altceva. Doctorul îi strînse mîna şi plecă încîntat ; în uşă, îi spuse că, pînă-n seară, vaca a murit.

---

[1] *Casap* — măcelar.

A doua zi Dan nu se duse la judecătorie. Afară viscolea a iarnă. De dimineață se făcuse foc, la început soba nu trăgea și tot fumul ieșise în odaie.

A trebuit să deschidă ușa. Ana era dezolată.

— Cum o să iernăm noi în casa asta ?

— Da' nu-i nimica, dragă ; așa-i la început, pînă se încălzește bine soba... uite, deja a mai contenit...

— Pe tine se vede că nu te ustură ochii, eu nici nu mai văd...

— Să-i sărutăm ș-o să le treacă.

Și dete s-o ia în brațe ; ea se feri c-un gest de silă.

— Ia lasă, că tu...

— Nino dragă, de ce vrei să ne amărîm așa pentru lucruri de nimic ?

— Apoi, la tine toate-s lucruri de nimic...

— Toate, afară de iubirea ta și de chirăitul tău de păsărică moțată...

Și el fu așa de blînd, și găsi atîtea vorbe de alintare, c-o îmbună. Își sărutară unul altuia ochii, și le trecu. De bună seamă că nu mai ieșea fum ; Dan se uită vesel în aerul odăiei. „Vezi ?... s-a trecut !" Și închise ușa. Focul duduia în sobă, părea că se ceartă cu viscolul de-afară. Lori sta frumușel învelită în tartan, ochii ei aveau o căutătură dulce, visătoare ; lîngă ea o păpușe mică de porțelan, ciungă de o mînă, avea un aer de suferință, de resemnare, aerul trist pe care-l au păpușile copiilor bolnavi.

— Dar ce-ați înfășurat-o așa, mititica, zise doctorul, după ce-o examină, copila e bine, trebuie să se joace ; azi nu-i dați decît puțin lapte, și de mîine regimul obișnuit.

Și pe cînd Ana o despacheta, doctorul trase pe Dan deoparte.

— Bine, da' aseară... ceaiul dumitale m-a îmbătat se vede ; tocmai acasă mi-am venit în fire, și m-am gîndit ce idee urîtă trebuie să-ți fi făcut de mine...

— De ce ? nu-nțeleg...

— Să te țin eu pînă la miezul nopții !... Nici nu mai știu ce ți-oi fi spus, da' așa-i cîteodată, te uiți vorbind,

și nu-ți mai dai seamă de ce se petrece în cel care te ascultă...

Peste cîteva zile veni să-și ia adio ; îl permutase ; se aștepta la asta.

Ningea într-una, s-acopereau cărările ; zăpada creștea mereu, copacii, casele, toate se înecau într-o imensitate albă, neclintită, tristă. Timpul părea că nu mai curge ; suluri moi de fum se ridicau încet de pe case, și se risipeau. În aer era o tăcere fatală, apăsătoare ca o prevestire de moarte.

— Nino, pentru Dumnezeu, isprăvește... nu pricepi că-mi faci rău ?

Lori suspina. Ana bătea din picior la ea și țipa furioasă : „taci, afurisito, că iar te bat". Ochii fetiții, în sforțarea de a-și ținea plînsul, căpătaseră o învăpăiere întunecată, stranie ; frica, suferința, îi micșorase și-i vîrîse mai adînc în orbite. Ana și Dan rămaseră înlemniți, săgetați de același fior ; erau ochii lui Peruianu, era privirea lui posomorîtă, rece, cu reflexe de oțel, care răsărise deodată pe chipul Lorii ; sîngele, speriat, îi arunca în față expresia severă și încruntată a tatălui, marca profundă a paternității, la care secretele fiziologice adăugeau poate și ceva din oroarea concepției.

Ca un val de umbră trecu pe chipul lui Dan.

— Las-o acu... nu vezi că s-a potolit ?

Ana era palidă ; ea se întoarse, fără să se uite la el și privi pe fereastră lung, distras : pentru prima oară blîndețea și bunătatea asta, fără margini, a lui Dan, o enerva ; i se părea o nesimțire, o lașitate.

El se apropie încet, iubitor. Ea se feri, să n-o atingă.

— Te rog, lasă-mă.

— De ce ? Nu mă iubești ?...

— În momentul ăsta, *nu !*

Dan se retrase. Toată ființa lui părea că se stinge, se nimicește într-un sentiment de supremă oboseală și descurajare. Se așeză la masă, ochii lui căzură distrași pe o scrisoare deschisă, la care nu răspunsese... o luă ș-o citi din nou, într-un fel de amețeală, care

făcea să-i joace conştiinţa pe înţelesul rîndurilor, cu o pîlpîire de flacără care se trece... „...Dar ce interesanţi sunt prietenii dumitale, de care-mi vorbeai la Sinaia ! Am fost şi i-am văzut în cenaclul lor din strada Fîntînii... Cînd ai şti cum te dorim aici cu toţii... Peste-o lună Miba-şi înţarcă odorul... Ce aţi zice să vă pomeniţi într-o zi că vă călcăm, în sihăstria în care v-ascundeţi fericirea... Îmi închipui ce frumoase lucruri trebuie să scrii acolo ; cînd o să vedem drama ?..."

Lori adormise. Ana se uita pe fereastră, cum ninge : inconştient i se urzea în cap o comparaţie între natura de-afară şi sufletul ei ; ea-şi punea ochii pe cîte-un fulg mai mare de zăpadă ; îl urmărea cum se lasă de-ncet... tot aşa de reci, tot aşa de ostenite cădeau şi gîndurile ei, ca dintr-o înălţime misterioasă, pierdută, dincolo de existenţa ei ; şi tot aşa simţea că se scufundă, se îneacă într-o vastă, nemărginită monotonie, toate iluziile, toată viaţa ei. Aspectul, aerul iernei intra în ea şi-i răscolea dorinţile şi vanităţile ei adormite, lucruri uitate de mult se dezgropau şi-i apăreau deodată în conştiinţă ; sufletul ei se umplea de farmecul unei vieţi depărtate, ca de armonia unui cîntec frumos... Iarna, iarna-i aducea aminte de policandrele saloanelor cu parchetul lustruit, de splendoarea şi agitaţia balurilor, de eleganţa rochiilor, de nespusa, ameţitoarea voluptate a valsului !... O, cum tresăreau şi se deschideau acum, flămînde, toate simţurile ei : vedea figurile, cu zîmbetele, cu pieptănătura, cu ticurile lor nervoase ; auzea muzica, foşnetul fustelor de mătase, şoptirile discrete ; simţea braţul, care-i înfăşoară talia ş-o strînge... aşa de-ncet, aşa de bine ; şi aerul parfumat, şi sorbetul răcoritor pe care i-l oferea cu atîta graţie mănuşa albă a unui cavaler surîzător, şi bine crescut... Apoi nu mai gîndea nimic ; un clinchet lung de clopoţei îi zuruia în urechi ca de la un şir de sănii cari se depărtau. Vru să se uite-n oglindă, şi cînd se întoarse văzu pe Dan la masă, scriind : veni încetişor lîngă el, îi netezi părul, şi-l sărută.

— Cui scrii ?

— Lui Albert.

Dan lăsă condeiul, o privi iubitor, şi luînd-o de mijloc o aşeză pe genunchi, ş-o dezmierdă ca pe-un copil.

— Răutăcioaso, de ce-ai vrut să mă necăjeşti ?

Ana uitase ; atîtea lucruri se petrecuse de-atunci în sufletul ei ! El îi spuse cît l-a făcut să sufere, şi ce urîte gînduri îi dau unele vorbe şi priviri ale ei... dac-ar şti, i-ar fi milă de el şi nu l-ar mai supăra niciodată. Ana îl asculta puţin distrasă, scăldîndu-şi degetele subţiri şi albe în părul lui lung ; el îi căuta privirea ; aştepta un cuvînt de părere de rău, de înduioşare...

— Dane dragă, trebui să te tunzi, uite ce plete-ai făcut, parcă eşti un cioban !

— Vezi Nino, ce puţin te preocupă...

— Ştiu ce vrei să zici, îl întrerupse ea impacientată, nu pricep cum poţi tu să te gîndeşti mereu la o vorbă, la o prostie pe care-am spus-o aşa fără să cuget.

— Da' eu nu te-nţeleg pe tine, cum treci de la una la alta cu cea mai mare uşurinţă... pe tine gîndurile se vede că nu te-ating, nu te mişcă... o coardă lovită, într-un clavir, şi tot vibrează mai mult.

— Mai ales dacă pui şi pedala... Ce vrei ? Eu aşa sînt... n-ai zis tu că am cap de păsărică ?

Ea rîdea ; el o privea trist.

— Ce te uiţi aşa ? Nu-i păcat să-şi piardă cineva vremea şi mintea gîndindu-se mereu la un lucru de nimic ?

— Nu-i păcat, Nino ; eu un an de zile m-am gîndit la o vorbă a ta ; ş-aceea mi-a dat curaj, vorba aceea...

— Care vorbă ?

— Ţi-aduci aminte, la Sinaia, cînd ne suiam călări spre „Vîrful cu dor", tu poate că mi-ai spus aşa fără să-ţi dai socoteală, c-ai vrea să fii odată deoparte şi să mă vezi cînd scriu... Cîte visuri frumoase n-am visat eu pe vorba aceea ! De cîte ori, cînd scriam, nu mi se

părea că te simt cum te apropii tiptil şi-ţi întinzi capul peste umărul meu ca să vezi ce scriu, ş-atunci puneam o grijă deosebită în alegerea cuvintelor, în forma literilor... îmi închipuiam că toate trec pe subt ochii tăi şi le judeci.

El tăcu. Ana îi înfăşurase braţele pe după gît, şi-l strîngea, îi apăsa capul pe inima ei, ca şi cum ar fi vrut să nu-l mai audă, să nu se mai gîndească la trecut, nici el, nici ea. Valuri de regrete surde o năvăleau din toate părţile. Sufletul i se umplea de întuneric, ochii de lăcrimi.

Cocoanele, mai ales, erau furioase. Slava Domnului, aveau şi ele casă, relaţii cu lumea, făceau „suarele"... şi mese mari la zile onomastice. Adecă ce? nu catadicsea domnu judecător şi „madama dumisale" să vie!... măcar o dată, la un sfîntu Dumitru, patronul lui *Mitu* (subprefectul), la un sfîntu Mihail, patronul căpitanului... Ce? Se ţineau mîndri?... Atîta pagubă! Şi regulat, pînă să-nceapă ghiordumul [1], îşi vărsau paraponul [2] pe aceste... „persoane fără nici o creştere... de cari nici nu face să se mai ocupe cineva..." La început erau foarte intrigate: cine-or fi, din ce familie, cum trăiesc?...

— Ia vezi, Natalițo, zău, pune-te pe-atîta şi află-ne ce hram ţin şi de unde i-a adus vîntu pe-aici?

— Asta află, că-i calu dracilor... una-i Ioneasca sireaca! Acu să te vedem...

Şi s-a pus Ioneasca pe-atîta, ş-a aflat: era un fecior de popă [3]; ea era fata unui crîşmar. Şi de-aci-ncolo, las' pe Nataliţa să ţi le ticluiască ea...

Bărbaţii, oameni serioşi, aveau alte griji: în fiecare seară se strîngeau la Mihăiţă Dimcea, comandantul companiei, şi-şi făceau stosişorul obicinuit, care ţinea pînă în ziuă: Mitu Giurgea, subprefectul, Costachi Stoica, vechilul lui Spano, Adlef spiţerul, ăştia erau stîlpii „sinodului"; ei de multe ori lucrau ca tovaraşi; cînd le cădea-n palmă cîte-o gîscă de jumulit, toată noaptea era masa-ntinsă şi băutură, la discreţie... aici îşi aduceau recolta boierănaşii de pe Racova, şi de

[1] *Ghiordum* — numele unui joc de cărţi.
[2] *Parapon* — supărare, necaz.
[3] In ed. din 1894: *„...el era un fecior de popă".*

multe ori își lăsau caii și trăsura, ceasornicul de la brîu, pușca de vînătoare ; aici își depunea primarul „economiile", directorul școlii leafa, și cei opt *avocați*, ciupelile lor de peste zi. Ce băieți de ispravă erau toți !... gura nu le-o auzeai. Un singur scandal a fost într-o seară cu doctorul Pravăț ; tăia el o bancă de stos, și Dimcea, care-i știut că n-are niciodată noroc la pontat, se-ncăpățînează cu „dama de caro" și pierde trei sute de leușori ; ajunsese la tibișir, datora vro două sute... și tocmai cînd vroia să facă un „quinze-leva" de zece, doctorul pune cărțile frumușel pe masă și spune că nu mai joacă.

— De ce ?

— Pentru că nu mai am gust...

— Dacă-i așa, zice Dimcea furios, nici eu nu-ți plătesc datoria...

— Chiar să vrei să mi-o dai, că nu ți-aș lua-o... Cît ai mai pierdut la mine ? Trei sute de lei ? Na-ți-i !... Asta-i pîinea bieților soldați...

— Mizerabile !...

Într-o secundă masa fu răsturnată... și, zău cît era de iute Dimcea și de inimos, dacă n-ar fi sărit ceilalți imediat, să-l scoată din mîinile doctorului, nu se știe ce i s-ar fi întîmplat. „Te pui cu nebunul ?..." Dar fie că i-a venit Mitu de hac ! Iute-iute l-a mătrășit.

Negustorimea alcătuia o clasă aparte...

Deasupra acestei lumi, Temistocle Spano trăia ca un prinț. Tată-său fusese chelar[1] la un boier mare, Iordachi Balș, și... făcuse economii : la moartea lui lăsa celor doi băieți cîte-un milion ; cel mai mare s-a dus la Atena ; Temistocle a cumpărat Pungeștii, s-a însurat c-o armeancă frumoasă și bogată, și pînă cînd nu s-a văzut stăpîn încă pe trei moșii ale lui Iordachi Balș, nu s-a lăsat. Acum era omul cel mai cu greutate din tot județul, și-n opt orașe se vorbea de caii, de trăsurile și de bucătarul lui Spano. Băiatul lui, student la Paris,

---

[1] *Chelar* — persoană care deținea cheile cămării sau ale pivniței și care administra proviziile unei gospodării boierești.

avea coroană pe batiste şi pe cărţile de vizită ; fata se-ntorsese numai de cîteva luni de la Dresda.

Era prin fevruar. Dan venise de la judecătorie bolnav : îl durea capul ; Ana fierbea la sobă apa pentru ceai ; Lori făcea conversaţie cu păpuşa.

— Ce-o fi durerea asta de cap la tine, nu pricep... Înainte n-o aveai.

— E aerul închis acolo, şi miroase uneori aşa greu...

— Cine te-a pus să te faci judecător ? Şi ce, toată viaţa ai de gînd să te chinuieşti aici ?...

— Nino, cum .găseşti tu totdeauna ocazie să mă amărăşti ? Mă vezi că sunt bolnav, şi-n loc s-aud şi eu o vorbă bună de la tine...

— Ia lasă-mă, că m-am săturat... nu-mi mai face morală, te rog !

— Oh, cum mă torturi !

— D-apoi tu !... cînd ai şti...

În momentul acela Dan simţi că i se distruge toată viaţa. Ei se priviră cu ură, cu o sălbatică poftă de a-şi spune cuvinte grele, veninoase, ireparabile. O sanie se opri la poartă. Ana se uită pe fereastră...

— Cine dracu or fi astea ?

Era doamna Spano cu domnişoara. Veneau *ele*-ntîi ! Cu acea familiaritate pe care o dă bogăţia, doamna Spano începu de la uşă :

— Da' bine, se poate, de-atîta vreme-aicea, şi să nu ne cunoaştem măcar ?...

Apoi dete cu ochii de fetiţă, o luă în braţe şi-ncepu s-o sărute şi să-i spuie şi ei că „tata“ şi „mama“ erau nişte uricioşi, cari trebuiau bătuţi... Domnişoara citise cartea lui Dan, numai de două zile aflase de la o amică a ei din Vaslui că autorul acelor „frumuseţi admirabile“ era aci, aproape ; ş-atunci... şi-a luat curajul să vie. Peste două săptămîni aveau să dea un bal, şi ea îi ruga frumos, lua mîna Anei ş-o strîngea cu iubire : „nu-i aşa c-o să veniţi ?...“ Ana se uita la Dan, ei nu ştiau ce să răspundă. Doamna Spano îi luă cu răpedea :

— Da', cine vă mai întreabă? Nici nu mai vorbim de asta. Diseară să știți că vă trimetem sania să veniți la masă; suntem numai noi, aduceți și pe *„duduia“*...

Nu vroia să creadă pe Dan că-l doare capul.

— Bine, atunci mîine... negreșit!

La ieșire, îi recomandă din nou să-și puie numaidecît un muștar la ceafă, la moment are să-i treacă.

Ana era veselă. Se uită în oglindă și-și potrivi puțin părul...

— Tu, cum zici? să mergem la bal?

— Dacă vrei tu.

El sta nemișcat, cu coatele pe masă și-și strîngea-n palme fruntea fierbinte; din cînd în cînd își apăsa degetul cel mare la o parte deasupra ochiului stîng; acolo simțea o durere surdă, adîncă, neîntreruptă. Nu se putea gîndi la nimic. Lori alerga prin casă după un pisoi care zburda ș-o făcea să rîdă. Ana-și aduseaminte... dar ei îi trecuse-acum mînia; îi părea rău de ce spusese.

— Lorico, ai să cazi...

Veni încetișor lîngă Dan.

— Ești supărat pe mine?

Și-l rugă s-o ierte, îi spuse că-l adoră.

Dan îi deschise brațele; ea-și lăsă capul pe pieptul lui, și pe-amîndoi îi înecă plînsul.

A doua zi pe la toacă sania îi aștepta la poartă. Domnișoara Elvira scria Anei. „Văzînd vremea așa frumoasă, m-am gîndit că nu v-ar displăcea să faceți o mică primblare pîn' la ora mesei; dacă vreți să vă-ntovărășesc, treceți să mă luați și pe mine.“ Era soare, liniște, strălucirea zăpezii făcea lumina zilei mai intensă, mai transparentă. Elvira îi văzu de departe și le făcu semn cu batista. Spano, vesel, amabil, îi întîmpină cu dragoste.

— Bine că v-am prins... acu am să mă răzbun...

Își puse mănușile, și se sui pe capră să mîie el. Elvira se așeză lîngă Ana, Dan la spatele săniei în picioare. Spano plesni din bici, caii plecară sforăind; cînd ieși la drum, le dete un chiot și caii își luară

vînt ; zburau. Spano se întoarse rîzînd : „Să ştiţi că am să vă răstorn.“ Ana zicea că nu i-e frică, iuţeala îi tăia respirarea şi-i dădea fioruri dulci ; i se părea că pluteşte, ochii ei clipeau de voluptate, aerul avea o coloare de foc. La o răspîntie, Spano întoarse-n loc din fugă ; sania se hartui... două ţipete, apoi un hohot general de rîs : Elvira şi Ana erau culcate-n zăpadă.

— V-a plăcut ?... Ce zici, domnule Dan, nu-i aşa că asta a fost o figură... artistică ?

Şi toată seara Spano a făcut haz de „figura aceea“.

Ana se-mprietenise cu Elvira, erau cam de aceeaşi vîrstă şi se potriveau şi la statură, şi la mişcări, şi le şedea bine, amîndouă frumoase, sprintene, fericite. Îşi vorbeau în secret, din cînd în cînd chicoteau de rîs. Dan le privea cu un sentiment de nedeslușită mulţumire, inima lui părea că ia ceva din parfumul şi fresceţa prietenei lor[1]. Ana i se părea o fiinţă nouă : dragostea Elvirei pentru ea, i-o făcea mai scumpă, i-o transfigura, nici el nu-şi putea explica de ce apropierea, intimitatea acestor două suflete îl fermeca atîta ; în atingerea şi simpatia lor el simţea ca o extensiune a propriei lui iubiri.

După-masă, doamna Spano i-a adus cartea şi l-a rugat să le citească ceva. Niciodată n-a citit Dan aşa frumos, ca-n seara aceea. Toţi erau mişcaţi şi ascultau cu o vădită admiraţie, numai Ana păstra un aer indiferent, aproape plictisit...

Acum le trimetea sania în toate zilele. Elvira adusese o croitoreasă de la Iaşi.

Ana era într-o fierbere continuă, pregătirile acestui bal o umpleau de griji, de bucurii, şi de impacienţi neobicinuite. Uneori pleca de dimineaţă şi rămînea cu prietina ei toată ziua. Dan nu zicea nimica ; ...dar ce rău făcea ea că-l lăsa singur atîta vreme ! Pentru că, în ceasurile acelea, se abăteau asupra lui tot felul de gînduri urîte. Atunci, se făceau în sufletul lui ca nişte spărturi largi prin cari-i năvăleau în conştiinţă toate

---

[1] În ed. 1894 : *„...prieteniei lor“*.

grijile, toate suferinţile latente, cari se făuriseră cu-ncetul în umbra vieţii lui, şi pe cari fără să ştie le purta de mult în el, ca pe germenii unei boale ascunse.

Oare în ce profunzimi întunecate se retrăgea atunci blîndeţa, şi mila, şi nemărginita bunătate a naturii lui? De ce nu vroia să se joace cu biata Lori, care se uita la el aşa de drăgălaş cu ochii ei mari, cuminţi, rugători? Ce gînduri negre îl rodeau, de umbla cu-atîta neastîmpăr, de colo colo, torturîndu-şi mustaţa, şi nemaivăzînd nimic înaintea lui?... O, cît de sinistru era glasul care se deştepta în el, şi cum îl mustra, şi cum îl umplea de spaimă! De unde-i veneau vorbele-acestea, întunecate, fatale, pe cari i se părea că i le spune cineva de-afară? „Nu vezi, că eşti un om pierdut, că toată viaţa ta ai alergat după o himeră, şi că nimic n-are să s-aleagă din tot ce-ai crezut, din tot ce-ai visat!... De ce ţi-ai legat existenţa de-o fiinţă pe care n-ai înţeles-o, şi care nu te poate-nţelege? Nu vezi cîtă depărtare e între sufletul tău şi al ei? Priveşte cum s-au deşteptat în ea toate gusturile, toate vanităţile şi poftele frivole, cari dospeau în sîngele ei, cari lucrau înlăuntru ca o otravă lentă, pe cînd tu o înălţai cu mintea aşa de sus! N-ai observat cu ce ochi aprinşi se uită uneori în oglindă, cum îşi admiră chipul, umerii, braţele, talia? ea se iubeşte, se vede frumoasă, în zîmbetul ei, în gropiţa din bărbie, în genele ei lungi, în şuviţa de păr, care-i tremură pe frunte!... Nu-nţelegi tu că acestea sunt darurile ei, *talentele* ei, şi că e foarte natural să ardă de dorinţa de a şi le arăta? Atîta are. Ce? tu ai visat o iubire, care să renască în fiecare dimineaţă, să dea vieţii voastre acelaşi parfum, aceeaşi tinereţe de impresii, aceeaşi intensitate de fericire pe care aţi simţit-o la început? Dar uită-te bine în fundul inimei tale şi vezi cum a început să s-aşeze, fără să bagi de seamă, ca o pătură de cenuşă, peste emoţiunile şi entuziasmul tău de altădată. Unde mai sunt momentele acelea de extaz, îmbătătoarele fioruri ale primelor sărutări? Aţi fugit de lume, şi v-aţi ascuns aici ca să vă iubiţi? Dar nu vedeţi că

îmbrățișările voastre sunt din ce în ce mai reci, că vorbele voastre de dezmierdare nu mai au farmecul și înțelesul lor de odinioară? Nu simțiți, din felul cum vă priviți, din lenea și indiferența atingerilor voastre, că între voi se redeschide vechea prăpastie, pe care nu mai aveți cu ce s-o acoperiți! Ce-a rămas din planurile voastre? Urîtul, urîtul și sila..."

— Bine c-ai venit, dragă!

— Da' ce e? Ce s-a întîmplat?

— Nimic; dar îmi face așa de rău cînd sunt singur...

— Ei, asta e, parc-ai fi copil mic. Mîncăm acolo. Hai îmbracă-te, că ne-așteaptă sania.

— Cum să mă-mbrac?

— Ce, așa ai să mergi?... Ai uitat? În astă seară-i balul...

Dan în frac, pentru a doua oară: se simte prost, umilit, ridicul, parcă nu mai e în pielea lui.

— Ține-te mai drept... ce te cocoșezi așa, parcă ești un pui de boda-prostii?...

— Nino dragă, ai putea să-mi vorbești mai cuviincios.

— Te-ai și supărat? Da' iute-ți mai sare țandăra!

Dan o privi lung, indecis: tot drumul nu mai vorbiră nimic.

După masă Ana se duse cu Elvira să se îmbrace. Mulți din invitați veniseră mai devreme. Prefectul, un tînăr de vro douăzeci și cinci de ani, frumușel, jenat puțin de lumea care se uita numai la el, își pipăia mereu cărarea, vîrful nasului și panglicuța de la butonieră: și la fiecare două minute întreba pe nevastă-sa dacă se simte bine; figura lui lua atunci un aer îngrijat.

— Ți-e bine, dragă? Spune drept...

Ea clipea din ochi, și c-un semn grațios din cap, îl asigura din nou că n-are nimic.

O cocoană voinică, al cărei sîn deborda, în toată puterea cuvîntului, din corsajul unei rochii de mătase stacojie, își duse batista la gură și, aplecîndu-se la urechea d-nei Giurgea, îi șopti cam tărișor:

— E în poziţie.
— Cine?
— Madam Costin.
— A prefectului?... Vai, sărăcuţa, i-o copilă...
Din cînd în cînd se auzeau plesnete de bici; zăpada scîrţîia sub tălpile săniilor, caii îşi scuturau zurgălăii. Lumea se aduna mereu: fanţi de provincie, cu figura năclăiată în pomadă de dafin, moşieri, strînşi să plesnească în redingota lor încheiată la şase nasturi, cu colţul batistei puţin scos din buzunarul de la piept, cu pantalonii scurţi, salutînd în toate părţile, sastisiţi, neştiind ce să facă cu mîinile; cocoane înţepate, c-un zîmbet pregătit de-acasă, în rochii de atlaz cu fel de fel de zorzoane, mirosind a paciulie cale de-o poştă, făcînd mişcări şi gesturi anume pentru a-şi arăta mai bine bijuteriile. Era şi puţină lume mai deosebită, mai supţire, dar se pierdea în gloata de megieşi, cărora Spano le-ar fi făcut trai rău în casă, şi i-ar fi avut vrăjmaşi pe viaţă, dacă nu i-ar fi poftit.
Deodată un fior străbate-n mulţime, toţi se dau la o parte: trece Ana, mlădioasă, elegantă, strălucitoare de frumuseţă; ea pare o mireasă de prin basme, un vis ce pluteşte în aer, atît e de uşoară, atît e de vaporoasă în rochia ei albă de mătasă. Ochii, gîtul, braţele ei goale... toată fiinţa ei împrăştie lumină, şi nu ştiu ce fluid captivant, tulburător. Elvira, la cîţiva paşi în urmă o admiră, a uitat că şi ea e frumoasă; ochii ei, sclipitori de triumf, parcă spun lumei: priviţi-o cît îi de superbă! Muzica porneşte c-o izbucnire de ţimbale şi de clarinete care zguduie ferestrele. Valsul începe, legănător, molatic, în ezitarea graţioasă a primilor paşi. Un moment Ana a căutat cu ochii pe Dan, l-a zărit într-un colţ, i-a zîmbit, şi-n urmă nu s-a mai ocupat de el.
...Doamne, dar cine-o fi bătrînul, care împuiază urechile lui bietul Dan, cu atîtea istorii ce nu mai au sfîrşit? O, ce luptă penibilă s-asculţi două glasuri cari-ţi vorbesc, în acelaşi timp, lucruri deosebite!...
„O vezi cît îi de cochetă, o vezi cum se îmbată de

privirile cari-o admiră, de brațele cari-i cuprind talia ș-o poartă în vîrtejul valsului, de șoaptele măgulitoare pe care le aude în jurul ei !... Tu nu știi să joci, și chiar dac-ai ști, atingerile tale n-o mai impresionează, sunt vechi, cunoscute ; cu nimic tu nu mai poți face să tresară nervii ei osteniți, săturați de ființa ta..."

— De mirare să nu cunoști dumneata pe băiatul meu ! Mă rog, ai stat chiar în București ?

— Da.

— Curios ; foarte curios ! El... iacă acu la paisprezece april se-mplinesc șase ani de cînd e în București. Păcat că nu-l cunoști... a, nu că-i băiatul meu da' să-ți spun drept, e o comoară ; las' că-i frumos... da' hazul lui, mă-nțelegi, e ceva rar, nu te mai saturi. Apoi, mai acum vro trei ani, la Sinaia, nu-și pusese ochii pe el fata ministrului ?... cum dracu-i zice ?... care-a fost la Culte el... un nume... Lambrino !... Cică și fata era de toată frumuseța, și-nvățată ; îi plăcea și lui, și toată familia umbla după el... Ei ! Da' ce folos ? lipsea principalul... nu-i dedea zestre, decît vro cincizeci de mii de franci... o bagatelă ; Nunuțu meu e deprins să trăiască bine... Mîine-poimîne-l face maior... Ce-i pasă lui ? Toate cucoanele din București mor, se prăpădesc după el.

Dan se uită la bătrîn, cu aerul unui om care se deșteaptă din somn.

— Apoi, boierule, Lambrino n-are fată de măritat...

— N-are ? Atunci... o sor-a lui... ori soră cu nevasta lui, nu mi-aduc bine aminte.

Ana joacă cu prefectul... cum își lasă capul pe umărul lui și cum închide din ochi !... Oare ce se petrece în mintea ei, cînd se simte în brațele unui om străin, cînd respirarea lui... ? O, ce gust depravat, să-ți despoi gîtul, și brațele și pieptul ! Pentru ce ? Pentru ce ? Ca să le-arăți cît sunt de corecte, de pline, de apetisante ?... Dar atunci... Va să zică asta lucra Ana pe ascuns !... își tăia rochia ei de mireasă...

— Douăzeci de milioane-a luat ! Zestre nu glumă !

— Cine ?

— Costin... a, e o istorie de scris ! Ăsta-i băiatul lui Şerban Costin, care zice că-i nepot de domn, da' scăpătase rău toată familia ; nu mai avea nimic ; decît ştii, cum sunt nobilii, făceau lux pe datorie ; ş-au pus ochii pe un bulgar, Fotachi, putred de bogat, ş-au legat prieteşug cu el, la cataramă... bulgarul nu i-a dat în gînd ; îi murise nevasta, ş-avea o fetiţă de vro opt ani, se prăpădea după ea coana Săftica, mama băiatului... vezi dumneata ce de departe-a luat lucrurile ! Fotachi nu-şi vedea capul de trebi, alerga pe la moşii, bucuria lui că are cine să-i îngrijască de fată. Coana Săftica o lua la ea acasă, o cocolea toată ziua, nu se mai putea despărţi de ea, şi i-a băgat bulgarului în cap că se prăpădeşte fata dac-o da-o la şcoală, să i-o lase ei, c-o creşte ea, o învaţă franţuzeşte, *pian,* de toate, şi cînd s-a făcut fată de măritat, de-abia ştia să citească, dar mirele era gata, lucrurile erau puse de mult la cale, şi Fotachi n-a avut ce zice ; anu trecut i-a cununat ! băiatul însă, un stricat, cartofor, crai, făcea datorii în toate părţile, şi socru-său plătea mereu, şi vedea că nu se mai isprăveşte ; cînd a deschis ochii era prea tîrziu ; astă vară, era bolnav, se dusese la băi, la Mehadia, cînd se pomeneşte cu ginere-său că, iar vine să-i ceară parale ; atunci Fotachi îi arată socoteala : în cinci luni îi dăduse peste-o sută de mii de franci, şi muţunachi ăsta cică i-a spus curat : „Da' ce-ai crezut, că ţi-am luat fata pentru ochii ei ş-ai dumitale ? Ai vrut ginere nobil ? Plăteşte..." Peste cîteva zile am şi auzit c-a murit bietul Fotachi. Ş-a intrat viţa domnească în *douăzeci de milioane !...* Uită-te la el... ni l-a trimes prefect acu de curînd... chip să-i facă şcoală, pe socoteala noastră. Vezi d-ta banul, domnule, ce face ! Mîine-poimîne-i ministru ! şi d-ta care...

Dan se sculă ameţit, năuc.

— Aş bea un pahar cu apă...

Şi se strecură prin mulţime : aerul salonului se încărcase de-un miros greu, acru, pe care nu-l mai simţeau decît cei cari veneau de afară.

Bufetul era ticsit de consumatori, cari se instalaseră la mese pentru toată noaptea ; în odaia de-alături se juca stos. Dan cunoscuse şi el frigurile jocului de cărţi, pe vremea cînd era student. Acum, îi plăcea să privească ; bancherul avea noroc, grămada de bani creştea dinaintea lui, pontatorii erau fierţi ; nimic nu dă o expresie mai proastă figurii omeneşti, ca o *goană* continuă la cărţi ; din cînd în cînd se ridica, palid, cîte un mofluzit şi începea să se caute cu gesturi tremurătoare, pripite, prin toate buzunările : ochii lui arătau o nelinişte, o spaimă, o zăpăceală de om prădat. „Ce ? te-a ras ?“ „înc-un boier *supărat !*“ „treci la bufet“ şi altul îi lua locul ; era îmbulzeală ; se auzea cîte un ah ! de revoltă, unii scrîşneau din dinţi şi rupeau cu necaz cărţile cu cari pontau. Bancherul cîştiga mereu, el era senin, îi domina pe toţi, îi ţinea smirna sub ochii lui mici şi foarte mobili, cărţile păreau că se mistifică în degetele lui de scamator ; cînd isprăvea *talia,* îşi făcea mîna greblă ş-aduna mizele-n banc c-o mişcare graţioasă, rotundă. Un pontator, la spatele căruia şedea Dan în picioare, rupse asul care fusese rău de unsprezece ori : „Parcă-s balamute [1]... eu n-am mai văzut aşa goană (apoi întorcîndu-se spre Dan, cu un aer dezolat) : Mai du-te, te rog, domnule, din spinarea mea... pentru Dumnezeu !...

Afară era ziuă ; lumea începea să plece ; muzica tăcuse ; figuri palide, ostenite, buimace se mişcau de colo colo, cu un aer de nehotărîre, glasurile răsunau spart, toate rochiile păreau vechi, spălăcite. Ana căuta pe Dan ; îl găsi în bufet, stînd la o masă-ntr-un colţ, şi ascultînd la socotelile şi teoriile pe cari şi le făceau cu un aer foarte serios doi decavaţi ; ochii lui micşoraţi de somn, aţintiţi în gol, cătau a drum. Ea-i puse încetişor mîna pe umăr.

— Mergem, dragă ?

— Dacă vrei...

---

[1] *Balamut* (rus.) — măsluit.

Elvira îi aduse o haină blănită, ca să nu răcească, ş-un pled să puie pe picioare ; îi părea rău că pleac-aşa „devreme"... Pe drum Ana, zgrebulită de frig, clănţănea din dinţi şi se-nghesuia, se lipea de Dan.

— Ştiu că te-ai anostit [1], toată seara...

— Eu ? De ce ?

Şi nu mai vorbiră nimic. Dan se mira cum nu pricepe ea ce se petrece în sufletul lui, aştepta să-l întrebe, să s-arate neliniştită, îngrijată de ce simte, de ce gîndeşte el în momentele acelea şi, ca să-i forţeze atenţia, crezînd că-i va sugera, prin tăcere, o parte din reflecţiile lui, îşi impunea un aer indiferent, distras : era sigur că tăcerea asta, pe care înadins o lăsa să se prelungească, va apăsa ca o greutate pe conştiinţa ei, şi va trebui, în cele din urmă, s-o impacienteze, ş-o observa cu gîndul ; uneori i se părea, fără să se uite la ea, c-o simte cum se întoarce spre el ca să-i vorbească, ş-atunci inima lui tresărea, ca de spaimă... Ana se gîndea pe rînd la tinerii pe care-i cunoscuse ea la Bucureşti, şi căuta s-aleagă dintre ei un soţ potrivit pentru Elvira : închipuirea ei o mărita pentru a zecea oară, cînd sania se opri.

— U, ce răcoare e în *apartamentele* noastre !

Şi ea se dezbrăcă pe fugă, tremurînd, se ghemui în pat şi imediat adormi. Dan trecu în cealaltă odaie. Lori se sculase şi se juca cu pisoiul. Ioviţa-i pregătea laptele la gura sobei. El se uită la ceas, erau nouă. Îşi schimbă hainele, luă o cafea cu lapte, şi plecă la judecătorie. Servitoarea se uită lung după el : niciodată nu-l văzuse aşa tras la faţă şi cu privirea rătăcită. În capul lui se făceau întunecimi şi fulgerări subite, izbucniri de gînduri rupte, amestecate ; în aceeaşi clipă îl năpădea ca un torent de imagini : rudele Anei, prietenii lui, doamna Raspal, şi Drăghici, şi Razi, şi camarazi de şcoală pe cari nu-i mai văzuse şi la cari nu se mai gîndise de ani întregi... Toate aceste chipuri îi apăreau simultan, în scăpărări ciudate de lumină,

[1] *Anostit* — plictisit.

cari dedeau conştiinţii lui fioruri de o spaimă neexplicabilă, îl umpleau de-o nelinişte şi de-o durere surdă. Figura aspră a lui Peruianu predomina ; îl vedea brutal, nebun, aruncîndu-se asupra Anei, ca o fiară hemesită ; şi toată scena, despre care el avusese delicateţa să nu-ntrebe niciodată, i se închega în închipuire, cu o cruzime de detalii cari dădeau cărnii lui o cutremurare de scîrbă, de supremă oroare. Apoi deodată i se deschidea iar ca o prăpastie în suflet ; şi nici nu mai gîndea nimic[1]... Conştiinţa lui tresărea, din aceste aţipiri, speriată ca de-o bruscă ciocnire de tipsii, ş-o gălăgie confuză, asurzitoare i se făcea în cap : ochii i se tulburau.

Pe la trei se întoarse acasă abătut, zdrobit ; simţurile lui erau amorţite, bolnave de neodihnă. Ana se sculase, îşi încreţea un volan, era cald în casă, Lori suspina, pusă la colţ, cu faţa la părete. Ce mult i se părea lui Dan de azi-dimineaţă !...

Ea îl privi liniştită.

— Tu n-ai dormit de loc ?

— Nu.

— Da' ce, eşti supărat ? Ce ai ?

— ...Nimic, sunt ostenit.

Dar ochii lor se întîlniră în una din acele căutături indecise, profund agitate, cari cer numaidecît o explicare.

— Mă sperii... cum te uiţi !

— Ano dragă, vrei tu să m-asculţi un moment ? Vezi, eu nu ştiu cum să răzbat la conştiinţa ta... de cîte ori îţi spui cîte ceva, tu-ncepi să te superi, zici că-ţi fac morală ; cum vrei atunci să ne mai înţelegem, să ne mai deschidem inimile unul altuia ?... M-asculţi ?

Pe Ana o apucase un sentiment de frică.

— Te-ascult, da' lasă-mă să iau pe Lori în braţe...

Fetiţa trebui să-şi ceară-ntîi *pardon* — de ce ?... nu prea avea multă memorie sărăcuţa ; se cuibări în poala mă-sei şi-şi lipi frumuşel obrazul de sînul ei

---

[1] In ed. 1894 : *„...şi nu mai gîndea nimic...”*

Dan îşi aprinse o ţigară. Mîndria lui făcea o cenzură despotică, dezastruoasă, în ce vroia să spuie iubirea lui rănită : nici o aluzie la impresiile balului, la grija ce pusese Ana de a se arăta în toată strălucirea frumuseţii ei, la privirile lubrice, ce se abăteau pe umerii rotunzi, pe braţele ei goale... nimic, din ce-ar putea trăda umbra unui început de gelozie, nu trebuia să spuie. Ş-apoi, gelos... de ce ? de cine ? Şi tocmai pentru că nu-şi putea da un răspuns, era torturat şi de veninul, şi de ruşinea acestui sentiment ; inima lui gemea în secret de-o gelozie surdă, pasivă, umilitoare. E oare cu putinţă să pătrundă cineva complexul de cauze cari hotărăsc desprinderea şi formularea unui gînd, într-un moment dat ? Deschizi gura să spui ceva şi... un obiect pe care ţi-au căzut ochii în clipa aceea, un zgomot depărtat, o vibrare imperceptibilă în aer, imediat ţi-a furat gîndul şi ţi-a pus altu-n loc.

— Acum, spune-mi.

Dan o privi duios : dinaintea lui era o mamă care-şi ţinea copilul în braţe ; nu mai avea de-a face cu femeia decoltată şi cochetă de la bal. Ce bună, şi adorabilă şi sfîntă i se păru Ana în momentul acela ! Şi cît de blînd şi de emoţionat s-a aşezat el lîngă dînsa, şi cum i-a luat mîna, şi cum i-a sărutat-o de mai multe ori !...

— Nino, nu-i aşa că noi ne iubim încă ? Ne iubim mult...

Şi ochii lui înotau în lăcrimi, o căldură dulce, odihnitoare, divină simţea că i se împrăştie, de la inimă, în tot trupul.

— Dar tu ştii bine că te ador...

Şi Ana plîngînd îşi lăsă capul pe umărul lui. Lori îi privea nedumerită cu ochii ei mari, serioşi, contemplativi...

XVII

E o noapte de primăvară. Ana doarme cu Lori în patul din fund ; pe canapeaua de la fereastră doarme Dan. El a scris la drama lui pînă tîrziu, şi cînd a stîns lumînarea i s-a părut c-a auzit un ţipet în curte... a stat puţin ş-a ascultat... nimic ; a dat perdeaua la o parte : afară era lună, ş-o tăcere de pustietate ; se culcă şi-ncepu să se gîndească dacă n-ar fi mai bine să s-apuce de roman... dar acum, doarme dus. Ana aude prin somn un zgomot în sală şi se deşteaptă... un fîşiit de hîrtii, apoi paşi nesiguri... o mînă bîjbîia la uşă. Ana, înlemnită de frică, începe să tremure, şi, c-un glas sugrumat, înăbuşit, strigă pe Dan :

— Dragă ? dragă !

— Ce e ?

— Scoală, că e cineva-n casă.

El sare buimăcit, aprinde lumînarea, şi cată speriat în juru-i.

— Unde ?

În momentul acela s-aude un bocănit la dulapul din sală. Dan se repede la uşă, cu lumînarea în mînă, ţiind de clanţă din toate puterile, întreabă, c-un glas alterat de spaimă : „Cine e ?... Cine-i acolo ?..." Nu se mai aude nimic. Ei ascultă, stăpînindu-şi respirarea, îngheţaţi de groaza, de aşteptarea necunoscutului. Ce livizi sunt la faţă ! Ochii lor se privesc cu o disperare laşă.

Deodat-aud... un miorlăit. „E pisica !" Dan, cu o mişcare eroică, deschide uşa, mare ; pisica intră miorlăind încet, încovrigîndu-şi coada, în semn de : „bine v-am găsit". Ei rîd.

— Ce prostie ! să nu ne dea în gînd !...

Frica le-a lăsat ca o amorţeală în nervi, dar se simt uşuraţi, veseli, le-a perit somnul.

S-aud cocoşii cîntînd. Ana cască.

— Cîte ceasuri or fi ?

Erau aproape patru. Ea se scoală şi pune de ceai, la spirt. Dan îi citeşte ultimele pagini din drama lui : e foarte emoţionat, pentru că nu mai scrisese nimic de-atîta vreme, şi vede că pe faţa Anei nu se mai arată bucuria şi admiraţia de-odinioară ; dar recunoaşte şi el, cu o ascunsă părere de rău, că „toată scena asta" e slabă, lipsită de orice interes ; şi, luînd condeiul, începe să şteargă tot ce-a făcut în urmă : el sufere, în fundul inimii lui, că Ana nu zice nimic ; ar fi vrut ca ea să aibă mai multă milă, şi mai mult respect de munca lui, să preţuiască tot ce vine de la el ; i-ar fi plăcut ca ea să-l găsească superior pînă şi în cele mai neînsemnate lucruri ; dar ea n-a zis decît atît, şi-n treacăt : „de ce ştergi ?..." şi Dan se gîndeşte mult, şi trist la indiferenţa acestei întrebări...

În răcoarea umedă a zorilor ei urcă-ncet dealul din spatele tîrgului. În urma lor, departe, s-aude cîte-un lătrat de cîine : stelele albesc pe cer, şi luna pare încremenită, într-o depărtare extraordinară. La răsărit se lărgeşte, se întinde în roată, abureala zilei ca o respirare de lumină ce spală cerul şi limpezeşte aerul ; pale de ceaţă se tîrăsc molatec peste dumbravă.

— Ştii ce-mi aduce-aminte lumina asta ?

— Ce ?

— Cînd ne-ntorceam de la Paris... tu dormeai, şi eu m-am sculat, ş-am stat în picioare la fereastră... tot aşa se revărsa de ziuă, şi... nu ştiu cum mi se părea c-*atunci*, se urzeşte lumea, sub ochii mei... Şi cînd mă uitam la tine, cum dormeai de liniştit şi de frumos, parcă nu mă-ncredeam că te văd...

Ana-l asculta visătoare.

— Ce mult îmi pare c-a trecut de-atunci !... Dane, oare de ce nu ne mai simţim aşa de fericiţi acum ? Nu găseşti şi tu o schimbare ?... Poate-am făcut rău c-am venit aicea... Ce zici ?

— Ce să zic ? Ştiu eu dac-aiurea ar fi fost mai bine ?

— Cît o să mai stăm noi aici ?

— Da' unde să ne ducem ?

— Cum, toată viața ai să rămîi judecător de pace ?

Ce înțeles trist, sfîșietor, capătă unele vorbe cîteodată ! *„Toată viața ?“* În sufletul lui Dan aceste cuvinte cad cu un răsunet lugubru și-l umplu de-o neînchipuită jale și disperare. Și el e așa de nervos și de iritabil de cîtva timp, și luptă să se stăpînească : asta-l face și mai nervos. „Cum găsește ființa asta întotdeauna prilej să-mi strice inima ?... dar să m-arăt bun și liniștit, să văd înadins, pînă unde-are să meargă.“ Dan își ia un aer smerit, și-și face glasul dulce.

— De, dragă, poate că, cu vremea, are să mă-nainteze și pe mine...

Ea întreabă, cu un aer distras, ascultînd cum scîrțîia în vale cumpăna unei fîntîni :

— Cînd, cu vremea ?

— Peste vro doi, trei ani, s-ar putea să mă facă substitut la Vaslui... Acolo e teatru, iarna se dau baluri... și se petrece admirabil !

Dar Ana nu mai e de loc supărată ; îi spune-n treacăt, c-ar fi bine să scrie lui Priboianu ; ea crede că, cu puțină stăruință, ar căpăta înaintarea mai curînd. Dan simte o plăcere răutăcioasă de a se umili ; în el se zvîrcolește ca un demon, care caută ceartă : în momentul acela ar vrea ca Ana să fie rea.

— Priboianu, nu ; dar am cunoscut eu un samsar de slujbe, unu... Alfred Gamulea, amicul tuturor miniștrilor, am să-i scriu, am să-l rog foarte mult să mă ia sub protecția lui, să stăruie el să mă înainteze...

Ea nu se mai gîndește la asta, și nici n-a luat seama la ce i-a spus acum, în urmă. Ochii ei mari se umplu de pace și de lumină ; ca o debordare de frumusețā internă i se așterne pe figură.

— Ah, ce frumos e !

Dan, instinctiv, se întoarce : în adevăr era frumos ! Un punct se aprinsese pe muchia dealului opus ; o mijire de foc... dar cum crește, și cum radiază de puternic ; e departe, și se văd așa de bine bulgării din

arătura proaspătă, parcă se roşesc şi tremură în zarea dogorită, incendiată, şi discul de foc iese încet, rotund, mai mare, acum e drept la jumătate, şi se ridică... se desface... încă niţel, o geană a mai rămas, lipită de pămînt... s-a desprins !

— Ce splendoare !

Şi Ana se lipeşte de Dan, apucîndu-l de braţ, şi-şi razimă capul de umărul lui. Amîndoi privesc duşi pe gînduri, li se pare ceva solemn şi misterios revărsarea asta de lumină şi de viaţă ; dealurile arate, copacii dezvăliţi, pajiştea crudă din şes, toate palpită de-o mulţumire şi de-o putere nouă, pe care-o sorb cu lăcomie din razele soarelui, ce se înalţă maiestos, triumfător, fericit parcă, de veselia şi spornica viaţă pe care-o aruncă-n lume cu atîta dărnicie. Pămîntul bea căldura ; din toate se exală un parfum sănătos, indefinit... în aer se simte ca o respirare de amor, cerul e de-un albastru clar, străveziu.

— Ziceai tu adineaurea că nu mai suntem aşa fericiţi, ca la-nceput... eu cred că dacă ne-am iubi, cum ne iubeam atuncea...

— Dar eu te iubesc, dragă... Ce om curios eşti tu !

— De ce curios ?

— Că-ţi pui aşa cîte ceva-n cap, şi te gîndeşti mereu, zile-ntregi, săptămîni întregi, tot aia şi tot aia ! Uite, de cînd suntem aici, tu n-ai mai scris nimic... cînd ai să te-apuci de roman ? Mai linişte, ce avem...

Şi ei se scoborau încet, ţiindu-se de mînă. Dan simţea mai de mult mustrarea aceasta a timpului pierdut, şi-ntotdeauna îşi zicea : „mîine, de mîine-ncolo m-apuc de lucru“. Acum cînd Ana îl dojenea ca pe-un copil, conştiinţa lui vinovată căuta să se apere, se pierdea în subtilităţi, cari trăgeau afară o mulţime de nemulţumiri surde, neformulate încă, de cari inima lui suferea în tăcere.

...Să scrii. Lesne-i a zice. Dar cîte nu îi trebuie unui suflet, pentru a se putea aşterne cu tot dinadinsul la o „lucrare vastă“ ca aceea pe care vroia el s-o înceapă. Pentru că nu-i vorba aici să ai numai liniştea de *azi* ;

trebuie să vezi neted înaintea ta, departe; să simţi odihna şi echilibrul perfect, pe care ţi-l dă siguranţa că eşti la adăpost de orice griji, că nimic nu te ameninţă; ...să ai sentimentul de armonie şi de lumină neîntreruptă, în care mintea ta să poată lucra izolată, retrasă pentru multă vreme, din zbuciumul şi gălăgia vieţii de toate zilele.

— Uite, vrei să-ţi dau un exemplu? Cîteodată mă hotărăsc... să-ncep. Şi mă-ntreb: e oare statornicită pe deplin pacea şi iubirea noastră? Nimic nu se clatină, în jurul nostru, sub noi?... Ş-atunci, mă uit la tine, şi te văd gînditoare, şi-mi zic că tu poate suferi, poate că altă viaţă ai visat să trăieşti cu mine; şi-mi aduc aminte de unele căutături de reproş[1]... o, eu înţeleg foarte bine că nu-i acesta un ideal de viaţă, şi că mai ales pentru tine trebuie să fie un supliciu strîmtoarea şi pustietatea asta în care te-am adus; de multe ori mi s-a părut că văd pe faţa ta un regret... cine ştie ce dorinţi te rod în ascuns, şi nu mi le mai spui, pentru că vezi şi tu că n-avem nici un chip!... Ce crezi, că eu nu-mi închipui ce se petrece-n inima ta?... şi nu sufăr şi eu destul? dar ce să fac?

— Dane, ce fericit ai fi fost tu, dacă nu m-ai fi cunoscut pe mine!

— De ce?... Eu cred că dacă ne-am iubi, toate ni s-ar părea frumoase ...Să fiu eu sigur că tu eşti mulţumită în căsuţa asta, cu ce-avem, şi că mă iubeşti?... da' nu mi-ar mai trebui nimic, m-aş simţi cel mai fericit om din lume! Ţi-aduci aminte, cum ne făceam noi planuri, cînd eram la Bucureşti, să trăim retraşi, retraşi să nu ne ştie nime!

— Poi, mai retraşi ce suntem!

— Da, însă tu suferi...

— Eu? Vezi cum te-nşeli!

— Şi intimitatea asta cu Spano, ne strică liniştea... ei sunt bogaţi şi...

---

[1] În ed. 1894: *„şi-mi aduc aminte de unele vorbe-ale tale, de unele căutături de reproş..."*

— Dar ei se duc de-aicea... nu ţi-am spus, pleacă cu totul la Galaţi, săptămîna asta chiar ; n-are să ne mai tulbure nimeni... şi eu am să fiu cuminte, ş-am să te iubesc mult, mult, şi tu ai să scrii, ş-o să fim fericiţi, nu-i aşa ?

Erau aproape de casă ; o barză trecu pe deasupra capetelor lor fîlfîind liniştit din aripele-i mari : picioarele ei lungi, roşii, culcate-ndărăt, arătau, în întinderea lor, senzaţia de voluptate pe care-o dă plutirea. Preuteasa zvîrlea grăunţe la păsări. Ea păru foarte mirată, cînd îi văzu.

— Da' harnici aţi mai fost azi, v-aţi sculat cu noaptea-n cap !

Ana făcea haz de lăcomia şi iuţeala cu care se repezeau cocoşii, mai voinici, şi furau grăunţele de dinaintea găinilor, cari se zăpăceau, şi n-apucau mai nimic...

— Vezi, zise ea rîzînd, tot găinile mai proaste !

Şi ei intrară, veseli, renăscuţi parcă, de viaţa asta puternică şi vastă, care se trezea de pretutindeni, şi-i inunda. Sub straşina lor, deasupra uşii, două rîndunele îşi regăsiseră cuibul de anul trecut : era o bucurie pe ele ş-un neastîmpăr, ş-un chiräit, de credeai că-i un stol... şi erau numai două. Ana scoase pe Lori afară ca să vadă şi ea cum se joacă de frumos rîndunelele. Ioviţa punea masa subt un zarzăr înflorit. Dan meşterea cu briceagul un cărucior pentru fetiţă ; soarele bătea căldicel pe prispă.

— Ce proastă eram... dar unde-am putea fi mai bine ca aici ?

Dan o privi cu o infinită duioşie şi recunoştinţă ; ea zîmbi răsfăţat, şi închizînd ochii îi trimese o sărutare, cu una din acele mişcări graţioase ale gurii, cari dau senzaţia delicată a unei sărutări imateriale ; amîndoi simţeau cum trec prin aer valuri de lumină, de tinereţă şi de iubire.

Şi, după prînz, cînd se întoarse Dan de la judecătorie, găsi bătut în părete un program în care erau hotărîte ceasurile de somn, de lucru, şi de recreaţie,

ca la pension: ea îi făcuse ordine pe biurou, călimara de cristal era spălată frumos; pe coperta unui caiet nou scrisese cu litere ca de tipar: O VIAŢĂ PIERDUTĂ de V. DAN.

— Îţi place ţie titlul ăsta?

— Tu mi l-ai spus...

— Da, însă-acum, cînd îl văd scris... *„O viaţă pierdută de V. Dan“?*... nu merge; am să caut altul...

Apoi citi înc-o dată programul, îl găsea perfect. Aceasta era-ntr-o vineri; se hotărî să-nceapă de luni. A doua zi primi o scrisoare de la Priboianu.

„Frate Dane, vei fi aflat din gazete ce tărăboi am avut noi pe-aici cu alegerile; deşi ştiu, că pe tine politica nu te interesează, totuşi întrucît se leagă cu unii din prietenii şi cunoscuţii tăi, şi fiindcă mi-i plin capul numai de asta, vei fi silit s-o înghiţi de astă dată. Eu m-am ales ca *independent*, ş-am luptat din toată inima ca să-l scoatem pe Stelian în locul lui Veronescu Prisăcani, dar a fost imposibil cu tot ajutorul pe care ni l-au dat prietenii din localitate; a ştiut onorabilul să se facă util şi actualului guvern... se zice că prefectul a luat din afacerea asta opt mii de franci; dar şi-i scoate el Veronescu! Şi cînd te gîndeşti că bietul Stelian a luptat şase ani, ş-a scris, ş-a ţinut discursuri, ş-a fost topor de oase, ba s-a bătut şi-n duel pentru domnul «*Glaston*» al său! Cum îl mai iubeau cînd erau în opoziţie d-nii X şi Y, îl găseau genial, cîte nu-i făgăduiau! şi azi, cînd sunt miniştri, nici nu vor să-l mai ştie. Aşa că vorba noastră s-a împlinit din nenorocire: Stelian a rămas păcălit. Pîn-acum nu ştie nici el de ce să s-apuce, eu i-am spus că «Alarma» îl aşteaptă cu entuziasm. Petroni îi tot bate capul să facă cu el o revistă literară. Graur s-a mutat la mătuşă-sa, nu l-am mai văzut de mult; mi se pare, după cît am auzit, că e în dîrdora însurătorii... c-o profesoară de la Şcoala centrală (d-şoara Mironescu), o fată foarte instruită şi frumuşică, mi s-a spus. Am cunoscut pe tînărul Lambrino, e un băiat de ispravă; luna viitoare concurează pentr-o catedră la Universitatea de-aici;

dar se zice că dascălii noştri au de gînd să-l radă, fiindc-au aflat că-i socialist. Lambrino tatăl, care nu seamănă de loc cu fiul, de-aceea poate nici nu se iubesc amîndoi, e în căutarea unui portofoliu ministerial... probabil c-are să-l găsească, dar nu aşa curînd, fiind încă nou şi puţin deochiat în partid. Ce-ai zis cînd ai văzut şi pe Razi ales deputat ? Ştii că după ce-a luat premiul de la Academie, nici n-a mai dat pe la Măcăreasca. Bietul Borceanu ! Că pe logodnică n-o plîng. Nu-i aşa că sunt în bună companie ? Dar să mai vezi ce tipuri împodobesc Camera asta !... Ghici cine mai lipseşte ?... Nepreţuitul Bimbirică ! Păcat, Gamulea e menit să fie deputat, şi va fi... s-a mulţumit deocamdată c-un post de subprefect ; frumoasă *administraţie* trebuie să facă el pe-acolo, ce zici ?...

Dar tu cum o mai duci, ce mai scrii ? Mult o să mai staţi acolo ? Primiţi gazeta regulat ? Că de citit, nu vă mai întreb. Sper să ne vedem la vară. Mi-e dor de tine, şi-ţi strîng mîna în gînd".

C. Priboianu

După o lună Dan emoţionat, citea Anei primul capitol din roman : se-ncepea c-un tablou de la sat ; o horă în ziua de Paşti, scrînciobul din bătătura cîrciumei, lăutarii, chiotele şi veselia celor tineri, oala cu vin pe care cei mai în vîrstă şi-o treceau unul altuia, şi sfatul femeilor, şi jocurile copiilor ; ceva mai la o parte un flăcău slab, cu faţa şi mînile ca de ceară, şedea trist lîngă mă-sa, şi privea la horă ; asupra acestuia se îndrepta simpatia şi interesul autorului, el era destinat să fie eroul romanului.

— Ce zici ?

Şi Dan se uita în ochii Anei cu atîta frică, încît ea, numai de milă, îi spuse că-i place. Dar a doua zi, luînd iar vorba despre roman, şi văzînd că nici el nu era tocmai mulţumit de ce scrisese, îi spuse drept : părerea ei era că din viaţa unor *oameni de rînd,* nu se poate trage un subiect frumos de roman ; ţăranul

trăieşte aproape ca un animal ; ce sentimente, ce gîndiri ?...

Dan îi arătă, cu o tristă blîndeţă, cît de mult se înşeală ea, şi cît de rău îi face s-o audă vorbind astfel ; el îi dovedea că aceşti oameni de jos sunt cu mult superiori şi, din toate punctele de vedere, mai interesanţi decît acei nobili paraziţi din pătura zisă aristocratică... Ea-l întrerupse cu un aer plictisit :

— Le ştiu astea, ni le spuneai şi la şcoală... te-nşeli grozav !

El tăcu. Suficienţa şi dispreţul cu care-i vorbea Ana îi deşteptau o mulţime de reflecţii penibile... Va să zică nimic nu se prinsese în mintea ei din ce semănase el !... toată dragostea lui, toate silinţile lui de a-i sugera idei mai generoase, de a o face să gîndească şi să simtă ca el, fuseseră zadarnice ! În momentul acela Ana i se înfăţişa ca o fiinţă perversă, care îl amăgise, îi furase iubirea şi cele mai sfinte credinţi ale lui, ca să-şi rîdă de ele. Ea aducea în viaţa lui deşărtăciunea oarbă şi lipsa de orice entuziasm a atîtor generaţii de trîntori, deprinşi să aibă toate de-a gata, şi să urască munca...

Şi toată ziua nu-şi mai vorbiră. Dar după-masă, Dan reluă discuţia. Atunci se încinse o ceartă crudă, înveninată. Sufletele lor tremurau de ură ; o poftă bestială de a se sfîşia îi apucase pe amîndoi ; în ochii, în cuvintele lor deborda ca o duşmănie veche, întunecată ; şi nemaiştiind ce să-şi spuie, cum să se lovească mai dureros şi mai adînc, îşi aruncau unul altuia păcatele neamurilor, noroiul şi umilinţele familiei ; atîtea intimităţi pe cari şi le spuseseră în ceasurile lor de iubire, alimentau acum răutatea, setea lor de a se răni, de a se înjosi cît mai mult unul pe altul. Şi fiindcă Dan avea totuşi aerul unui luptător mărinimos care-ar putea să dea o lovitură supremă, mortală, dar nu vrea s-o dea, Ana, furioasă, nebună, prin una din acele neaşteptate pervertiri de simţuri şi vijelii morale care tulbură şi răstoarnă toată economia unui suflet, se pomeni spunînd cu voluptate lucruri oribile... Ea

pronunţă numele lui Perùianu; şi-şi făcea un bici cu care pedepsea amarnic[1] pe nefericitul Dan. În beţia ei de a tortura, de a da lovituri ireparabile, îi spuse că unchiu-său e un om superior şi că ea l-a iubit, şi că-l iubeşte încă... Dan se ridică şi făcu un pas spre ea. Ana dete un ţipăt de groază. Lori începu să plîngă. El simţi o rupere bruscă, o discordare dureroasă în tot trupul, şi, în conştiinţa lui, ca într-o vîlvătaie de incendiu, îi tremurară deodată toate gîndurile.

— Nu te speria, că nu-ţi fac nimic...

Îşi luă pălăria şi ieşi.

Cu mîinele la spate, fluierînd în neştire una şi aceeaşi frază dintr-un cîntec uitat, el mergea încet în liniştea şi răcoarea nopţei. Şi ce limpezi şi uşoare i se păreau gîndurile; atîta doar că-i lunecau prea repede; din cînd în cînd el se oprea în loc, atunci nu mai fluiera, şi nici gîndurile nu mai năvăleau aşa iute; privea la pîlcurile de stele de pe cer şi parcă se mira că nu le-aude cum fîşie prin aer, atît era de adîncă tăcerea din jurul lui, ş-atît îi erau de rafinate şi de atente toate simţurile, dar mai ales auzul; şi mereu se observa, vroia să-şi dea seamă perfect de tot ce simte: mai întîi o mulţumire generală, care provenea din faptul că s-a stăpînit, şi că n-a lovit-o, s-ar fi mustrat toată viaţa de o asemenea brutalitate; apoi îşi amintea vorbele lui, vorbele ei... şi căuta să se lepede de orice ură, ca să poată judeca senin; dar tot calmul acesta pe care şi-l impunea era factice[2]: aşa bunăoară, el nu era în stare să deosebească bine cît adevăr putea rămînea din vorbele Anei, dînd mînia la o parte, el nu pricepea că-n beţia ei de a face rău, spusese minciuni, îşi defăimase propria ei viaţă, cu pofta cu care unii furioşi îşi smulg părul şi se bat cu pumnii în cap. El credea că e foarte liniştit şi judecă răce, cînd îşi propunea să-i spuie: „Doamnă, fiindcă iubeşti

---

[1] In ed. 1894: *„şi-şi făcea un bici din propria ei ruşine, un bici cu care pedepsea amarnic..."*

[2] *Factice* (fr.) — artificial.

aşa de mult pe scumpul dumitale unchi, fă bunătate şi du-te de trăieşte cu el!" Şi parc-o vedea plecînd, cu sluga, cu Lori şi cu tot ce era al ei. Lui nu-i păsa. Se gîndi un moment la ce are să zică lumea... prietenii lui. Ridicol?... de ce să fie ridicol? Cîţi nu se despart! Din moment ce nu se mai înţeleg... În clipa aceea îl fulgeră un gînd straniu, înfiorător: „Ana s-a sinucis". El tresări, şi-şi întoarse capul... i s-a părut c-a auzit un glas strigîndu-l din urmă. Luna se ascunsese după un nor. Dan fugea spre casă, îngrozit de tabloul pe care nu şi-l mai putea şterge din închipuire. În odaie era întuneric, intră binişor, picioarele îi tremurau de spaimă, trase-un chibrit... Ana dormea, lîngă Lori, cu faţa spre perete.

XVIII

— De-acu nu mai e nici un pericol, dar putea s-o pățească rău...

— Bine, din ce ?... nu pricep.

— A luat ceva, probabil ; o persoană, așa de bine constituită, nu avortează dintr-un lucru de nimic... acu-i vară... ca să presupui c-a răcit, e greu, nu-i așa ? Să stea liniștită-n pat ; mai trec eu mîine pe aici... noapte bună !

Ana, culcată pe spate, cu mîinile-ntinse pe plapomă, privește fix în podele. Ca perna e de albă fața ei visătoare, cu părul dat la o parte de pe frunte, cu ochii tăiați, măriți de slăbiciune. Dan se apropie cu sfială de pat. Ea clatină încetișor din cap.

— Nu dorm, stau așa.

Și-i întinde mîna să i-o răcorească.

— Ce ți-a spus doctorul ?

— A zis că... să stai liniștită. Te mai doare ?

— Nu, puțin... Mă iubești ?

— De ce mă-ntrebi ?... Tu știi bine că te iubesc.

Dan își pleacă gura pe mîna ei ferbinte. Ana închide ochii, ș-adoarme. În odaie e un miros cald de sînge ; luna plină bate în fereastră, un grier chiräie după sobă. În picioare, la căpătăiul Anei, Dan, cu brațele încrucișate pe piept, stă ș-o privește mult, atentiv, ca și cînd ar căuta, în repausul figurii ei, secretele, alcătuirea acelei naturi ciudate, pe care de doi ani o studia și n-o putea pricepe. Ce nu i-a spus ? În cîte chipuri n-a încercat să-i sugereze gîndurile, și dorințile, și entuziasmul lui ?... De cîte ori, cu ochii înecați de lăcrimi, nu și-a răzămat capul pe genunchii ei, și n-a implorat-o să-i fie milă de viața lui, să-l iubească, să fie bună cu el, să-l înțeleagă. Ș-atunci ea deschidea ochii mari, o ce frumoși, ce dulci ochi avea atuncea,

şi cu ce glas încîntător îi spunea : „dar te-nţeleg, te-nţeleg, şi te ador !" Şi el îi săruta mînile cu recunoştinţă... cîteva zile inimile lor se simţeau aproape, gîndurile lor erau aceleaşi ; ş-apoi deodată li se strica iar toată fericirea ; Ana nu mai era a lui, o simţea cum îi lunecă din braţe, ca ceva fluid, impalpabil, iar o pierdea. Ce de iluzii, ce de viaţă stricată ! O, cît de puternic l-ar fi făcut, cîtă lumină şi intensitate ar fi dat minţii lui, şi cît de sus l-ar fi ridicat, dacă l-ar fi înţeles şi l-ar fi iubit, aşa cum visa el odinioară !... „Ano, Ano, unde-i sufletul tău, pe care-l caut de atîta timp şi nu-l găsesc ?" Oare nu s-ar putea, de-aci-nainte... Rămase pe-ntuneric, se trecuse toată lumînarea. El dete perdeaua la o parte, luna arunca-n odaie o lumină fantastică, de vis. Lui nu-i era somn. „Să fie Ana bine, gîndi el, ce frumoasă primblare-am face !"

În momentul acela îşi aduse-aminte de noaptea-n care i-a spus lui Priboianu amorul lui, era tot aşa, prin august... Se culcă, şi-nchise ochii de voluptatea odihnei ce i se răspîndea încet în tot trupul ; numai atunci îşi dete el seamă cît era de ostenit. Cîteva minute nu gîndi nimic. Ana respira liniştit. Şi el, ca s-adoarmă, asculta în tăcere suflarea ei cadenţată ; apoi îşi închipuia că e într-o barcă, pe-o apă liniştită, nemărginită... un sentiment vag de lunecare-n întuneric... era la pragul somnului, cînd o tresărire violentă îi zgudui tot trupul, una din acele tresăriri ce par o smucire bruscă a vieţii speriate de atingerea morţii ; gîndurile începură a da năvală în conştiinţa lui alarmată, aducînd cu ele suferinţi ascunse, scoţînd în lumină deodată amărăciuni necunoscute, cari i se strecuraseră în suflet, pe nesimţite, ca o otravă lentă. Niciodată nu i se lămurise aşa de bine viaţa lui nenorocită. Îi reveneau unele fraze, unele atitudini şi priviri de-ale Anei, pe cari numai acum le-nţelegea, şi parcă simţea o plăcere de a le analiza, de a stoarce şi de a distila în el tot veninul, toată durerea ce se ascundea în sensul lor... „Un copil ? dar aş prefera să mor... Ce oroare !" A, ştia el acum cu ce se legau vorbele acestea în sufle-

tul Anei ! Nu era strigătul unei amintiri de groază şi de ruşine care se deştepta în ea... altceva o făcea să aibă oroarea unei sarcini : era femeia cochetă, amorezată de frumuseţea trupului ei ; gîndul de a-şi vedea talia groasă, şoldurile diformate, şi rumeneala retrasă din obrajii ei pentru cîtva timp, numai gîndul acesta omora în ea instinctul sfînt al maternităţii. Şi Dan îşi aducea aminte de toate certurile lor, de toate greutăţile şi nevoile prin cari trecuseră amîndoi, şi-n faţa cărora ea se arătase pururea enervată, laşă, incapabilă de a găsi pentru el un cuvînt, o căutătură, care să-l consoleze, să-i dea curaj, să-i dea puterea de a spera şi de a lupta. O, ce glacială, şi mută, şi exasperantă tristeţă vedea pe faţa ei, în momentele acelea de strîmtoare şi de lipsă !... Se gîndi la Albert, care venise cu Miba şi cu fetiţa lui ; ce fericiţi erau, ce aer blînd şi discret, de femeie cuminte şi superioară avea ea, şi cum se-nţelegeau de bine unul pe altul ! Ce frumoase zile-au petrecut împreună ! Cîtă bucurie simţea el cînd vedea pe Ana vorbind cu Miba ; seara ieşeau cu toţii la primblare ; soarele se scobora încet după deal, umbra curgea pe şes, se împînzea ca o apă, un parfum de iarbă cosită îmbălsăma aerul, şi ele mergeau la braţ înainte, ei rămîneau înadins mai în urmă, uneori se ascundeau în dosul unei căpiţi, ca să le sperie. Ca un vis au trecut cele patru zile, cît au stat împreună. Albert era profesor la Universitate ; el era iubit, fericit, sigur de viaţa lui... Miba îl adora ! C-o săptămînă înaintea lor fusese Priboianu ; acelaşi suflet bun, vesel, entuziast, aceeaşi tinereţă şi seninătate de gînduri... Toţi prietinii lui munceau, aveau un ideal ! Toţi mergeau înainte, numai el îşi pierdea vremea, îşi sleia toate puterile minţii pe certuri, şi neînţelegeri, şi griji, cari nu se mai isprăveau. Şi ei îl cred fericit, sunt siguri că el scrie şi că într-o zi are să dea la lumină opere mari, uimitoare...

— Nino ! dragă !

El sări speriat. Ana gemea ; o durere surdă îi curma respirarea, fruntea-i era brobonită de sudoare. Afară

se lumina de ziuă, Dan se-mbrăcă iute, și alergă după doctor.

Peste-o săptămînă Ana era bine. Cu ce dragoste o purta de mînă, ca pe-un copil, în primele zile de întremare! Și ce sfîntă i se părea figura ei palidă, și mișcările ei încete, delicate, și glasul ei dulce, de o blîndeță fermecătoare. Toată ființa ei i se părea schimbată, regenerată.

— Dane, tu n-ai mai scris de mult...

Și făceau proiecte. În țară se pornise de cîtva timp un curent sănătos, idei generoase însuflețeau tinerimea care se rîdica, lumea începea să citească și să distingă lucrările de adevărat talent, din toate părțile sufla ca o viață nouă, ca un vînt de primăvară, care aducea speranțe mari, și dor de muncă, și entuziasm.

Da, are să scrie; la iarnă are să-și publice romanul. Și ei făceau socoteală: cinci mii de exemplare, a patru lei... se vînd desigur într-un an!... produceau net zece mii de lei; dar să nu ia banii cu țîrîita, că nu-nțelege[1] nimic așa; să roage pe Priboianu să-i strîngă, grămadă... și-n vremea aceea el are să scrie al doilea roman, ș-atunci au să se mute la București, o să fie liber... de cînd visa el lucrul acesta!... să-și poată asigura viața așa, să scrie cîte un volum pe fiecare an... cu ce drag ar lucra! are-atîtea-n cap... le vede, doar să le-aștearnă pe hîrtie. Ana va traduce romanele în franțuzește. Ce fericiți or să fie! În toți anii or să plece pentru cîteva luni în străinătate... Și amîndoi, în momentele acelea, credeau, vedeau aievea desfășurîndu-se înaintea lor fericirile de cari vorbeau.

Era o noapte urîtă, pe la sfîrșitul lui octombrie. Afară ploua mărunt, și urla un vînt amarnic, cîte un vîrtej se repezea cu mînie în ferestre, de parcă se clătina casa. Ana dormea. Dan scria, adecă se chinuia să scrie, căci pagina pe care-o începuse de cu seară era de-abia la jumătate... și ce de ștersături! ce rînduri încîlcite, indescifrabile, și cum arătau de bine

---

[1] In ed. 1894: *„...nu-nțeleg..."*

dezordinea din sufletul lui! De două săptămîni avea o durere de cap, distrugătoare, şi se forţa să scrie, şi nu putea, şi asta-l făcea nervos, iritabil, îl îmbolnăvea şi mai rău; din cînd în cînd îl apuca un sentiment de covîrşitoare revoltă, scrîşnea din dinţi, şi rupea condeiul, descărcîndu-şi mînia într-un „ah!“ de o profundă disperare; ş-atunci holba ochii şi se uita speriat în juru-i... În faţa Anei se arăta liniştit, vesel; dar uneori îi trecea cîte-un junghi mai ascuţit prin creieri, şi figura lui lua o expresie de suferinţă, pe care nu şi-o mai putea ascunde. „Ţi-e rău?“ îl întreba Ana. „Nu; mi-e foarte bine...“ şi lua altă vorbă. Ana se îngrija dacă-n adevăr s-ar putea vinde cinci mii de exemplare! aceasta o preocupa pe ea mai cu deosebire; Dan o asigura mereu; dar numai el ştia ce era în sufletul lui... O, ce rău îi făcea în noaptea asta vijelia de-afară; el auzea în vuietul vîntului glasuri omeneşti, gemete confuze, depărtate, şi-n închipuirea lui bolnavă lunecau tablouri spăimîntătoare, nemărginite pustietăţi de mare, corăbii care se scufundau în valuri..., şi vîntul, vîntul acesta sinistru, i se părea c-a adunat de pe oceane ţipetele desperate ale naufragiaţilor şi le poartă prin lume. Era tîrziu, aproape două... se culcă. Cercă să-şi alunge vedeniile urîte care-l năpădeau; deschise ochii în întuneric; un sentiment de apăsare, de lipsă de aer, îl făcea să caşte gura şi să respire lacom. Îşi aduse aminte de ultima ceartă cu Ana: venise vorba de Drăghici; Dan, cu oarecare sfială, o întrebă dacă a fost ceva adevărat în zvonul care se făcuse odată la Sinaia... Ana nu ştia nimic. Şi din cea mai liniştită discuţie, se pomeniră, pe nesimţite, încăieraţi la sfadă. Ana zicea că Drăghici ar fi făcut-o fericită. Dan, într-un moment de revoltă, şi ca s-o umilească, îi spuse că Drăghici n-ar fi luat-o, pentru că era *săracă*. În urmă el s-a căit amar, ş-a rugat-o să-l ierte, şi s-au împăcat... dar cîte cuvinte înveninate nu-şi aruncaseră unul altuia, de cîte răni profunde, iremediabile nu tremurau sufletele lor, pe cînd ei se îmbrăţişau în frenezia împăcării!

Din ziua aceea Dan rămase pe deplin convins că între el şi Ana e o prăpastie, un gol imens pe care cu nimic nu-l mai poate astupa. Gîndul că el n-a fost în stare s-o facă fericită, că inima ei tînjeşte de dorinţi pe cari el nu i le poate-mplini, că toate aspiraţiile lui de a se face folositor lumei, printr-o muncă pacientă şi dezinteresată, pe ea n-o mişcă şi n-o încălzesc de loc, gîndul acesta îl umplea de-o desperare întunecată, laşă, zdrobitoare. Va să zică, ea nu preţuia talentul lui decît ca pe un mijloc de a „cîştiga parale" ! Mîndria, înălţarea morală, divina seninătate pe care ţi-o dă conştiinţa c-ai făcut bine, şi că n-ai trăit degeaba, mulţumirea intensă, farmecul nespus pe care-l simţi în expansiunea generoasă a propriei tale vieţi, amorul sfînt pentr-un ideal, jertfa, gloria... toate acestea pentru ea erau vorbe goale, aiurări de om bolnav ! Şi se hotărî să nu mai vorbească cu Ana decît de lucrurile cari o interesau pe ea.

Dan închise ochii, nu-i venea somn ; fruntea-i ardea ; simţea între tîmple o durere apăsătoare, înfundată, cu zvîcnituri cari-i răspundeau în ceafă, gura-i era uscată, amară, stomacul leşuit, şi parcă-i alergau furnici în tot trupul. Imagini rupte, învălmăşite îi treceau cu o iuţeală vertiginoasă prin conştiinţă. Vîntul şuiera în străşini, şi iar îi aducea privelişti îngrozitoare, corăbii înecate, oameni desperaţi cari se agăţau de valuri... deodată simţi o mînă rece pe călcîi, şi-şi trase iute piciorul ; un moment rămase îngheţat de spaimă... „ce prostie ! mi s-a părut" şi instinctiv îşi duse mîna la călcîiul stîng şi se pipăi, ca şi cum ar fi căutat să-şi reproducă impresia. Cercă să-şi închipuie un om aplecat pe brînci la picioarele patului : atunci văzu bine în întuneric un cap necunoscut, hidos, care s-apropia încet, se înclina cu ochii boldiţi la el... u, ce figură de sălbatic ! şi deschise ochii ca să n-o mai vadă ; apoi îşi întinse piciorul, şi-nadins şi-l aşeză exact în poziţia pe care-o avea la început... „să vedem dac-am să mai simt o dată mîna aceea răce..." şi el aştepta, cu o concentrare de atenţie, ca şi cum toată simţirea

i s-ar fi îngrămădit în călcîi... nimic ; conştiinţa lui, în luptă cu somnul, slăbea, se întuneca... deodată dete un strigăt de groază ; mîna rece, evocată de propria lui închipuire, venise...

— Ce e ? întrebă Ana speriată.

— Aprinde te rog lumînarea...

Ea se sculă, bîjbîi pe masă : în odaie era cam frig, şi mînile ei tremurau ; trase un chibrit, şi clipi tare ca să-şi scuture ochii de zăpăceala somnului ; cu lumînarea-n mînă se îndreptă spre Dan, dar o dată se opri înmărmurită ca-n faţa unui spectru. Atunci el crezu că Ana a văzut în adevăr pe cineva-n odaie.

— Dane, ce ai ? Mă sperii... Unde te uiţi aşa ?

Zgrebulit în colţul patului, Dan tremura ca varga şi căta cu spaimă în toate părţile. Ea puse lumînarea pe masă şi se aşeză lîngă el ; îi luă mîna rece şi i-o strînse cu dragoste, şi-i vorbi blînd, milos :

— Linişteşte-te, pentru Dumnezeu ! şi spune-mi, ce e ? Ce-ai visat ?

Dan îşi veni în fire, şi durerea de cap, întreruptă de emoţiune, iar îl apucă.

El îi spuse că n-a putut dormi de loc, că zgomotul vîntului de-afară îl enervează, şi-i dă halucinaţii... Ana nu se mai duse în patul ei ; ei adormiră îmbrăţişaţi ca-n vremile cele bune.

XIX

Dan e din ce în ce mai nervos. Impricinaţii nu mai găsesc în el pe judecătorul calm şi bun de-odinioară. Prezidentul tribunalului din Vaslui i-a atras atenţia, printr-o scrisoare foarte amicală, asupra cîtorva hotărîri „date cam în pripă". Subprefectul îl săpa. Viaţa cu Ana ajunsese un supliciu. Ea nu putea pricepe cum atîţia oameni, cu mai puţin talent şi cu mai puţină învăţătură decît Dan, au ştiut să-şi croiască o cale cu mult mai bună, ş-au mers înainte... pe cînd el tot „neprocopsit" a rămas. Şi pe subiectul acesta se hărţuiau vecinic.

— Aş mai înţelege să fie cineva mîndru, cînd are cu ce ; dar aşa...

— Şi ce-ai pofti dumneata ? Să fac ode miniştrilor ? Să linguşesc pe vodă, ca să-şi facă pomană cu mine ? Asta ai vrea ?...

— Fireşte ; dacă nu poţi să trăieşti altfel... de ce nu ? Alţii cum fac ? Şi li-i bine. Nu te vezi, în ce hal eşti, şi-n ce hal m-ai adus şi pe mine ?... Dac-aş fi ştiut că toată viaţa ai să mă chinuieşti aşa...

— Nenorocito, în ce noroi mă împingi ?... Fugi, că mi-e scîrbă, cînd te-aud... Uf, ce femeie ordinară !...

Dan trînteşte uşa furios şi se duce în cealaltă odaie. Ana rămîne plîngînd şi blestemîndu-şi ceasul în care s-a născut.

— Tăticule, ce eşti tu aşa supărat ?... că nu te-a iubit mama ? da ?... că n-a fost mama cuminte şi gigea cu tine ? da ? Spune, că-ţi dau bomboană... spune... că tu eşti fetiţa mea care te iubesc şi-ţi dau prăjitură... ia stai... să te pup...

Şi Lori întinde mînuţele după el să-l prindă, îi aţine calea, s-atîrnă de haina lui. Dan se poartă, aiurit din colţ în colţ, el n-aude, nu vede, nu simte. „Doamne,

cum m-am înşălat... cît sunt de nenorocit!" Vorbele astea îi revin mereu în minte, ca un refren al gîndurilor lui triste, neînchipuit de triste. Unde mai sunt visurile frumoase ale tinereţei? Ce s-a făcut cu iubirea şi cu entuziasmul inimei lui? Nimic din ce-a sperat!... toate i-au ieşit pe dos... „Ce neam de oameni fără noroc!" Şi nu e nimeni să înţeleagă![1] Cît era el de bun... şi ce dar are femeia asta de-a-l scoate din fire şi de a-l face rău!... Oh, cum ar vrea s-adoarmă, s-adoarmă şi să nu se mai deştepte.

— Tăticule dragă, nu mai fugi aşa, stai să te pup!

Ce dulce-l ruga biata Lori, şi cît de graţios îşi ridica faţa şi-i căuta privirea, şi cum tropăiau prin casă drăgălaşele ei picioruşe!...

— Astîmpără-te odată şi lasă-mă-n pace... pleacă de-aici!

Şi fetiţa se retrăgea deoparte, cuminte, şi-l privea lung cu ochii ei mari şi supăraţi.

Scene de astea se repetau mai la fiecare două zile. Cînd pleca la judecătorie, pe drum se pipăia speriat, crezînd că poate şi-a uitat pălăria, sau cravata... Într-o dimineaţă, era pe la sfîrşitul lui marte, Ana-i spuse hotărît că s-a săturat „de mizeria asta", şi că se duce la soră-sa.

— Fă ce ştii, îi răspunse Dan, cu o supremă desperare, şi ieşi. La primărie cisluiau[2], pe prispă, cîţiva consilieri şi notarul, care îşi avea, despre toate cele, ideile şi reflecţiile lui personale. Dan îi salută distras şi trecu-nainte.

— Ia, aista om fericit, zise notarul, diştept, învăţat, şi ce cocoană frumoasă are, şi cum se iubesc amîndoi... halal de ei! Ce le pasă?...

Era în şedinţă, şi pronunţa o hotărîre... la mijlocul unei fraze i se făcu deodată întuneric în minte şi-şi pierdu şirul, faţa i se crispă într-o penibilă sforţare de reculegere; el gîngăvi de cîteva ori aceeaşi vorbă,

---

[1] În ed. 1894: *„Şi nu e nimeni să-l înţeleagă!"*

[2] *A se ceslui* — a se sfătui.

ochii i se umpleau de grijă, de spaimă, obrajii și urechile îi ardeau ; puse coatele pe masă și-și lăsă capul în mîini. Cînd 'și ridică fața, era alb ca hîrtia. Rugă pe ajutor să continuie, și plecă.

Din ziua aceea conștiința lui Dan se puse la pîndă cu tot dinadinsul. Vorbea rar, încet, și evita orice discuție cu Ana. Ochii lui păreau a privi mai mult înlăuntru. Își cumpănea mersul, glasul, cele mai mici gesturi. La fiecare moment căuta să-și dea bine seamă de tot ce face, și de tot ce se petrece-n el. Adesea lucruri de nimic îl impresionau puternic, cuvinte neînsemnate, întîmplări obicinuite se exagerau în atenția lui de maniac, luau proporții și înțelesuri de evenimente extraordinare, ș-atunci inima-ncepea să-i bată tare, așa de tare că el auzea sîngele cum îi zvîcnește-n cap, și tot sufletul lui vibra năucit, ca de-o nenorocire fatală, ireparabilă. Cîteodată-și deschidea ochii mari și privea curios la lucrurile de prinprejur, ca un om amețit, care vrea să-și dea seamă de locul în care se află. Glasul i se schimbase, căpătase un răsunet profund, misterios ; o melancolie dulce, de copil bolnav, i se fixase pe figură [1].

— Ce ai tu, Dane, de ești așa... fără chef ?

— Eu ? N-am nimic ; ce să am ?

De cîtva timp nu mai scria, nu-i venea să s-apuce de nimic, ceasuri întregi sta uitit, și nu scotea o vorbă ; la scrisorile prietenilor nu mai răspundea. Într-o zi Ana cercă să-i aduc-aminte de roman, de planurile lor... dar el îi spuse că știe, are el grijă... ș-o rugă așa de blînd să-l lase-n pace, să nu-l mai întrebe de asta ; ea oftă și nu mai zise nimic.

Nopțile erau îngrozitoare. De cum își punea capul pe pernă, gîndurile îl năvăleau în dezordine, și conștiința lui lupta ca să se desfacă din vălmășag, din valurile care-o acopereau, și să iasă la lumină. Simțea în tot trupul o căldură ș-o tulburare penibilă, deschidea gura și trăgea aer mult, ca să-și umple golul pe

[1] În ed. 1894 : *„i se fixase de figură"*.

care-l avea-nlăuntru ; cerca să prindă cîte-o imagină deslușită, să-și fixeze gîndul pe ceva, și nu putea. Toate i se rupeau și i se amestecau confuz în minte. Figurile cunoscute, pe care vroia să și le reprezinte, apăreau diforme, în închipuirea lui, ca-ntr-o oglindă stricată. Căuta să dea membrelor lui atitudini comode, odihnitoare, și peste cîteva minute, trebuința de a se întoarce i se impunea cu o putere imperioasă, obsedantă, împotriva căreia voința lui slabă cerca să lupte, se întindea în sforțări dureroase, ș-o dată se discorda, atunci-l cuprindea un sentiment de silă, de discurajare, i se părea c-a plesnit un resort în el, că o putere ocultă, străină de voința lui, îi împingea trupul greu și moleșit, și da brațelor și picioarelor lui alte atitudini. Așa se canonea pînă despre ziuă. Uneori, îl fura somnul, și odată simțea că se mișcă patul cu el... tresărea speriat ! ca un fier ars îi trecea prin inimă, îl umplea de-o neliniște năbușitoare ; și iar începea sa se observe, să se spioneze, cu un sentiment de spaimă superstițioasă, în fiecare impresie, în fiecare licărire de gînd. Dimineața avea amețeli ; de obicei, cînd se pleca să se spele simțea o întunecare subită a conștiinții, o clipă își pierdea echilibrul, trupul lui pornea să cadă-nainte ; ș-o dată se oprea, și se retrăgea ca de pe marginea unei prăpăstii. El băgase de seamă că direcția în care i se lăsa capul, în acele clipe de amețeală, venea cam spre stînga : și-și aducea aminte că tot în partea aceea, sub tîmplă, i se localiza mai adesea durerea de cap. Intrase la griji. Și controlul, examenul acesta, pe care și-l făcea la fiecare moment, îi ostenea și-i intimida mintea, neutraliza o parte din spontaneitatea emoțiunilor, din libera funcționare a puterilor lui sufletești. Ca un om care-și pierde întrucîtva cumpătul, mersul și mișcările lui naturale, cînd știe că-l observăm, tot așa gîndurile, caracterul și toate apucăturile lui Dan se alterau, încetul cu încetul, sub privigherea continuă, obsedantă, a ochiului aceluia neadormit, tulburător, care se căsca, din ce în ce mai mare și mai speriat, în conștiința lui. O clipă de dis-

tracţie, uitarea unui nume îi dădeau fioruri de spaimă, şi toată figura lui lua o expresie de nelinişte şi de alarmare, ca-n faţa unei mari primejdii.

Ana îl vedea în toate zilele, nu-şi putea da seamă de schimbarea care se făcea în el. Neîntrerupt preocupată de fiinţa ei, de dorinţile, de regretele şi de soarta ei, ea se uita la Dan cu ochi din ce în ce mai osteniţi, aproape indiferenţi, ca la un om cu care s-a obicinuit, şi-n care nu mai descopere nimic nou. Se mira ea singură de admiraţia şi de entuziasmul pe care i-l inspira odată omul acesta, de influenţa pe care-o exercitau asupra ei vorbele, gesturile, privirea lui, tot ce emana de la el. Cum a putut fi oare atît de naivă... şi de proastă, căci e o curată prostie să te extaziezi aşa, de-un om... *ca toţi oamenii!* Gîndurile ei treceau cu o nespusă jale de la iluziile pe cari şi le făcea în pension, la viaţa ei de-acum, atît de sarbădă şi de nenorocită... E curios, cum Ana niciodată nu se încercase să-şi dea socoteală de împrejurările în cari Dan a venit s-acopere, cu imaculata lui iubire, durerea şi ruşinea de care sîngera încă inima ei. Ş-adesea, seara, cînd se dezbrăca şi-şi vedea în oglindă umerii goi, braţele albe, rotunde, perfecta alcătuire a figurii ş-a trupului ei, o cuprindea mila de-atîta frumuseţe condamnată să se stingă în închisoarea asta mizerabilă, în pusnicia şi sălbătăcia asta, unde nimeni n-o admira, nimeni nu-i mai ştia de ştire. Îşi aducea aminte de rochiile elegante pe care le purtase, de balurile-n care strălucise, în toată splendoarea frumuseţii ei, şi de cuvintele dulci, şoptite, neînţelese încă pe vremea aceea, şi de privirile calde, pasionate, pe cari ea parcă le simţea, ca pe-o suflare gîdilitoare, cum îi lunecau pe la ceafă, pe subt bărbie, şi-i înfiorau umerii şi sînul ei de fecioară, o umpleau de-o senzaţie necunoscută, de-o moliciune tulburătoare, dar voluptuoasă, de care sufletul ei tremura, nedumerit şi visător, ceasuri întregi, după fiecare bal. În ce umilitoare mizerie o azvîrlise soarta! Cum şi-a pierdut ea minţile, de şi-a legat existenţa c-un om aşa de ursuz şi de maniac, care găseşte-o cinste în

a rămînea sărac şi smerit toată viaţa ? Şi mereu se gîndea la *Titi*, o prietenă a ei din pension, care se măritase c-un stropşit, cu unu... Amilcar Ciuhureanu, *poet simbolist*, un grandoman ridicol, pe care ea îl credea un geniu neînţeles şi prigonit de invidioşi, şi care, tot aşa, o tîra în cea mai neagră mizerie, şi ea îl adora, zicea că-i fericită, şi era convinsă că Amilcar al ei are să triumfe într-o zi. Ce s-o mai fi făcînd sărmana Titi, cu „geniul" ei de care nu se mai auzea nimic ? Ana îşi aducea aminte, cu milă, de încrederea oarbă şi devotarea naivă a acelei fiinţi robite de-o himeră ; şi-şi făcea un merit, o superioritate de judecată, din faptul că ea nu mai admira pe Dan. Conştiinţa ei era vecinic îngrădită în impresia momentului : sentimentul *de-acum* i se părea definitiv, pentru toată viaţa. Într-o zi de mînie scrisese soră-sei că e nenorocită şi-i vine să ia cîmpii, şi c-o poftă înveninată de a se umili, o ruga să se îndure de ea şi s-o primească... se oferea să-i fie slugă, să-i frece parchetele, să stea la bucătărie, şi să-i muncească toată viaţa, numai să-şi facă milă şi s-o ia... Peste patru zile primi răspuns : Ema o aştepta, îi scria cu lăcrimile-n ochi, ş-o „conjura", cu toată iubirea şi durerea ei de soră, să vie numaidecît. Şi Ana plînse ca o nebună şi se căi amar de ce făcuse... Trecură cîteva zile liniştite. Era vară, pe la începutul lui mai. Într-o dimineaţă, Dan se primbla prin casă şi ofta. Ana se uita la el cu sfială, simţea că i se rupe inima, fără să ştie de ce...

— Dane, tu nu mă mai iubeşti ! De ce nu mai vorbeşti cu mine ?

El o privi lung, nedumerit... apoi îşi lăsă ochii în jos şi iar începu să se primble, răsucindu-şi mustaţa, dus pe gînduri. Ea crezu c-o dispreţuieşte, şi, palidă de mînie, c-un gest solemn, îi întinse scrisoarea. Dan o citi, i-o dete-napoi şi, c-un aer distras, indiferent, îi zise : „du-te". Pe Ana o podidi plînsul. El îşi luă pălăria şi ieşi liniştit. De vro zece zile nu mai dase pe la judecătorie. Cînd era să iasă pe poartă simţi răcoare la picioare, şi băgă de seamă că era în papuci ; se-ntoarse să-şi ia ghetele ; un vătăjel îl strigă din urmă : „Dom-

nule judecător !..." şi-i dete-un plic galben ; Dan îl deschise : pe ziua de 1 mai era înlocuit. Curios, toate i se răsfrîngeau ca într-un vis urît, obsedant, din care parcă vroia să se deştepte, şi nu putea. El strigă tare : „Ioviţo ! Ioviţo ! ţi-am spus să-mi încălzeşti apa pentru baie, vezi să fie fierbinte ca atunci !" Ioviţa îl privi speriată : „Nu mi-aţi spus nimic... da' ce e asta ?..." Dan, cu paşi largi, gesticulînd solemn, se primbla prin livadă şi declama „versuri" :

Cunicunda şade strîmbă pe spetezile ruşinei,
Cine stoarce două lacrimi din priporul goliciunei ?
Adormiră-n întuneric desfătările durerii,
Numai florile din arbori umplu noaptea de mizerii !...

— Dane, pentru numele lui Dumnezeu, taci că te-aude lumea... te rog...

El, fără a se întrerupe, o privi cu ochi mari şi blînzi, cari nu mai vedeau realitatea. Ana nu se dumerea ; îl ruga să-nceteze şi să n-o mai privească aşa, că-i face frică ; îl luă de braţ şi-l duse-n casă ; ea era palidă şi tremura toată, el gesticula cu cealaltă mînă, şi improviza mereu, uneori nu mai găsea vorbe, ş-atunci continua ritmul într-un „*tam-ta-ra-ra, tam-ta, ra-ra*", pe care-l repeta de sute de ori cu o linişte imperturbabilă... Ana se uită la el fix, deodată ochii i se umplură de spaimă, tot adevărul i se dezlegă în fulgerarea unui gînd ; c-un răcnet sfîşietor, ea fugi din odaie, ca de groaza unui ucigaş.

— Doamne, coconiţă, da' de ce te temi aşa ? Ia lasă, c-are să-i treacă, nu-ţi strica inima...

La dejun Dan înfulica bucături mari, şi clefăia repede c-o lăcomie de bestie. Ioviţa îl întreba mereu dacă-s bune bucatele, el, în neştire, cu gura plină, zicea *da*. Ana nu se mai putu stăpîni şi-ncepu să plîngă cu hohot. Ioviţa îi făcea semne să tacă. Dan îşi vedea de mîncare, străin de tot ce se petrecea-n jurul lui. După-masă îşi aprinse-o ţigară şi, c-un aer timid, se aşeză pe-un scaun, deoparte. Afară ploua. Ana veni lîngă el, duioasă, rugătoare, îi luă mîna rece şi i-o netezi. „Dragă de ce nu te uiţi la mine ? Ce ţi-am făcut eu de nu mă mai iubeşti ?...

Fie-ţi milă de mine, Dane..." Îi jura că-l adoră, îl îmbrăţişa, nu ştia ce să-i mai spuie. Glasul îi tremura, ochii i se umplură de lacrimi. Dan fuma tacticos, privind fix înaintea lui. Ea aştepta, pierdută, un cuvînt, o căutătură... El se sculă, foarte preocupat, şi primblîndu-se cu paşi agitaţi de colo colo, începu :

> Duceţi cîntecele mele în păduri de palisandri...
> Smulgeţi astrii din deşerturi... tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra...

Şi gesticula teatral, cu amîndouă mîinile.

Ana îşi îngropase capul în pernă ca să nu mai vadă, şi se bocea desperată. Fetiţa alerga prin casă, sărea-naintea lui, rîdea, şi zicea şi ea : tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra... Ea nu mai putea de bucurie că „tăticu face prostii" şi se joacă cu dînsa. Asupra acestei scene sosi Priboianu, cu Poteraş : el aflase în ajun despre destituirea lui Dan, şi venea vesel, să-l ia la Bucureşti. Servitoarea-i ieşi-nainte şi-l preveni ; el nu înţelegea bine ; cînd intră, rămase înlemnit. Dan îl cunoscu, cum îl văzu, îi ceru o ţigară, îi spuse cu bucurie c-a făcut un *poem* şi-ncepu să i-l declame... tam-ta-ra-ra, tam-ta-ra-ra...

Au plecat în aceeaşi zi. Tot drumul, Dan n-a ieşit din poemul lui. Ana plîngea, se ruga de Priboianu să nu i-l ia, zicea că vrea să-l îngrijască ea singură, că numai iubirea ei are să-l facă bine. O ploaie torenţială inunda uliţele Capitalei.

. . . .

...Două trăsuri plecau de la casa de sănătate a doctorului Şuţu : în una, Albert şi Miba ţineau între ei pe Ana, leşinată ; în alta era Priboianu, zdrobit de oboseală, şi năuc de ce văzuse : în calea Victoriei, vizitiul, nemaiştiind încotro să-ntoarcă, opri, şi-l întrebă unde să-l ducă : atunci băgă de seamă că e în birjă, se uită la ceas : erau trei... „La Cameră !" De-o săptămînă se discuta darea în judecată a guvernului trecut.

În vestibul îl aştepta un alegător... „Nu mă mai cunoaşteţi..." Se recomandă şi-ncepu să-i spuie păsul... Priboianu se uita la el şi da din cap, dar nu-l asculta. Din

cînd în cînd, uşa de la sala de şedinţi se deschidea, şi se auzeau atunci aplauze, crîmpeie de fraze... „Moralitatea, domnilor, nu se poate despărţi..." ...„omului politic mai ales, eu îi cer să fie moral nu numai în societate, în vaza lumii, ci şi între ai lui, în sînul familiei lui, cu..." ...„Acel care nu ştie mai întîi să respecte cinstea şi sfinţenia casei lui..."

Un uşier trecea zorit. Priboianu îl opri.

— Mă rog, cine vorbeşte ?

— Domnu Peruianu !

— A... Eram sigur.

APRECIERI CRITICE

„*Dan,* roman de A. Vlahuţă este o scriere de merit apărută de curînd. Autorul, fără să fi realizat un cap de operă, cîştigă printr-însa un loc distins în literatură. Nu voiesc să intru în amănunte, să discut stilul, limba şi *convenienţa* scrierei sale. Romanul său, aşa cum este, este cu totul interesant. A făcut prin urmare operă de artă."

(*ALEXANDRU MACEDONSKI*: „NOTIŢELE LITERATORULUI, — DAN", LITERATORUL, Nr. 6, noiembrie 1893, pp. 15—16).

„*Dan,* eroul recentului roman al lui Vlahuţă, face parte dintr-o samă de visători optimişti, creaţi în societatea noastră, şi mai cu samă în pătura noastră cultă, de ideile înaintate şi democratice ce frămîntă acum întreaga omenire, idei propagate în *literatura noastră* de entuziastul şi adînc cugetătorul critic Dobrogeanu-Gherea...

Vlahuţă în romanul său *Dan* ne-a arătat şi *soarta* acestor nenorociţi visători, cînd vin faţă în faţă cu *realitatea.* Ne-a arătat nenorocirile la care ajung inimile prea simţitoare, cu iluziile zdrobite, în societatea noastră conruptă şi condusă de o mînă de oameni venali, şi lipsiţi de orice simţ moral, de orice ideal mai înalt...

In literatura noastră atît de săracă, romanul d-lui Vlahuţă are o valoare foarte mare, chiar ca influenţă moralizatoare, deoarece poetul arde — ori unde găseşte ocazie — multe vicii deghizate, multe infamii mascate ale claselor noastre stăpînitoare, cu pretenţii de civilizaţie şi cultură."

(*R. L.*: „DAN", EVENIMENTUL LITERAR, Nr. 3, 5, din 3, 17 ianuarie 1894.)

„Din aceiaşi generaţie cu Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu şi abia cu vreo zece ani mai bătrîn decît Brătescu-Voineşti, A. Vlahuţă este şi el unul din reprezentanţii noului realism liric şi artistic... Vlahuţă a dăruit prozei noastre «tonul etic». Multe din paginile sale plutesc într-o atmosferă de sinceritate cordială, care angajează pe cititor şi-l face să participe la sbuciumul scriitorului."

(*TUDOR VIANU*: „ARTA PROZATORILOR ROMÎNI", — A. VLAHUŢĂ, Bucureşti, 1941, pp. 189, 190, 195.)

„*Dan,* singurul roman al lui Vlahuţă, cuprinde puternice elemente autobiografice...

In afară de satirizarea cruntă a moravurilor politice ale vremii, *Dan* rămîne interesant prin cele două figuri, pe care G. Ibrăileanu le-a numit «de luptători» : ziaristul Priboianu și medicul de plasă Pravăț. Amîndoi încearcă să lupte împotriva corupției și minciunii ; Priboianu opunînd ziaristicei venale, puse în slujba politicii partidelor de guvernămînt, o ziaristică cinstită și combativă, Pravăț străduindu-se să ridice starea sanitară din satele pe care le îngrijește. Nici unul din ei nu luptă împotriva alcătuirii sociale, care dă naștere relelor stări. De aceea eficacitatea acțiunii lor e îndoielnică."

(*INTRODUCERE* la vol. ALEXANDRU VLAHUȚĂ, OPERE ALESE. Editura de Stat, 1949, pag. 20—21.)

„Scris într-o epocă în care romanul romînesc era încă puțin dezvoltat, *Dan* are înainte de toate o valoare istorică. E o încercare de frescă a societății, cu multe pagini de critică a moravurilor, cu o serie de figuri tipice, în special cea a politicianului cinic și depravat Peruianu. Psihologia personajelor nu este aprofundată și stilul suferă de multe stîngăcii. Totuși, în afară de valoarea lui generală de satiră a societății burghezo-moșierești, romanul este valoros și prin prezentarea celor două personaje pe care G. Ibrăileanu le-a numit «figuri de luptători» : ziaristul Priboianu și medicul de plasă Pravăț."

(*MARIANA ȘORA :* PREFAȚĂ la vol. A. Vlahuță, OPERE ALESE, E.S.P.L.A., 1952, pag. 16.)

„Vlahuță a creat o variată operă literară, pătrunsă de realism, care face parte din tezaurul literaturii noastre ; el a scris poezii, schițe, nuvele, romanul «*Dan*», articole și pamflete. El a criticat monarhia, exploatarea țărănimii, viața grea a intelectualității cinstite, căsătoria burgheză bazată pe avere, a demascat caracterul reacționar al armatei, școlii și presei regimului burghezo-moșieresc."

(*SCÎNTEIA*, anul XXII Nr. 2760, 6 septembrie 1953.)

„In «*Dan*» Vlahuță înfățișează drama intelectualilor cinstiți în lumea burgheză. Viața îi lovește din toate părțile cu nedreptăți și umilințe, iar toate încercările lor de a fi de folos poporului se izbesc de strîmba așezare a societății. Pentru unii din acești intelectuali literatura este singura tribună publică de pe care puteau să strige adevărul și să se înalțe, prin talent, deasupra dușmanilor lor. Ca și în alte scrieri ale sale, în care tema dragostei ocupă un mare loc, Vlahuță a denunțat faptul că nici iubirea nu scapă nepătată în lumea murdară în care totul se socotește după bani."

(*S. FARCAȘAN :* „ALEXANDRU VLAHUȚĂ", SCÎNTEIA, anul XXII, Nr. 2764, 11 septembrie 1953.)

„Romanul lui Vlahuță atacă problema situației artistului în societatea burgheză, demonstrînd, ca și în poeziile sale, că artistul adevărat, sincer, este dușmănit și strivit în societatea bazată pe domnia banului. A. Vlahuță a creionat, în romanul său, tipuri umane variate, aparținînd celor două lumi opuse. În complexitatea romanului, Vlahuță critică vehement și alte aspecte ale societății de atunci, printre care presa, școala, instituțiile de cultură etc."

(THEODOR VÎRGOLICI: „35 DE ANI DE LA MOARTEA LUI ALEXANDRU VLAHUȚĂ", ROMÎNIA LIBERĂ, anul XII, Nr. 3150, 19 noiembrie 1954.)

„Evocînd ultimii ani din viața scriitorului — așa cum apar din opera și scrisorile alcătuite în acea epocă — observăm că, pînă în ultimele lui clipe, Vlahuță nu și-a pierdut dragostea, *«setea de viață»*, dorința de a fi folositor celor mulți și atitudinea critică, protestatară, împotriva claselor sus-puse.
Aceste trăsături caracteristice, care stau la baza celor mai bune opere ale lui : *«1907»*, *«Unde ni sînt visătorii»*, *«Socoteala»*, *«Dan»* persistă în ciuda multor confuzii — existente în ultimele lui lucrări."

(M. NANU: „DIN ULTIMELE SCRISORI ALE LUI VLAHUȚĂ", GAZETA LITERARĂ, Nr. 37, 25 noiembrie 1954.)

„Moravurile societății burgheze sînt prinse cu multă ascuțime... De asemenea în roman găsim o serie de tipuri caracteristice epocii : politicianul fără scrupule, Veronescu-Prisăcani, cinicul Peruianu, «savantul» care și-a cucerit reputația printr-un volum de versuri dedicat regelui. Romanul *Dan* rămîne interesant și prin cele două figuri : ziaristul Priboianu și medicul de plasă Pravăț, personaje care încearcă să lupte împotriva corupției societății. Ei se deosebesc de Dan prin aceea că înfruntă viața și caută mijloace de a înlătura josnicia lumii burgheze. Avînd calități, romanul *Dan* este mai mult o galerie de portrete, pe linia «profilurilor» lui Vlahuță decît un roman propriu-zis."

(ISTORIA LITERATURII ROMÎNE, vol. II. E.S.P.L.A., 1955, pag. 370.)

TABLOU BIO-BIBLIOGRAFIC

1858 — La 5 septembrie se naşte Alexandru Vlahuţă.
1879 — Vlahuţă termină liceul şi îşi dă bacalaureatul la Bucureşti.
1880 — Este numit profesor la Tîrgovişte.
1882 — La 10 noiembrie, Consiliul judeţean hotărăşte destituirea lui Vlahuţă din învăţămînt.
1886 — Vlahuţă tipăreşte volumul: „Nuvele".
1887 — Apare volumul „Poezii".
1888 — La 15 ianuarie, în „Revista nouă" Vlahuţă publică poezia „Linişte".
1892 — La 13 martie, ţine în sala Ateneului conferinţa „Curentul Eminescu", la sfîrşitul căreia citeşte poezia „Unde ni sînt visătorii ?..."
— Apare volumul: „Din goana vieţii".
1893 — Între anii 1893 şi 1896 Vlahuţă editează revista „Viaţa".
— La 9 martie, aceeaşi Academie burghezo-moşierească care-i respinsese scrierile de la premiere, îl alege membru corespondent. A. Vlahuţă refuză cu demnitate acest titlu.
1894 — Sub semnătura L. Ascar, revista „Viaţa", din septembrie, publică poezia lui Vlahuţa „Ananghie".
— Apare romanul „Dan".
1896 — Scoate culegerea de versuri: „Iubire".
— Tipăreşte volumul „În vîltoare".
1898 — „Gazeta săteanului", din 20 ianuarie, publică poezia „Muncitorul", pe care Vlahuţă o traduce din Ada Negri.
1899 — Apare volumul: „Clipe de linişte".
1901 — Publică volumul: „Romînia pitorească".

1907 — Revista „Viața romînească" publică în nr. 5, din mai, poezia „1907".

1909 — Scoate volumul: „File rupte".

1910 — Apare monografia: „Pictorul Grigorescu".

1911 — Tipărește volumul: „La gura sobei".

1914 — Apare volumul: „Dreptate".

1919 — La 19 noiembrie se stinge din viață Alexandru Vlahuță.

TEME

1 Să se arate paginile mai importante din romanul *Dan* în care caracterul autobiografic este mai puternic.
2 Analizaţi conflictul dintre artist şi clasele exploatatoare.
3 Care sînt principalele moravuri ale societăţii burghezo-moşiereşti demascate în romanul *Dan*?
4 Să se facă o paralelă între huzurul claselor exploatatoare şi viaţa mizeră a ţărănimii, aşa cum reiese din unele pasaje ale romanului *Dan*.
5 Să se arate caracteristicele principale ale personajelor : Veronescu-Prisăcani, Peruianu — Priboianu, Pravăţ. Prin ce se deosebesc Priboianu şi Pravăţ de Dan ?
6 Faceţi analiza romanului *Dan* : epocă, personaje, conflict, mijloace de expresie etc.

CUPRINS

Nr. 4.189

Redactor de carte: Const. Măciucă
Tehnoredactor: C. Vulcănescu
Corector: A. Szàsz

Dat la cules 8.VIII.960. Bun de tipar 5.X.960. Tiraj 25.120. Hîrtie tipar de 50 gr./m.p. Coli de tipar 13. Coli de editură 10,4. Ft. 32/84×108. Com. editurii 4682. Ediția I. A. 0603. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 (R)

Tiparul executat sub com. nr. 1363 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN".
București — R.P.R.

iblioteca Şcolarului

AU MAI APĂRUT:

V. Alecsandri	POEZII
Gr. Alexandrescu	VERSURI ŞI PROZĂ
I. L. Caragiale	MOMENTE ŞI SCHIŢE
P. Cerna	POEZII
G. Coşbuc	BALADE ŞI IDILE
B. Şt. Delavrancea	NUVELE ŞI POVESTIRI
St. O. Iosif	POEZII ALESE
Al. Macedonski	POEZIE ŞI PROZĂ
I. Neculce	O SAMĂ DE CUVINTE
D. Th. Neculuţă	SPRE ŢARMUL DREPTĂŢII
Al. Odobescu	PSEUDO-KYNEGHETIKOS
Al. Odobescu	MIHNEA VODĂ CEL RĂU
A. Pann	POVESTEA VORBII
I. Slavici	MARA
A. Toma	CÎNTUL VIEŢII
G. Topîrceanu	SCRIERI ALESE
x x x	PRIMII NOŞTRI POEŢI
x x x	ŞCOALA ARDELEANĂ

Lei 3,80